

Feb. 11

L. V. B.
In. 203.248.

0309057158

34
182 m/k

Anglijas konstitucionālās tiesības un
poliitiskā teorija.

L3 1106

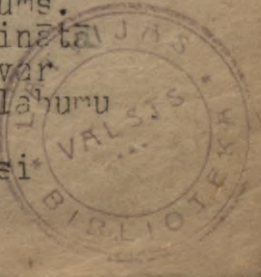
I. lekcija 1930.g.13.X.

Aplūkojot pastāvošo valēku vēstures, jāatzīst, ka reti kādai valstij uzglabājušās tik pilnīgas zināšanas par tālo pagātni, kad tikko sāka attīstīties valsts iekārta, kā Anglijai. Anglijas vēsture izsekojama no Cezara laikiem, kura varai bija padota arī Anglija. Tomēr svarīgākais tas, ka Anglijas konstitūcijas vēsturē nav pārtraukuma. Tā šķiet šķetinājās kā pavediens no pašas normānu iekārtošanas (1066.g.). Vēsturiskās attīstības senākā laikā saskatāmas gan dažas neapgaismotas vietas, bet tās tomēr nenozīmīgas. Angļi sāka, ka viņu valsts attīstījies dabīgi. Iekārta formas izaugušas it kā pašas no sevis un savdabīgās nepieciešamības. To pastiprina fakts, ka Anglijai trūkst rakstītas konstitūcijas. Anglijas valsts vēsturā apskatā jau sākot ar 9.g.s., turpretim citās valstīs viņu iekārta vēsture sākās ar daudz jaunākiem periodiem. Aplūkojot iekārta attīstību Anglijā, jāatzīmē, viņas līdzība valsts iekārta attīstībai Ziemeļamerikas Savienotās valstīs un Francijā, kaut gan pēdējām trūkst tā dabīguma un nepārtrauktā risinājuma, kāds ir Anglijā. Kad kontinentā valdīja feodalisms, pat pilnīgā feodālā anarhijā, Anglijas karaļi bija pratuši ierobežot savu vasaļu, lielo lēnu kungu, vara kārīgo rīcību, neļāva viņai vērsties pret sevi, kā tas noticis citās kontinenta valstīs, kurās karaļi bija maznozīmīga persona - karaļi tikai vārda pēc. Vēlāk, kad kontinentā izveidojās absolutisms, karaļu neaprobežotā vara gulēs pār tautu, neļaujot viņai izteikt savu gribu. Beztiesisko stāvokli vislabāki raksturo Francijas ķeizara Lui XV izteiciens: "es pats būdams savu pavalstnieku vietā, sāktu dūpoties". Anglijā šinī laikā bija jau parlamentārā iekārta. Anglijas valsts iekārta attīstības gaita noderēja kā objekts daudziem zinātniskiem pētījumiem. Monteskiē darbā "L'Esprit de loi" runājot par brīvības valsts iekārta, Anglijas valsts iekārta raksturo kā vislabāko rīcību brīvības nodrošinātāju. Viņš bija absolutisma pretinieks un kārtu monarhijas piekritējs, un jo sevišķi dievināja Anglijas konstitūciju. Būdams arī personīgas brīvības piekritējs, Monteskiē domāja, ka brīvība vislabāk nodrošināta, ja valsts vara sadalīta starp atsevišķiem valsts orgāniem, kuri savstarpēji aprobežo patvaļīgu rīcību, neļaujot iejaukties vienam otra darbībā. Tādu valsts varas sadalījumu Monteskiē atrada Anglijā, kur likumdošanas vara bija parlamentam, izpildu vara piederēja ķēniņam un tiesas vara neatkarīgajām tiesām. Pēc viņa domām absolutā monarhijā valsts varas dalīšana nav iespējama, jo visa vara koncentrēta viena valdnieka - despota rokās. Arī republikā pēc Monteskiē šemas valsts varas dalīšana nav iespējama, jo tur vara atrodas vai nu visas tautas, vai vienas šķiras rokās. Šādi bija Monteskiē konstitucionālās monarhijas teorētika, uzskati. Pastāvot Francijā absolutai monarhijai, Monteskiē darbs bija noliegts.

Teorētiskis Forteskjū (Fortescue) darbā: "The governance of England" apskatot Anglijas valsts iekārta, atzina to par labāko. Otrā darbā: "The difference between an absolute and limited monarchy" viņš izsaka, ka Anglijas karaļa vara ierobežota pretēji Francijas un citu kontinenta valēku iekārtām, kurās vēl spēkā romiešu tiesību princips: "Quod principi placuit legis habet vigorem."

Angļu jurists Blekstens (Blackstone 1723-80.) sarakstījis klāsisku darbu par Anglijas valsts satvērsmi un tiesu iekārta: "Commentaries on the laws of England".

Anglijas valsts iekārta radās atdarinājumi citās valstīs. 18.g.s. beigās Amerika sekoja Anglijas valsts iekārta principiem, tikai ka to starpību, ka ievēda nevis konstitucionālo monarhiju, kā tas ir Anglijā, bet gan republikānisko iekārta, pieturoties pie Monteskiē šemas t.i. likumdošanas, administratīvās un tiesu varas norobežošanas un patstāvības principiem. Arī 19.g.s. radās Anglijas valsts iekārta patariņjumi - konstitucionālās monarhijas veidā, tomēr aizgūtais nesaskanēja ar laikmetīgi valdošo, jo Anglijā šinī laikā, bija izveidojusies parlamentārā iekārta, un ar 1832.g. reformu šī iekārta galīgi nostiprinājās. Anglijā nav rakstītas satvērsmes, kā citās modernās valstīs, bet ir atsevišķi konstitucionāla rakstura likumi. Parlamentārā iekārta nav fiksēta rakstītā konstitūcijā, kā tas noticis Francijā 1875.g. un c. Anglija pilnīgi praktiski cēla radījusi valsts tipu - parlamentāro valsti, par kādām pēdējā laikā pārvērties lielākais Eiropas valēku vairums. Var strīdīties, vai valsts iekārta patariņšana vēlāma, vai nē, jo patariņšana iekārta var izrādīties nepiemērota patariņātājas valsts apstākļiem. Nevar apgalvot, ka Anglijas valsts iekārta patariņšana būtu nesusi sevišķu labumu citām valstīm. Kenoliedzams paliek tas, ka visi angļu zinātnieki uzskata parlamentārisu kā vispiemērotāko Anglijai, jo tā ir iekārta, kas izaugusi

Anglijā dabīgas attīstības ceļā. Arī mūsu satvermes daži panti it kā norakstīti no jaunās Veimaras satvermes, jo nodibinoties jaunām valstīm, nepieciešams radīt satvermi un tādus gadījumos patarīnājumi neizbēgami. Ar laiku konstitūcija vairāk piemēro apstākļiem un izveido par tādu kāda dotai valstij vislabākā. Līronas valēku lielākai daļai ir parlamentāriska valsts iekārta. Atkāpšanās no viņas ir notikusi tikai valstīs, kur demokrātiskā iekārta vēl nebija iesakņojusies. Piemēram jāmin: Spānija, Itālija, Grieķija, Lietuva u.c. kur tauta atrodas uz zemes attīstības pakānes.

Lai labāk izprastu minētās parādības, jāiepazīstas visumā ar parlamentārismu, viņa tēvijā - Anglijā.

Mūsu kursā ietilpst trīs momenti:
Anglijas valsts iekārta attīstības vēsturē,
Modernā Anglijas iekārta un
Polītiskā teorija.

Literatūra:

- Masterman - Constit. history of England.
- Marriott - English polit. institutions.
- Masterman - How England is governed.
- Browne - English political theory.
- 'Home University Library' - vairāki autori.
- Maitland - Lēkciju kurss par moderno Angliju (nav novecojies, lai gan lasīts 80. gados.)
- Prof. Dicey - Introduction to the study of the Law of the Constitut. u.c.
- Dišlers - Anglijas parlamentārā vēsture.

II. lēkcija 1930. g. 20. X.

Anglijas valsts iekārta attīstības vēsturi var sadalīt vairākos periodos. Prof. Maitland's sadala šo vēsturi 5 laikmetos, stingri norobežojot tos noteiktiem gadiem.

1. periods līdz 1307. gadam:

Ievērojams ar pirmo parlamenta nostiprināšanos. Beidzās ar Eduarda I valdīšanu, pēc kurā tronī kāpa Eduards II.

2. periods no 1307. g. līdz 1509. g.:

Ilgst vairāk kā 200 gadus. Notiek daudzas pārmaiņas, tā kā ierobežot to ar noteiktu gadu nebūtu pareizi. Šīnī periodā norisinājās 100 gadu karš starp Franciju un Angliju; baltās (1339.-1453. g.) un sarkanās rozēs (1455.-1485. g.) kari. 1485. gadā par karali kļuva Indriķis VII no Tjodoru dinastijas. Ar 1509. gadu valda otrais Tjodors - Indriķis VIII.

3. periods no 1509. līdz 1625. gadam:

Ievērojams ar straujām notikumiem sakarā ar reformācijas izplatīšanos un dinastiju maiņu. Pēc Indriķa VIII nāves 1547. g. valda nepilngadīgais Eduards VI, kuram sekoja pusmāsa Marija. Pēc viņas uz trona nāca karaliene Elīzabete (1558.-1603. g.), ar kuras nāvi izbeidzās Tjodoru dinastija. Tronī kāpa Stjuarti - Marijas Stjuart dēls Jēkabs (Džeks) VI, kurš valdīja Anglijā kā Džeks I. (1603.-1625.).

4. periods no 1625. g. līdz 1702. gadam:

Šīnī periodā iekrīt pilsoņu karš, Olivera Kromvela valdīšana, Stjuartu restaurācija un otrā angļu revolūcija, 'Declaration of Rights' izdošana u.c. 1702. g. mirēt Viljams III. un pēc viņa uz trona nāca Džeka II. meita Anna.

5. periods no 1702. g. līdz mūsu laikiem:

Šīnī periodā ietilpst parlamentārā valsts nodibināšanās.

Šāds sadalījums periodos tomēr nepareizs, jo satur pārāk plašus posmus, pat veselus gadu simteņus.

Apskatot Anglijas konstitūcijas attīstību, mēs viņu sadalīsim vairākos sīkākos periodos:

- I. Angļu sakšu periods līdz normāņu iekarojumiem 1066. g.
- II. Normāņu feodālisma laikmets līdz 1295. gadam, kad Westminsterē karalis Eduards sasauca lielo sapulci.
- III. Pirmais konstitūcionalisma laikmets no 13. g. s. beigām līdz 14. g. s. beigām. Eduards I, II. un III. laikmets apmēram 100 gadus ilgs.
- IV. Ričarda II. valdīšanas laikmets no 1370. - 1399. g. Šis laikmets var apzīmēt par pirmo absolutisma laikmetu. Ričardu II. atcēl no trona. Jaunais valdnieks Indriķis IV vairāk piekāpās parlamenta priekšī. Parlaments ieguva formēlas likumdošanas tiesības.
- V. Iekšējo juku laikmets. Baltās un sarkanās rozēs karš, kurš izbeidzās ar Tjodoru dinastijas otrās konstitūcijas parakstīšanu 1485. gadā.
- VI. No 15. g. s. otrās puses līdz 1640. g. Šīnī laikā sprīdī ietilpst cīņas starp karaliem un parlamentu.

- VII. No 1640. - 1661. g. Pilsoņu karš. Republikas periods 11 gadus ilgs. Pirmā rakstītā konstitūcija. Šī laikā dzīvo daudzi politiski rakstnieki un domātāji, kā: Hobbes, Lokks, Sidnejs u.c.
- VIII. No 1661. - 1700. g. Šī periodā notika restaurācija un otrā revolūcija 1688. g. kura izsauca karaļa nosaukšanu parlamentu. Uz parlamenta aicinājumu troni pienēma Viljams III. Viņš arī formāli nodibināja konstitucionālo iekārtu. 18. g. s. konstitūcijas laikmets.
- IX. Parlamentarisma periods. Parlamentarisma nostiprināšanās Anglijā 18. g. s. karalienes Viktorijas valdīšanas laikā. Parlamenta reforma.
- X. Kabineta valdīšana un demokrātiskā iekārtas nostiprināšanās laiks. 1911. gadā ierobežo lordu palatas tiesības, turpretim deputātu palata iegūst noteicoto varu. 1918 - 1922. gadiem seko vēlāku reformu, kurās balss tiesības iegūst arī sievietes. Kā viens no iedzīvotājiem un svarīgākiem projektiem jāmin referenduma projekts, kuru aizstāv arī konservatīvā partija, bet pretojas lordu palatas locekļi.

I. Anġļu sakšu periods.

Anglijas pirmie iedzīvotāji bija kelti. Keltu ciltis ātri ieņēma plašas teritorijas un viņus pieskaita pie vecākām Eiropas tautām. Romas valsts varas uzplaukuma laikā romiešu iekarotāji devās uz ziemeļiem un ar laiku uzvarēja keltu ciltis, pievienojot viņu zemes Romas valsts teritorijai. Tā tas bija arī ar Angliju. Par viņas iekarotāju uzskatāms Julijs Cezars. Ar romiešu varas nodibināšanos Anglijā lielā mērā tika ienesta arī viņu kultūra, galvenām kārtām materialā kultūra. Ierīkoja labus satiksmes ceļus, kādus romieši mēdz būvēt visās savās provincēs, lai tās saistītu ar Itāliju. Arī daudzas pilsētas ir romiešu dibinātas. To norāda nosaukumi, kuri beidzas ar "chester", kas nav bekas cits, kā latīņu vārds "castra" pārgrozījums, jo agrāk šo pilsētu vietā atradusies romiešu kara nometnes. Arī Romas garīgā kultūra stipri iespaidoja keltu ciltis. Ar laiku Romas valsts stipri pamati sāk sadrukt, līdz ar ko izbeidzas arī romiešu vara pār keltu ciltīm. No kontinenta iespiešanās Anglijā citi iekarotāji. Apmēram no 450 - 600. gadam, t. i. pusotra simta gadu laikā uz Anglijas pārcēlās veselas germanu ciltis: angļi, sakši un jūti (no Dānijas dienvidiem). Starp ienācējiem un keltiem izcēlās asās cīņas, kuras beidzās ar ienācēju uzvaru, kas keltus daļai iznīcināja, daļai atspieda kalnos vai arī nospieda beztieciskā stāvoklī. VI. g. s. beigās jau varēja būt runa par angļu sakšu varas nodibināšanos Anglijas dienvidu daļā. Nodibinājās vairākas nelielas karāļu valstiņas, kuras vēlāk saplūst septiņkarāļu valstī, no kurām izveidojās viena angļu sakšu valsts. Arī angļu sakšu ciltīm bija citāda kultūra nekā keltiem un viņi atstāja lielu iespaidu uz Angliju. To norāda anglijas nosaukums, kas cēlies no angļu ciltīm. Uz sakšu iespaidu norāda vietu nosaukumi - Essex, Wessex u.c.

III. lekcija 1930. g. 27. X.

Anglijas valsts iekārtas vēsturē sākumā atrodam strīdīgu jautājumu par to, vai Anglijas valsts iekārta balstās uz germaniskiem institūtiem vai arī liels iespaids atstāstams romāņu institūtiem.

IV. g. s. Anglija bija zem Romas, kas atstāja uz viņu lielu iespaidu, bet vēlāk nāca angļu sakšu iespaidā un tam ļoti celās jautājums vai ir kārt kas atlicis no Romas kultūras laikmeta, vai arī mums darīšana ar pilnīgi germaniskiem institūtiem? Tādā veidā mums jāsaprot šis jautājums un viņa vēsturiskie pamati. Mēs neiztirzāsim šo jautājumu sīkumos, bet atzīmēsim galvenos trīs virzienus. Izšķir trīs skolas jeb doktrīnas, kurām katrai ir bijis savā laikā ievērojams iespaids.

Vecākā skola ir tā, kuru apzīmē kā teitonisko jeb germanisko skolu. 19. g. s. sākās sevišķi intensīva angļu valsts iekārtas pētīšana, tad pirmās pazīšsamātākā autoritatīvākā skola 19. g. s. vidū un otrās pusē pirmajā daļā bija tā sauktā teitoniskā skola. Viņas galvenie priekšstāvji Kemble, Frimons un Stebss. Viņu darbi vēl tagad autoritatīvi. Tie ir pazīstami angļu konstitūcijas vēsturnieki. Stebss ar savu plašo 3 sējumu darbu par angļu konstitūcijas vēsturi līdz 1485. g.

Pēc šīs skolas nāk otrā tā sauktā keltu romāņu skola, kura izteic daļēji zināmu preteju uzskatus. Viņas galvenie priekšstāvji Siboms un Ašlejs ('s'ley) kuri vēl tagad ir diezgan autoritatīvi zinātnieki. Interesanti atzīmēt, ka šie pētnieki ir vairāk ekonomiskās attīstības resp. ekonomiskās attīstības vēsturnieki, nekā tiesību vēsturnieki. Ašlejs uzrakstījis pazīstamo Anglijas sociālistiskās attīstības vēsturi "An introduction to English economic history and theory", kas tulkota vairākās Eiropas valodās. Siboms rakstījis monografiju par Anglijas sabiedrisko iekārtu. Šie pētnieki kritizē germaniskās skolas ieskatu un lūko ienest ko jaunu.

Beidzot nāk skola jaunāka laika zinā, bet kuru varētu uzskatīt par pa-
reizāko. Tā ir jaunā germanu skola. Viņas galvenie priekšstāvji - prof.
Metlends un prof. Vinogradovs. Pēdējais pēc tautības krievs, stipri pāranglo-
jies. Viņa zinātniskā darbība dalīta starp Krieviju un Angliju. Strādājis
Maskavas universitātē kā pazīstams vēstures profesors, bet ilgāku laiku nodarb.
Anglijā, Oksfordas universitātē, kur pazīstams vairāk kā tiesību un valsts
iekārtas vēsturnieks. Pazīstamas daudzas viņa monografijas par Anglijas
saimniecisko attīstību, par manoru, kā saimniecisku vienību. Prof. Vinogradovs
lasījis un rakstījis ne vien par tiesību vēsturi, bet arī par tiesību teori-
ju. Viņa darbs tulkots krievu un arī latviešu valodās. Pamats nemta Anglijas
tiesību sistēma, bet atrodam aplūkotus arī vispārīgus tiesību principus. Tas
ir interesants darbs un latviešu valodā atrodams Čulbja universālbibliotēkā.
Tur sastopami daudzi originēli ieskatī, tomēr šis darbs nav pārāk nozīmīgs,
jo nav patstāvīgu pētījumu rezultāts, bet ir zināmā mērī populārs ievads
tiesību zinātnē. Viņa darbu ar patstāvīgiem pētījumiem latviešu valodā nav.
Tie ir pārāk speciāli un tiem, kas vēlas ar viņiem iepazīties, vajadzēs vi-
nus lasīt angļu vai citā kādā lielākā Eiropas valodā. Daudzi viņa darbi at-
rodami ar krievu tulkojumu. Angliski ir specialpētījumi par Anglijas saimnie-
cisko vēsturi. Otrs no minētiem ir angļu prof. Metlends, tiesību un valsts
iekārtas vēsturnieks.

Apskatīsim tuvāk augšā minēto skolu uzskatus.

Vecākā germanu skola, kuras galvenie priekšstāvji Kemble, Frimens un
Stebš pazīstami konstitūcijas vēsturnieki, atrod, ka lielāks iespaids angļu
valsts iekārtas tālākā attīstībā esot germaniskiem institūtiem. Viņi nemaz
neatzīst keltu romāņu institutu iespaidu. Angļu sakšu ierotāji pārnēsuši
no Eiropas kontinenta jaunas tiesības un saimniecisko iekārtu uz Anglijas
salām. Kelti varbūt bijuši romanizēti un uzņēmuši savā iekārtā romiešu in-
stitūtus, bet ar to nevar rēķināties, jo kelti gandrīz pilnīgi iznīcināti.
Angļu sakšu ciltis pārcēlās uz salām pilnā sastāvā ar sievietēm un bērniem,
kustāmo mantu, loņiem, saimniecības iekārtu un aprūpojumu. Izspieda keltus
uz citiem apgabaliem - nomalēs vai kalnos, vai arī vienkārši nogalināja. Var-
būt, ka keltu iespaids vēl manāms, bet tā kā šie apmetušies pilnīgi jaunas cil-
tis ar visu savu iekārtu, tad viņas ir turpinājušas savu attīstību no tie
vietas, kur to bija pārtraukušas pārceldamās no kontinenta. Kelti bija no-
spiestā vērgu stāvoklī, atspiesti nomalēs nav varējuši atstāt iespaidu uz
jaundibināto iekārtu. Tāds īsumā vecās germaniskās skolas uzskats.

Laikā, kad šī skola bijusi valdošā, radušies diezgan krasi izteikti afo-
rismi, kuri vēlāk daudz lietoti, kā - angļu brīvība esot dzimusi germanu
mežos. No kontinenta apgabaliem, kur daudz mežu, germani pārcēlušies uz
Angliju pārnēsa līdz savu iekārtu - brīvo demokrātisko ciltis satversmi un
te lūk, angļu valsts iekārta sēkušī attīstīties tālāk.

Frimens jo sevišķi sajūsmīnāts par brīvību, kura atrodama Šveicē. Viņš
novēroja, ka tanīs nelielajos kantonos, kur palikusi tieša tautas valdība
(Uri, Unterwalden, Appenzel, Glarus) sapulcējoties visiem iedzīvotājiem uz
apspriedi, germanu senās iekārtas atliekas. Frimens saka, ka tie esot redzējis
germanu brīvību. Šī iekārta Šveicē uzglabājusies vāciskos kantonos, kuru tur
lielākā daļa. Mazākā daļa franču un vienas itaļu. Šinīs ielejās germanu brī-
vība uzglabājusies tīrā veidā. Pēc Frimensa un Stebsa domām šī brīvība aiz-
nēsta arī uz Angliju. Anglijas konstitūcijas vēsturē brīvības princips val-
došais kamēr Eiropas kontinenta valstīs nebrīve parādas dažādos veidos, kā
feodalisma, tā absolutisma laikmetā. Anglijā šādi nebrīvības laikmeti nav
bijuši. Tauta vienmēr stāv jusei par savu brīvību un pilsoņu tiesībām. Tad ū
no senās, pirmatnējās demokrātiskās iekārtas Frimens un Stebs grib atvasināt
arī vēlākās brīvības, kuras līdz mūsu laikiem nonākušas modernā veidā, kuras
daudzām citām valstīm nodērejušas par paraugu. Pret šo uzskatu, kurš liekas
diezgan skeidrs un vienkāršs, uzstājās citas skolas. Otrā ir keltu romāņu
skola ar Sibomu un Ašleju priekšgalā. Šī skola stipri kritizē vecās germanu
skolas ieskatus un aizrāda, ka angļu sakšu iekāršana esot bijis liels no-
tikums, bet tomēr to nevar ieskatīt par tik lielu lūzumu, kā to dara vecā ger-
manu skola. Kelti bijuši ļoti romanizēti, varbūt viņi vieglāk padevušies Romas
kulturai, kā citas tautas un labrāt to pierādīši. Angļu sakšu iekāršanā
kelti nebūt neesot tik lielā mērī iznīcināti, kā to apgalvo Frimens un Stebs.
Viens daļa tikusi iznīcināta, bet liela daļa no viņiem palikusi dzīvot starp
iekarotājiem. Kaut arī šī daļa bijuši mazāk tiesiskā nospiestākā stāvoklī, to-
mēr šī keltu daļa nav iznīcināta un ar savu romanisko kultūru iespaidojusi
tālāko angļu sakšu iekārtu un šīs iekārtas izveidošanos. Keltu romāņu skola
aizrāda uz to, ka angļu sakšu ciltīm esot bijis zemes kopīpašums. Tā esot
bijusi noteicošā forma, bet pēc angļu sakšu iekāršanas laika šas sēka mai-
nīties. Vērojamas privatīpašuma attīstība ļoti drīzī laikā. Lieli zemes vald-
nieki, sīkzemnieki un bezzemnieki. Zemes pilnīgi kopīga apstrādāšana nav vairs
atrodama. Ir kaut kas, kas atgādina kopīgo apstrādāšanu, ir šnoru zemes, bet
tomēr apstrādāšana notiek lielāko tiesu individuāli.

Šī skola iet vēl tālāk un atrod, ka daudzi romaniski institūti tikai mainījuši savu nosaukumu. Viņi pārņemti no angļu sakšu ciltīm un grozītā veidā turpina eksistēt tālāk ar germanizāciju vai pārangļotiem nosaukumiem. Viņi aizrāda, ka zemes iedalījums ko romieši apzīmēja "territorium" pastāv. Romiešu laikā jau esot pazīstamas pilsētas. Germaniņiem pilsētu nav bijis. Tiem bijuši tikai ciemi, ciemu savienības un pār ciemu arvienību visas ģints organizācija. Pilsētas bijušas pārāk maz attīstītas. Varbūt, ka tie germaniņiem atrodami paši pirmie sākumi. Romiešiem bija pilsētas un tiepat pie romanizācijām tautām - keltiem uz angļu salām. Šis romiešu pilsētas eksistējušas arī tālāk angļu sakšu laikā. Pilsētas tirgotāji un amatnieki organizēja savienības, kas romiešu laikā bija pazīstamas ar nosaukumu "collegium" un angļu sakšu laikā dabuļa nosaukumu "gilde". Keltu romanu skola negriež vārību tā saukta villai, kas mūsu mūsdienu apzīmējumā - muiža. Villa, bijusi jau romiešu laikā pazīstams zemes īpašums, kas piederēja privatīpašniekam. Germanu ciltīm šādi zemes īpašumi nav. Viņiem noteicošais zemes īpašuma veids ir dzimts privatīpašums, kuru apstrādāja ciemi. Villas īpašnieki izveidoja sev ērtu sēdekli, cēla greznu māju, kurā nemēdza uzturēties visu laiku. Viņi ieņēma svarīgas vietas valsts pārvaldē un dzīvoja vai nu galvas pilsētā, vai lielākos centros. Laiku pa laikam viņi atgriezās uz villu - savu lielo zemes īpašumu, kuru apstrādāja vergi, vai no viņa atkarīgie zemnieki iedzīvotāju slāņi. Romiešu villa pastāvēja arī angļu sakšu laikā, kā noteikts zemes īpašuma veids, tikai nosaukumu grozīja nosaucot to par "manoru". Zemes īpašnieks saucās par "manorlordu". Tas bija tas pats romiešu villas īpašnieks, kas ieņēma augstu vietu valsts pārvaldē. Šis privātais zemes īpašums drīzi vien pārveidoja visu germanu iekārtu tā, ka pēc sadu simtens vārēja konstatēt visai lielas pārmaiņas agrāka un brīvā germanu cilšu iekārtā. Tādēļ keltu romanu skola atrod, ka vesela rinda svarīgu romiešu tiesību un saimniecisko institūtu dzīvo tālāk arī pēc angļu sakšu iekāršanas, iespiešas iekarotāju iekārtā un drīzā laikā pārveido to.

Kā trešā nāk jaunākā germanu skola, kuru tagad varētu uzskatīt kā valdošo. Pats nosaukums rāda, ka viņa visumā vairāk piesienas vecākai germanu skolai. Arī šīs skolas ieskatī ir tādi, ka noteicošu iespaidu Anglijas valsts iekārtas attīstība tomēr ir radījuši germaniskie tiesību un ģintu iekārtas institūti. Tomēr nevar noliegt arī zināmu keltu romanu iespaidu. Šī skola skatas stipri kritiski arī uz keltu romanu skolas slēdzieniem. Vecākā germanu skola bijusi vienpusīga, tā pilnīgi ignorējusi keltu romaniskos institūtos. Ar viņiem tomēr jāreķinās. Keltu romanu institūtiem jaunā germanu skola nedod tik lielu nozīmi, kā to bija darījuši keltu romaniska skola. Galveno vārību keltu romanu skola negrieza zemes privatīpašumam, romiešu villai, kura angļu sakšu iekārtā nesa "manora" nosaukumu. Jaunās germanu skolas aizstāvis Metlends un viņa piekritēji aizrāda, ka villas jeb lielā zemes īpašuma ielausēšanās angļu sakšu saimnieciskā satverumā nav bijusi tik plaša un tik dziļa, kā to novērtē keltu romanu skola. Jaunā germanu skola aizrāda, ka villas nav bijis sevišķi izplatīta Anglijas salās. Dažās citās romiešu provincēs viņa bijusi vairāk izplatīta. Sevišķi bieži villas bija sastopamas Itālijas lielo pilsētu tuvumā, pie provinču valdības centriem un citos, dabas apstākļu ziņā, labākos apvidos. Anglijas apstākļi nebija tik izdevīgi. Anglijā "villa" atradās lielāku pilsētu tuvumā, kā pie Londonas u.c. Šī skola aizrāda, ka starp romiešu villu un angļu sakšu "manoru" esot ievērojama starpība juridiskā ziņā. Romiešu villa esot saimniecisks institūts, bet "manors" arī tiesisks institūts. Romiešu villa esot saimniecisks institūts, taču, ka villas īpašniekam piederējis tikai zemes īpašums, viņam varējis rīkoties kā saimnieks. Viņam nebija tiesības spriest tiesu par tiem laudīm, kas dzīvois uz viņa zemes. Viņam bijušas tiesības tikai privatītiesiskā, bet ne publiskā tiesiskā ziņā. "Manora" kungam turpretim pieder arī šīs publiskās tiesības. "Manora" īpašnieks ir ne tikai privāts zemes īpašnieks vien, bet viņam uz valdīšanas tiesību pamata, tiesība spriest tiesu par visiem laudīm, kas dzīvo uz šī "manora" zemes. Viņš var izskirt kā civiltiesiskus strīdus, tā arī krimināltiesiskus pautījumus un uzlikt sodus tiem laudīm, kuri dzīvo uz viņa zemes, vienalga, vai viņi ir brīvi vai nebrīvi. Tāda esot lielā starpība starp romiešu villu un angļu sakšu "manoru". Keltu romanu skola bija mēģinājusi pierādīt, ka arī tiesiskais stāvoklis esot lielā mērā vienāds kā villā tā arī manorā.

Jaunā germanu skola nenoliedz, ka romiešu institūtiem nebūtu nekadā iespaids. Viņa nenāk pie tāda slēdziena, ka ienākot angļu sakšu uzvārtājiem, kelti būtu no viņiem iznīcināti. Iekāršana nav bijusi tik postoša, kā to tēloja vecākā germanu skola. Tā vilkušies ap pusotra simta gadu. Šis process nebija tik spējšs, kā asu sadursmju laikā salas būtu ieņēmas un vecie iedzīvotāji izspiesti vai iznīcināti. Līdzās visai asām sadursmēm norisinājās zemju ieņemšana daudz mierīgākā ceļā, vai nu atspiežot keltus, vai asimilējoties ar viņiem. Kelti neesot atstājuši lielu iespaidu uz germanu iekārtu un kulturu, bet to pārņēmuši no germaniņiem un padevušies germanu institūtiem.

Germanu ciltīm ienākot kelti bijusi kristīti, bet germanu iespaidā pienēmuši ātkal pagānu ticību. Pat ar romiešu laikā pienēmtais administratīvais teritorijas iedalījums esot no germaniem atmests, bet pienēmts jauns - tīri germanisks. Pilsētas palikušas lai gan ne daļai panīkušas. Iespējams, ka daži mazāki centri jaunajos īpatņajos apstākļos sākusi uzplaukt. Vispār pilsētas nevar uzskatīt par īpatņēju romiešu institutu. Pasaules vēsturē rāda, ka pavisam pirmatnējā iekārtā pilsētu nav, bet kultūrai un saimnieciskai dzīvei tālāk attīstoties rodas arī pilsētas.

Jaunā germanu skola krasi norāda uz to, ka germanu ciltīm ~~no~~ zemes privatīpašums 5 - 6. g. s. pēc Kr. nav bijis pazīstams. Izveidojoties Anglijas salās angļu sakšu valdībai tur rodas arī zemes privatīpašums. Šo tāzi pieņemot, viņa nav jāsaprot tā, kā to norāda keltu romiešu skolās. Zemes kopīpašums pie germanu ciltīm nav pastāvējis tik tūrā veidā, kā to pieņem keltu romiešu skola. Germanu ciltu iekārtā zemes privatīpašums jau ir sīcis ielausties kopīpašuma sistēmā. Daudzās vietās zemes kopapstrādāšana bija traucēta un varbūt ka tas ir pirmais solis uz privatīpašuma izveidošanos. Vēl mūsu laikos manāmas vājas atliekas no vecās kopīpašuma sistēmas - radnieku mantosānos tiesības. Cilts cēlusies no viena ciltstēva, tad lī visas cilts ir asineradnieki savā starpā. Viņi iepam noteiktu zemes gabalu. Tālāk, kad viņi no mednieka daļves pāriet uz zemkopību, arī tad vēl kādu laiku pastāv zemes kopīpašuma ideja. Zemes apstrādāšana notiek pa ciemiem, bet viņa sagādā neārtības enerģiskākiem strādniekiem un ar laiku sāk individualizēties. Šis process nav bijis svešs arī angļu sakšu ciltīm Anglijas iekārtošanas laikā. Tad lī nevar teikt, ka angļu sakšu ciltis tikai Anglijas salās iepazīnās ar zemes privatīpašumu.

Šo jautājumu nevar uzskatīt par galīgi noskaidrotu. Viņš interesants ne tikai saimnieciskās attīstības vēsturniekiem, bet arī tiesību vēsturniekiem un pētniekiem, jo zemes valdība bija saistīta ar tiesību institūtiem.

Šinī jautājumā prof. Metlends izsaka domas, ka kopīpašums nav vecākais īpašuma veids. Pēc viņa domām kopīpašuma jautājums esot komplicētāks, ta pēc vecākais īpašuma veids esot privatīpašums. Jautājums strādīgs, daudz kas pētāms, bet tas neietilpst mūsu uzdevumā. Visumā stāvoklis tāds, ka senākos laikos pirms privatīpašuma pie ļoti daudzām tautām un ciltīm atrodams zemes kopīpašums. Varbūt, ka vecākos laikmetos pirms kopīpašuma ir bijis arī privatīpašums. Angļu sakšu laikā atrodams ēnoru sistēmu, kurā katstāj iespaidu uz manoru zemes apstrādāšanu. Uz šīs zemes, kādu gabaliņu no muižas ar viņas pili t. s. "manorhouse" un saimniecības ēkām atrodams ciems, kur dzīvo zemnieki. Viņos zemi lielāko tiesu apstrādāja tie paši zemnieki, kas kopā savus šauros ēnoru zemes gabaliņus. Še atrodama līdzība ar krievu sādžu iekārtu, kurā ~~nav~~ iznīcināta līdz šim laikam. Arī mantora lauki sadalīti ēnorēs un viņu apstrādāja pēc tās pašas kārtības, kā zemnieku zemes. Jaunā germanu skola nāk pie slēdziena, ka ēnoru zemes ir vairāk germanu, nekā keltu vai romiešu instituts. Kelti nedzīvoja ciemos, bet gan atsevišķos ciematos, t. i. mājās. Tāds dzīvo viens ģimene ar ļaudīm, pienēmtiem uz līguma pamata vai arī vergiem. Kelti ciematus sauca par "Jamlets". Latviešu ciltis arī dzīvojušas atsevišķās mājās, ciemi bija sastopami tikai gar jūrmalu un Latvijas austrumos.

Pie tādās iekārtās, kā ēnariem keltiem, ātrāk varēja izveidoties privatīpašums nekā pie dzīves ciemos un kopīgas zemes apstrādāšanas. Tā tad ēnoru zemes nav keltu iestādījums. Jaunā germanu skola aizrāda, ka šis instituts nevar būt izdomāts jaunākos laikos, jo viņš ir neērte. Šis institutam ir tiešs sakars ar germanu zemes kopapstrādāšanu. Pie germaniem zemes apstrādāšana bija primitīva tādē, viņi, ka līda līdumus, cārtot meļus. Tādē kārtā atbrīvoto zemi vēlāk uzplēsa. Sākumā zeme bija laba, bet tā kā viņu nemēsloja un intensīvi nekultivēja, raža īsēko, zeme palika mazvērtīga, viņu vairs neapstrādāja, bet līda jaunu līdumu. Zemes uzplēšanai vajadzīgs liels darbs spēka un rīku daudzums, kas nebija na spēkam atsevišķām ģimenēm. Tādē lī darba kārtē viss ciematē. Tādē kārtā izcēlās zemes kopapstrādāšana, kurā pastāvēja pie germaniem un angļu sakšu ciltīs pārnēsa uz Anglijas salām.

Jaunā germanu skola atzīst, ka pie Anglijas valsts iekārtās attīstības noteicošie bija germanu tiesību institūti, lai gan arī neizslēdz zināmu vecās keltu romiešu iekārtās iespaidu.

IV. lekcija 1930. g. 5. XI.

Senajiem germaniem bija sava noteikta pārvaldes iekārtā. Viņas pamatos gan nebija valsts, kā tas ir tagad, bet cilšu satversme. Germanu cilšu starpā vēl nebija izveidojušs tik ciešās saites, ka būtu iespējams noorganizēt valsti. Arī viņu kultūras stāvoklis vēl nebija tik augsts. Tāda cilšu satversme atrodama gandrīz visās valstīs, par kurām uzglabājušs pietiekoši drošas vēsturiskas ziņas. Germaniem pārvaldes iekārtā bija diezgan labi attīstīta, un aptvēta vesēlas cilšu apvienības, izveidojot interesantu tiesās tautvaldniecības institutu.

Vairākas ciltis bija apvienotas pagastos, bet tie savukārt atsevišķās gintis. Gintis dzīvoja uz asinsradniecības principiem un bija sadalītas ciemos. Dabūjam iedalījumu: ciems, novads, gints. Ginti apzīmē kā 'civitas'. Tacīts, no Romas pilsona viedokļa vērtējams germanu cilšu satversmi ierauga it kā valstisku formējumu. Pēc vākiem pētījumiem izrādās, ka bija nevis politiskas, bet gan vecākas asinsradniecības saites. Uz šo asinsradniecības saišu pamata izveidojās pirmās politiskās apvienības. Tādas privatās gintu valstis vēlāk apvienojās nacionālās valstīs. Tacita laikā germanu ciltis nebija sasnēgušas tādu attīstības pakāpi, ka būtu atrodamas kādas lielākas nacionālas valstis, bet bija tikai privātās gintu valstis. Tādā pat attīstības stadijā atradās baltu ciltis ap 11 - 12. g. s., t. i. vācu iebrukšanas laikā. Tomēr liekas, ka pie baltu ciltīm bija nomanašs apvienošanās procesa sākums. Zengaliem bija daži spējīgi vadoni, kas lūkoja apvienot gintis spēcīgākās valstīs. Šis gintis tomēr konkurēja viens ar otru, kas radīja iespējamību svešiniekiem iekarot baltu tautas. Piegriežoties germanu ciltīm Tacita laikā viņa satversmi var apzīmēt par pirmatnējo demokrātiju. Ciemos notika tautas sapulces. Bija arī novads un visas gints lielās sapulces. Šīs sapulces izšķīra tikai svarīgākos jautājumus. Strīdus lietas starp atsevišķām personām, ģimenēm vai ciemiem novada, izšķīra tautas ievēlēti uzticamības vīri, kurus Tacīts nosauc par 'Principes'. Kādi bijuši princepsu uzdevumi ir grūti noskaidrot, jo Tacita apraksts stipri konspektīvs. Nosaukumu viņa min diezgan daudz, bet aprakstu lasot uz daudziem jautājumiem atbildi nedod. Jādome, ka šiem princepsiem nebija liela vara. Tie bijuši tikai vietējo iedzīvotāju uzticības vīri un ieņēmuši pirmā kārtā goda amatu. Viņiem bija autoritāte, jo tie tiem griezās strīdus jautājumu nokārtošanai. Novadu princepsiem bija sava pavadoņa, ko Tacīts nosauc par 'comitatus'. Svarīgākos gadījumos princeps ieradās ar šiem pavadoņiem. Tā ir parādība, ko redz arī pie citām ciltīm, piem. slāviem. Tur šo pavadoņu sauc par 'družina'.

Šinī laikā bija stingras īpašas tiesības uz kustāmo mantu. Sāka izveidoties privātīpašums arī uz zemi. Princepsa pavadoņa nesaukuma noteiktu atalgojumu, bet dāvanas. Princepsam, kas spēja apdāvināt lielāku pavadoņu skaitu, viņu bija vairāk. Nav zināms vai pavadoņiem bija tiesības līdzrunāt apspriežamos jautājumos, domājams, ka viņi varēja runāt līdz strīdus vai sadursmju gadījumos. Tāpat kā novados, arī ciemos bija savi princepsi. Vai novada princepsiem ar ciema princepsiem bija kādas apspriedes, tas ir strīdīgs jautājums. Noteiktas paraduma tiesības te nebija izveidotas. Lielāku vēribu Tacīts piegriezta lielām vai gintu sapulcēm. Viņas notika katru mēnesi, parasti pie pilna vai jauna mēneša. Tur varēja piedalīties visi vīrieši. Pilngadības robežas nebija novilkta. Piedalījās visi pieaugušie, kas spējīgi nest ieročus. Viņu uzskatīja par pilntiesīgiem gints locekļiem. Sapulcēs ieradās ieročiem bruņojušies. Valdāņam uzskats, ka ieroču nešana bija brīva vīra pazīme. Vergiem vai pusbrīviem nebija šo tiesību. Piekrišanu sapulcē izrādīja ar šķēpu rīvēšanu pret vairogiem. Klusu ciešanu uzskatīja kā priekšlikuma apšaubīšanu. Sapulcēs netika daudz debatēts, jo viņas bija plašas. Karālis, hercogs, vai kāds no ievērojamākajiem princepsiem iesniegta priekšlikumu, kurā paziņoja, kas šinī sapulcē apspriežams. Pēc viņa uzstājās kāds cits ievērojamāks sapulces dalībnieks, pēc kam sapulcē izrādīja savu piekrišanu vai nepiekrišanu priekšlikumam. Varēja būt runa par to, kā izšķirt strīdu ar citu ginti, vai miera celā vai ar ieročiem. Ja runātājs ieteica strīdu izšķirt miera celā un sapulcē bija klusums, tā bija nepiekrišanas zīme. Tad nāca cits ar priekšlikumu uzsākt karu. Ja atbilde bija spēcīga ieroču šķindināšana, vai piekrišoši saucieni, šo priekšlikumu pieņēma. Katra gintij bija savs vadonis. Tacīts atzīmē, ka dažām gintīm bijis karālis - 'rex', bet citām hercogi - 'duces'. Kā karālis, tā hercogs vēlēja sapulcē. Karālis ievēlēja, kā Tacīts saka 'ex nobilitate', bet hercogs - 'ex virtute'. Dažas dzimtas uzskatīja stāvošas uz augstākas pakāpes, it kā aristokrātiskākas, tapēc šīm dzimtām bija dažas privilēģijas un iespējams, ka no viņām arī vēlēja novada princepsu.

Visas germanu ciltis neatradās uz vienādas attīstības pakāpes. Dažas ciltis bija notikuši jau sociālā diferencēšanās. Tacīts raksta, ka ginte augstākās varas nesēja vara nav bijusi liela. Pēc analogijas viņa ieņēma ginti tādu pat stāvokli, kā princeps ciemā vai novadā. Dāreiz viņu autoritāte tomēr bija liela. Viņus uzskatīja kā tautas vadonius. Kara laikā tie bija kara vadoni. Hercogam šis amats bija jāuzņemas, turpretim karālis varēja izraudzīties kara vadoni, lai gan arī viņam vajadzēja būt spējīgam vadīt kara pulkus. Kara laikā hercogu un karāļu kompetences paplašinājās, viņi varēja izšķirt ne tikai kara lietas, bet arī jautājumus, kurus miera laikā izlēma tautas sapulcēs. Kara laikā varēja runāt par vienas personas valdību, turpretim miera laikā šī valdnieka vara nebija liela. Valdāņieki varēja uzstāties kā tiesneši krimināllietās, bet piespriedis nāves sodu viņiem nebija tiesības. To varēja darīt priesteris. Vienkāršos jautājumos miera laikā, karālis un hercogs darbojās līdzī vecājo, t. i. princepsu sapulcēkura laiku pa laikam sanāca pie karāja vai hercoga.

Dažas lietas karali un hercogi izšķir pilnīgi ar savu varu. Tacits la-
 bi raksturo attiecības starp šiem vienas personas valdniekiem un tautas sapul-
 cēm. Viņa formula sēda: de minoribus rebus principes consultant, de maiori-
bus omnes. (Par mazsvarīgām lietām konsultē ar prinčiem, par svarīgākām visi).
 Mazsvarīgās lietas izšķir novads prinčiem padome karali vai hercoga vadi-
 bā, bet svarīgākās izlēm visi, lielajā jeb gints sapulcē. Līdzīgu ainu rāda
 grieķu varonu, t.i. Homera laikmets 8.-9. g. s. pirms m. No Homera aprakstiem
 un dažiem vētākiem pētījumiem redzams, ka šim laikmetā arī grieķu cilšu sa-
 tversme bijusi tāda pati, kā Tacita laikā germanu cilšu satversme. Grieķiski
 prinčiem saucē: "basileus". Tiera laikā viņu vara nebija liela. Arī Odi-
 sejs bija it kā karalis. Arī pārvaldes organi grieķiem bija tādi paši: gints
 sapulce, vienpersonīgs vadonis - basileus, tam līdzīgs veco padome, kas apsprie-
 dās ar basileusu par kopējām lietām. Ar diezgan lielu varbūtību var pieņemt,
 ka arī baltu ciltīm bija tāda pati iekārta, vai nu vācu ienākšanas laikā, vai
 pāris galusimtenus pirms tas.

Pārejot uz gints satversmi jāatļūko plašāke aprindu stāvoklis. Brī-
 ūskir brīvie un nebrīvie laudis. Nebrīvie bija tie, kas kara laikā saņemti
 kā gūstekņi. Karā ciltis bija uz nododu atbilstības pakāpi, gūstekņus nonā-
 vēja, jo darba spēka nevarēja izēja. Jo uzvarētāja ciltis vērtika no nedniecī-
 bas, arī viņa gūstekņus neturēja, jo lai izmantotu to darba spēku, viņiem i-
 dod ieročus, kurus tie varēja vērt pret saviem kungiem. Turpretim zemkopjiem
 jāstrādā zeme, jācēl ēkas, kas prasā daudz darba spēka. Viņi dāvāja gūstekņiem
 dzīvību, bet izmantoja tos kā darba spēku. Tātad tas bija grieķijā, Trojas
 kara laikā. Homera aprakstos redzams, ka uzvarētāji paturēja laupījumu. Jo
 sevišķi tie vērtēja jaunas, skaistas sievietes. Tā kā germanu ciltis bija
 ametušās uz pastāvīgu dzīvi, viņām bija arī savi vergi. Tie, varbūt, bija pat
 radniecīgu cilšu locēkli, jo arī starp ciltīm izcēlās sadursmes un kari.

Verdzība pie germaniem bija plaši izplatīta parādība. Brīvie laudis lai gan
 bija, arī aram, vienādā stāvoklī, tomēr notika diferencēšanās. Bija labākie un
 vienkāršākie laudis. Tos labākos laudis bieži sauca par "kerliem", kam sakars
 ar ziemeļgermanu cilšu "jarliem". Tas ir angļu sakšu nosaukums grāfam "erl".
 Vienkāršākos laudis apzīmē par "kerliem". Vēlāk radās daži citi nosaukumi.
 Pamatā labāko laudu starpā radās vairāki nogrupējumi. Tas pats notika arī
 ar vienkāršākiem. Radās nebrīvi laudis. Galma dienests deva dažas privile-
 gijas. Arī lielāke zemesīpašums piešķīra dažas tiesības. Jāapskata tālāk
 iekārta attīstība pēc angļu-sakšu pārcelšanās uz Anglijas salēm. Germanu
 ciltis pārcēloties ar kustamo īpašumu, ieročiem un lopiem uz salēm turpināja
 to pašu dzīvi kā uz kontinenta. Notikatomēr dažas pārmaiņas. Angļu sakšu
 aristokrātija ieguva oligarhijas nokrāsu. Viņu iekārtā atrodami trīs ele-
 menti, kurus varētu apzīmēt par demokrātiju, aristokrātiju un monarkiju.

Demokrātiskā iekārta izteicās tautas sapulcēs, aristokrātiskā - prinčiem
sapulcēs un monarchiskā - hercogos un karali. Daži germanisti stipri jūsmo
 par demokrātiju un saka, ka angļu brīvība dzimusi germanu meļos. Frimens lo-
 ti sajūemas par germanu brīvību, par tautas sapulcēm, kuras solidzina ar
 sveices tautas sapulcēm. Tomēr tas ir vienpusēgs uzskats. Tautas sapulcēs
 izteicās tikai viens elements, bet līdzās tam bija aristokrātiskā un monar-
 chiskā elementi. Tālāk attīstībā viens no šiem elementiem varēja pamt
 pārvaru. Arī Eiropas kontinenta valšku iekārta attīstījās no tiem pašiem
 germanu institūtiem. Turpēc nav iemesla atzīt romantisko frāzi, ka angļu brī-
 vība dzimusi germanu meļos, jo germanu meļos nēma virsroku citi elementi.
 Vēlāk tur bija notāicējis vai nu monarhā, vai feodālā aristokrātija. Tikai
 īpatnejo arstākļu dēļ, Anglijā attīstījās un nostiprinājās vairāk demokra-
 tiskais elements. Turpretim angļu sakšu laikā tendence nostiprināties bija
 bija aristokrātiskajam elementam. Angļu sakšu laikā atrodami visi trīs ele-
 menti, bet par istām tautas sapulcēm var runāt daudz šaurākā nozīmē, kā pie
 germanu ciltīm. Bez ciemu sapulcēm angļu sakšu laikā pastāvē simtniecības
 sapulcēs "hundred Gemote". Viņas pamatojās uz senās militārās satveremes,
 jo germanu novads "pagus" devā kopā 100 apbrūnotus vīrus. Patiesībā germa-
 nu "pagus" ir simtniecība. Angļu sakšu laikā simtniecības vārds bija pa-
 zīstams, bet simtniecība drīz pārveidojās un viņai bija liela nozīme visā
 socialās iekārta pārveidošanā. Vēlāk vispārējās kara klausības vietā stājās
 nodokļi, kuri nāca valsts aizsardzības labā. Par bruņoto spēku piegādāšanu
 karalim rūpējās lielie zemes īpašnieki. Simtniecības istā pamata vairs ne-
 bija. Simtniecības sapulcēs arvienu vēl notika, bet viņās piedalījās ne vairs
 visi brīvie laudis, bet gan 4 pārstāvji, izvēlēti no katra ciema. Tā tad
 simtniecības sapulce bija zināmā mērā priekšstāvības sapulce. Te vēl ir grūti
 runāt par kārtīgām vēlēšanām. Kur ciemi bija patstāvīgi, tur vēlēšanas notika
 kārtīgi. Simtniecības sapulcēs šīs grupinas nesaplūda kopīgā pulkā, bet viņas
 turojās zināmā mērā katrā par sevi. Viņi reprezentēja savu ciemu un varēja
 runāt ciema vārdā. Ciemu uzskatīja kā atsevišķu socialu vienību un šie laudis
 bija atbildīgi par to, kas ciemā notiek. Ja kāds ciems nebija izbildījis savus
 pienākumus, tad atbildību prasīja no ciema priekšstāvjiem un bieži tos arī
 nosodīja.

Jāatzīmē vēl grafistu sapulces. Viņās nepiedalījās vienkāršie, brīvie ļaudis, bet gan privileģītie, vidus aristokrātija, kuru priekšrocības saistījās ar zemes īpašumu.

Zemes privātīpašums izveidojās ļoti drīzi. Ar lielākiem zemes īpašumiem saistījās lielākas tiesības. Grafistu sapulces notika oldermaņa vadībā, kas bija augsts karāļa ierēdnis.

Beidzot nāk sapulce, kuru varētu ieskatīt par visas valsts sapulci t. s. "Witenagemote". Sai sapulcei nav ne masākās līdzības ar gints sapulci. Viņā sapulcējās "meliores seu optimates terrae". Tie bija lielākie zemes īpašnieki, kam lielas privilēģijas un lielākā daļa atradās galma dienestā. Sapulce notika svinīgi ar lielu greznumu. Daži pētnieki uzskata, ka šim "witenagemotam" neesot bijuši gandrīz nekādi valsts pārvaldes uzdevumi, tā bijusi tikai reprezentācijas sapulce, kurā karālis un augstākā aristokrātija rādīja savu spožumu ierazdamās ar daudziem pavadoniem.

Visumā angļu sakšu satversmē demokrātiskais elements bija stipri vājināts. Tautas sapulces vairs nenotika, izņemot maznozīmīgās ciemu sapulces. Bija stiprinājušies divi elementi: karālis un aristokrātija. Dažādās valstīs šo elementu attiecības bija dažādas, bet visumā angļu sakšu ienākšanas laikā karāļu un hercogu vara bija vairāk noteicoša, jo viņi vadīja iekarošanu. Līdz ar zemes privātīpašuma izveidošanos un koncentrēšanos nedaudzās rokās, sāka nostiprināties aristokrātijas vara. Viņā ieguva arī tiesības komplektēt un uzturēt bruņotas karaspēka nodaļas. Angļu sakšu laikmetā bija sācies feodalizācijas process, kurš izveidojās uz Anglijas salām, bet viņu neatnesa no kontinenta, kā to daži pētnieki apgalvo.

V. lekcija 1930. g. 10. XI.

II. periods.

Normaņu feodalisma laikmets.

Izteiktas domas, ka veco germanu brīvību apspieduši normaņu iekarotāji. Jaunākie pētījumi devuši dažus koreģējumus. Feodalisms Anglijā sāka veidoties jau angļu sakšu laikmetā. Normaņi rādīja šini iekārtā dažas pārgrozības, bet šie pārveidojumi nav bijuši tik kaitīgi brīvībai, kā to domā vecākie pētnieki. Feodalisma izcelšanās iemesli angļu sakšu laikā bija zemes īpašumu nevienlīdzība. Mazie zemes īpašnieki un bezzemnieki nonāca lielo īpašnieku atkarībā. Šāda atkarība radās uz parāda pamata, jo sīkie ļaudis nespēja pildīt saistības, kuras bija uzņēmušies. Bieži notika mazo ļaužu padošanās lielo kungu apsardzībā, jo valsts vara bija vāja un nespēja uzturēt kārtību un drošību. Turpretim lieli kungi, juku laikos, spēja paši aizsargāties. Meklēdami pie lieliem kungiem atbalstu un aizsardzību, brīvie, mazie zemes īpašnieki kļuva viņu ļaudis. Valsts vara formāli atzina šo stāvokli un šī atzišana izpaudās lielo kungu atbildībā pie viņu zemes apdzīvojošiem ļaudīm. Vājais valsts aparāts nespēja arī noorganizēt kārtīgu nodokļu piedzišanu un tāpēc darīja kungus atbildīgus par nodokļu ievākšanu un kļaušu pildīšanu. Viņiem bija jāuztur kārtība un drošība. Tādā veidā lieli kungi mantoja daudzas priekšrocības, kas jau nozīmē feodalisma sākumu. Notika pārveidošanās arī militārā iekārtā. Germāņu laikā karaspēks sastāvēja no tautas milicijas. Brīviem ļaudīm nonākot lielo kungu atkarībā, radās grūtības tautas karaspēka komplektēšanā. Tādēļ karālis stājās sakaros tieši ar lieliem kungiem, kuri sastādīja viņa galma sapulci "witenagemotu", un prasīja kara laikā viņu ļaudis palīgā. Angļu sakšu laikā jau lielākā karaspēka daļa nāca no karāļa vasāļiem. Tomēr tautas milicija nebija galīgi izjukusi, arī normaņu laikā nē, un karālis izlietoja to kā spēcīgu līdzekli pret nepaklausīgiem vasāļiem.

Daži zinātnieki spriež, ka starp Anglijas un kontinenta feodalismu šini laikmetā neesot bijuši nekāda starpība. Anglijas feodalisms gājis to pašu attīstības ceļu, kā citās Eiropas valstīs. Karāļa vara novājinājās, bet lieli zemes īpašnieki kļuva varenāki. Ja angļu sakšu laikā nebūtu notikusi normaņu iekarošana, tad stāvoklis būtu izveidojies tāds pat, kā kontinentā. Šo attīstību pārtrauca normaņu iekarošana, kas vilkās tikai pusotra g. desmita. Notika nedaudzas izšķirošas kaujas pie Hastingas pirms 1066. g. un dažas citas sīkākas. Normaņi iebruka no Normandijas, bet arī tur viņi bija ienācēji. Tie bija cēlušies no vikingsiem no Skandināvijas pussalas, Zviedrijas vai Norvēģijas. Normandijas pussalā tie bija nometušies ap 900. g. VIII., IX. un X. g. s. pēc Kr. bija vikingu laikmets.

Normaņi ienākot Anglijā nospieda iekarotās tautas ~~ant~~ sadibināja

savu valdību. Normandijas hercogi skaitījās atkarīgi no Dānijas karāja, bet tas bija vairāk nomināli. Normani runāja franču valodu. Formēlais Viluma Iekaroāja uzbrukšanas iemesls Anglijai bija tas, ka pēdējais angļu saksu karālis Eduards esot iecēlis Normandijas hercogu Vilumu par savu pēcnācēju. Eduardam nebija pēcnācēju un nebija noteikta arī trona mantošanas kārtība. Tas bija kārs iemesls. Pēc Eduarda nāves Vilums paziņoja, ka viņš esot likumīgs karālis. Anglijas feudālie kungi to neatzina, viņi ievēlēja Haraldu par savu valdnieku, kas stājās pretim Vilumam, kad tas ar bruņotu spēku pārcēlās uz Angliju. Tomēr Anglija vēl nebija apvienojusies un Haralds nevarēja atbalstīties uz visas zemes spēkiem.

Angliju iekaroja iebrucēji. Vilums Iekaroājs atzina, ka viņa varas likumīgi nodibināšanai nepietiek agrākā vienošanās ar Eduardu. Viņš lika sevi ievēlēt par karāli no feudāliem kungiem piespiedu kārtā. Vilums jāatzīst par spējīgu valdnieku. Viņš bija nevien labs kareivadonis, bet arī labs politiķis un administrators. Viņu atzīst par vienu no visabsolūtākākajiem valdniekiem Anglijā. Vilumu var salīdzināt vienīgi ar Indriķi VIII. Vilums organizēja feudālo sistemu, par kuru radies ieskaits it kā viņš to būtu ienesis gatavā veidā. Tas nav precīzi, jo viņš ienesa tikai lielāku noteiktību un ievēda militāro feudālismu.

Feudālisma pamats bija zemes valdīšana. Zemes īpašuma tiesības piederēja karālim. Citi to no viņa saņēma kā lēni. Feudālisma formulējums vislābāks ir latīņu valodā "A tenet terram de B". Katrs turēja zemi no kāda kunga. Lielie vasāļi turēja zemi no karāja. Lielais kungs, pirnās pakāpes vasālis, lielāko tiesu nodeva zemes gabalu citiem, kuri to atkal savukārt izlēnēja. Tā izveidojās zemes izlēnēšana vairākās pakāpēs. Feudālismam, sevišķi kontinentā, raksturīgi bija tas, ka karālim tieši padoti tikai tie zemes turētāji, kas to tieši no viņa bija saņēmuši. Šis zemes valdīšanas tiesības nodibināja feudālais līgums, kurš bija saistīts ar noteiktu ceremoniju. Vasālis nometās ceļos zemes kunga priekšā, nolika savu roku zem viņa rokas un izrunāja zināmus vārdus, atzīdams viņu par savu kungu un zverējs pie evaņģēlija. Karāja tiešo pavalstnieku bija ļoti maz. Tie bija tikai tiešie kungi, kas zemes bija dabūjuši tieši no karāja. Līdzīga iekārta bija Kurzemes hercogistē, kurā hercoga pavalstnieki nebija visi pilsoņi, bet tikai muižnieki un lieli zemes īpašnieki.

Vilums šo iekārtu Anglijā pārveidoja. Līdz šim vasālim bija jāklauša tikai savam kungam, bet ja kāds no bagatājiem feudāliem grībeja uzstāties pret karāli, tad viņa pavalstniekiem zverēste dēļ šim feudālim bija jāklauša. Zverēstu šim gadījumā lauza tikai feudāls, kas uzstājās pret karāli, bet nevis viņa pavalstnieki. Šo feudālu varenību Vilumam Iekaroājam izdevās ierobežot. Viņš nodeva saviem vasāļiem lielus zemes īpašumus vienkopus. Lielie vasāļi bija Viluma virsnieki. Viņa armija sastāvēja no višādiem eventūristiem, kas gāja viņam līdz uz Angliju meklēt laimi. Vērticamākos no viņiem apbalvoja ar lielākiem zemes gabaliem. Angliju, izņemot Skotiju un Anglijas dienvidus daļu, sadalīja 60000 zemes gabalos, kurus vēlāk apskatīja kā bruņinieku muižas. Karālis pats paturēja ap 1500 muižu un pārējos zemes gabalus sadalīja palīgiem un tuviniekiem. Apm. 600 bija karāja tiešie vasāļi. Apm. 50 vasāļi saņēma ļoti lielus zemes gabalus. Tie bija t.s. "barones maiores", bet visi pārējie vēlāk dabūja nosaukumu "barones minores". Starpību starp viņiem tomēr nav izdevies izpētīt. Tiesību ziņā viņi sākumā neatšķirās, jo visi bija karāja laudis. Franču dialektā barons nozīmē vīru, kas ar karāli ir tiesās attiecībās. Vēlāk starp majiem un lieliem baroniem radās starpība sākumā valsts sapulcēs uzāicināja kā lielos tā arī mazos baronus, bet vēlāk mazos baronus aicināja rētk. Tomēr arī lieliem baroniem nevar pierādīt tiesību būt sapulcē uzāicinātiem. Tā tad atšķirība šē nav noteikta.

Lielo baronu zemes, kuras kopā novietotas varētu izveidot veselu hercoga valsti, bija izkaisītas vairākās grafištēs, tā kā vienā vietā īpašums nebija pārāk liels. Protams, bija arī izņēmumi, jo dažiem lielajiem baroniem izdevās apvienot savas zemes. Tā radās Laukasteru dinastijas cilts tēvi.

Tomēr Laukasteram izdevās apvienot vienās rokās apm. 5 lielus īpašumus jeb grafištes. Laukasteru dinastija valdīja Anglijā 75 gadus. No viņas nāca 3 karāļi. Vēlāk kādam Norvīķem izdevās apvienot lielus īpašumus iegūstot tādā veidā, ka no viņa atkarējās karāja iecelšana. Viņu sauca "Warwik the king maker".

Interesants vēl cits Viluma Iekaroāja pagāmiens. Lielo vasāļu patvarību ierobežošanai. 20 g. pēc Anglijas iekarošanas, 1086. g. Salisbēri sapulcē viņš panāca lēmumu, ka visiem feudāliem kungiem jāzver uzticība tieši karālim, nešķarīgi ne tā vai viņi ir tieši vai netieši karāja ve-

saļi, t.i. vai viņi zemes saņēmuši tieši no karaļa, vai citiem feodāliem kungiem, tādā kārtā izslēdzot nevēlamo parādību, ka lielo vasāļu sacelšanās gadījumā arī viņu pavaslnieki tiem pievienotos un vērstos pret karali.

VI. lekcija 1930. g. 17. XI.

Anglijas valsts tiesību attīstība no normanu iekarošanas iesākas ar stipru karaļa, bet vājinātu feodāļu varu. Pretējo redzam Eiropas kontinenta valstīs, kur karalis uzstājās lai aizstāvētos pret lielo feodāļu uzmacību. Anglijā aktīvāki bija feodālie zemes īpašnieki, tie vienmēr domāja par savas varas nodrošināšanu. Viņiem vajadzēja apvienoties. Tie bija pat spiesti meklēt atbalstu pie pilsētām, lauku iedzīvotājiem, pie vidējiem zemes īpašniekiem un visiem brīvājiem laudim. Ievērojot viņu intereses, 13. g. s. sākumā, Lielajā Brīvību Kullī, ko pati feodālā muižniecība izcināja cenzdams nodrošināt savas privilēģijas, tai bija jāievēro arī citu aprindu intereses. Cīņas, kas norisinājās Anglijā, nebija cīņas par augstāko valsts varu vien, kā tas bija Eiropas kontinentā. Šīm cīņām bija plašāka bāze, viņās bija ieinteresētas plašākas šķiras. Tās bija pa daļai pamats vispārējām brīvībām, kuŗas uzskata kā Anglijas īpatnējo pazīmi.

Aplūkojot Anglijas feodālo iekārtu jāmin, ka viņa bija sadalīta lielos lēņu gabalos - muižās. Karaļa tiešo vasāļu bija 600, bet 50 no tiem bija lieli baroni. Otrās pakāpes vasāļi, kuŗi zemes bija dabūjuši no šiem 600 pirmās pakāpes vasāļiem bija ap 8000. Tomēr karalim bija tiesības arī pār vasāļu zemēm. Zemi nedeva dāvanu vai šēlastības veidā, bet ar zināmu pamatu.

Jāizšķir 6 zemes izlēmēšanas iemesli:

- 1) Zemi deva par pakalpojumiem baznīcai vai klosteram, par cik to pēdejie ieskatīja par vajadzīgu. Nebija nekādi saistoši noteikumi, ka vajadzētu gādāt par trūkumcietējiem, to atstāja baznīcas vai klostera zināšanā. Tomēr baznīcās vai klosteros bija jāizlūdz par zemes devēja labklājību virs zemes un viņa dvēseles glābšanu.
Sādu zemju nebija daudz.
- 2) Zemes izdeva bruņu kalpiem. Par zemi, kuŗu vasālis saņēma bija jāatkalpo zemes devēja armijā. Šis bruņu kalpa zemes gabals deva apmēram 20 mārciņu gada ienākuma. Pats zemes lielums nebija skaidri noteikts, jo visās grafistās viņš nebija vienāds dažādā zemes labuma dēļ. Bruņniekiem vajadzēja kalpot zemes devēja armijā 40 dienas gadā, t.i. dot uz 40 dienām 1 apbruņotu vīru ar zirgu. Strīdīgs bija jautājums, vai karalis drīkst prasīt šo kalpību arī ārpus Anglijas robežām? Ja karalis labi sadzīvoja ar vasāļiem, strīdus neradās un bieži vien Anglijā sakomplektētais karaspēks pārnāca uz kontinentu, uz Franciju, jo toreiz Anglija bieži karoja ar Normandiju. Norisinājās arī 100 gadu karš starp Angliju un Franciju. Šis zemes izlēmēšanas veids bija ļoti bieži sastopams. Arī daudzi bīskapi un klosteri saņēma zemes uz šī paša pamata.
- 3) Trešais zemes izdošanas pamats bija t.s. "grānd-sergeant". Zemes turētājam vajadzēja izpildīt kādu noteiktu pienākumu, piem. nest karaļa karogu kara laikā, vadīt priekšējos pulkus u.c. Tā kā speciālu amatu nebija daudz, tad šis izlēmēšanas veids nebija bieži sastopams un visumā daudz neatšķīrās no parastās kara kalpības.
- 4) Zemes turētājam bija jānodod karalim bruņošanās piederumi vai kara materiāli. Arī šis zemes turēšanas pamats nebija izplestāts.
- 5) Zemes turētājam vajadzēja dot kādus labus padomus kalpojot vietējās tiesu iestādes.
- 6) Zemes turētājam-zemniekam vajadzēja iet muižas darbos. Muižai bija jākalpo dažās dienās nedēļā, ceturk gadu un noteiktu dienu skaitu sezonas darbos. Pavasarī pie oršanas un sēšanas, bet rudenī ražas novākšanas.

Muižai vajadzēja dot arī labības, vilnas un medus daļu, kuŗu zemnieks ievāca savā saimniecībā.

Uz šādiem pamatiem zemi turēja zemāko šķiru laudis, no kuŗiem varēja prasīt personīgu kalpību un samaksu ar dabūtājiem zemes augļiem. Šo zemnieku-villānu zemes bija vienu vai pus virgata lielas. Cik noskaidrots, virgata lielums bija 30 akru. Akrs neatšķīras daudz no pūrvietas. Tādēļ pieņemams, ka 1 virgatu liela saimniecība daudz neatšķīrās no mūsu jaunsaimniecībām. Šo villānu stāvoklis nav jāuzskata par grūtu, jo no sava zemes gabala viņi un viņu ģimene varēja pilnīgi iztikēt.

Jāatzīmē dažī feodālo zemes turētāju pienākumi un lēņu kungu tiesības.

Zemes devēja jeb lēnu kunga tiesības bija prasīt no vasāļiem to pienākumu izpildīšanu, kuru dēļ zeme bija dota. Bez tam viņš varēja prasīt pabalstus naudā, 1) kad lēnu devēja vecākais dēls sasniedza pilngadību un to iecēla bruņinieku kārtā. Šī gadījumā bija jāsarīko plašas sviņas. 2) Kad lēnu kunga vecāko meitu izdeva pie vīra. Vajadzēja dot meitai līdzī pūru un sarīkot dzīres. 3) Kad lēnu kungs bija kritis gūstā un to vajadzēja izpirkt. Šādi gadījumi bija ļoti parasti. Toreiz kaņi nebija tik postoši cilvēku dzīvībām kā tagad. Tad cīnījās vīrs pret vīru, pie kam viens otru vai nu nogalināja, vai saņēma gūstā. Vadoņus centās nevis nogalināt, bet saņemt gūstā, lai prasītu lielu izpirkšanas naudu. Nereti pat karali krita gūstā, piem. Ričards, I. Lauvas sirds, kas gandrīz visu savu valdīšanas laiku pavadīja ārpus Anglijas, piedalīdamies krusta karos. Arī viņu vajadzēja izpirkt, vācot līdzekļus no visiem feodāliem kungiem. Naudas summas, kuras vasāļi maksāja saviem lēnu kungiem nebija pilnīgi noteiktas. Vietvietām tomēr viņas bija fiksētas. Kad lēnu kunga dēlu iecēla bruņinieku kārtā, vai vecāko meitu izdeva pie vīra katram vajadzēja maksāt 20 šilīnu. Ja lēnu kungs bija jāizpērk no gūsta, tad šī summa atkarājās no pieprasītās izpirkšanas naudas. Pēc vasāļa nāves zemi valdīja viņa pēcnācējs, ja tikai tas spēja pildīt pienākumus. Tomēr tiem vajadzēja dabūt lēnu kunga piekrišanu un par to sākumā ņēma nodevu. Vēlāk bija noteikta summa, kuru maksāja lēnu kungam, t. s. "relevium". Ja vasālim nebija dēlu, bet meita, lai zeme paliktu viņai, tai bija jāapprec lēnu kungam pieņemams vīrs, kas varēs pildīt vasāļa pienākumus. Šī lēnu kunga tiesība vēlāk izveidojās par diēzgan nenoteiktu izprecināšanas tiesību. Vienīgais šo tiesību ierobežojošais noteikums bija, ka mirušā vasāļa meitu nedrīkstēja izprecināt zem viņas kārtas, t. i. bruņinieka vai barona meitu nedrīkstēja izprecināt zemniekam, viņu vajadzēja izprecināt savas kārtas cilvēkam. Šī lēnu kunga tiesība bieži pārvērtās par mantinieces rokas pārdošanu. Bija noteikta takse, par kuru varēja iegūt mantinieces roku.

Uz šiem zemes mantošanas pamatiem izveidojās aizbildniecības tiesības. Bieži vasālis krita gūstā un neatgriezās, atstājot mazgadīgus pēcnācējus. Dažreiz viņš arī krita, cīnīdamies par lēnu kungu. Tad lēnu kungam bija aizbildniecības tiesības par mantiniekiem un tas varēja rīkoties ar viņu zemi, varēja ņemt no tās ienākumus, bet viņam bija kārīgi jāuzaudzina aizbildināmie, saskaņā ar kārtas paražām. Šī tiesība pārvērtās par pārķamu un pārdošanu.

Pēc vasāļa nāves, arī tad kad bija palikuši pilntiesīgi mantinieki, lēnu kungs drīkstēja vienu gadu izmantot viņa zemi, pie kam arī šī tiesība bija pārķama un pārdošana.

Lieliem lēnu kungiem zemes noderēja par pastāvīgu ienākuma avotu. Lielākais lēnu kungs bija karalis. Katru gadu bija dažas muižas no kurām karalis saņēma "relevium" u. vai vienu gada ienākumus. Citās bija izdodama pret samaksu aizbildniecība par nepilngadīgiem mantiniekiem, vai arī izprecināja pret noteiktu atlīdzību mirušā vasāļa meitu.

Vēl viens faktors, kas Anglijā vājināja feodāļu spēku, bija viņu sašaurinātā tiesas vara. Karalis atbalstīja vecās vietējās tiesas, pretēji muižas tiesām. Viņš centās savu tiesu varu paplašināt un izplatīt uz visu valsti. Pēc vispārīgā likuma Anglijā, vasāļiem nebija kriminālās jurisdikcijas tiesību. Tikai retiem vasāļiem piešķīra šīs tiesības ierobežotā veidā ar pašā karaļa rakstu. Viņiem piederēja tikai civilā jurisdikcija. Līdzās viņiem tomēr arvien pastāvēja tiesu iestādes. Tas lielā mērā vājināja vasāļu varu.

Arī kara kalpība karālim daudz nepastiprināja viņa varu. Francijā bija vienīgā iespējamība sakomplektēt kara spēku un tādēļ tur karali bija savā ziņā atkarīgi no vasāļiem. Anglijā militārais dienests nekad pilnīgi neizskauca muižas dienestu. Pirms normāņu iekarojumiem tautas milicijai bija liels spēks un Indriķis II 1131. g. plašes apmēros atjaunoja tautas miliciju jeb vispārējo nacionālo militāro dienestu. To viņš noteica ar likumu.

Pēc normāņu iekarošanas sastādīja pirmo lielo kadastru. Tas ir ievērojams dokuments to laiku ekonomisko un sociālo apstākļu pētīšanai. Šis kadastrs ir zemju un uz viņām dzīvojošo iedzīvotāju saraksts, kas sadalīti noteiktās grupās. Ar to zināmā mērā izvesta ļaunu un zemes īpašumu skaitīšana un sistematizācija. Kadastru sastādīja no 1083.-1086. g. ar nosaukumu "Domesday book" (pastarās dienas grāmata). Tas sacēla tautā lielu uztraukumu. Šis darbs aptver visu Angliju, tikai par 4 ziemeļu grafiestēm trūkst ziņas, kuras vai nu nav bijušas uzrakstītas, vai arī nav uzglabājušās līdz mūsu dienām. Kadastru sastādot no centra izsūtīja sevišķus revidentus vai uzrakstītājus, t. s. "barones stacarii". Tie bija centralās finanšu iestādes ierēdņi. Angļu sakšu laika centralās

iestādes nepastāvēja. Bija spējīgi valdnieki, kā Alfrāds Lielais, Edgars vai Eduards, kuru laikā, jedomā, radās kaut kas līdzīgs centrālām iestādēm, bet vājāku valdnieku laikā tas panika. Viļums I turpretim sāka izveidot centrālās iestādes, jo viņa intereses bija sadalītas starp divām valstīm, starp Angliju un Normandiju. Iekarodams Angliju, viņš palika Normandijas Hercoģs, kur tas bieži uzturējās, un tāpēc bija jāgādā, lai pa viņa prombūtnes laiku Anglijas valsts aparāts kārtīgi strādātu. Viens no viņa pirmajiem uzdevumiem bija nodibināt orgānu, kuru mēs uzskatītu par finansu ministriju, tas bija t.s. "stacarium". Šis iestādes ierēdņi izveda kadastra sastādīšanu. Ierašanās vietās tie saaicināja vietējo garīdznieku, muižas pārvaldnieku vai ciema vecāko un 6 izvēlētos priekšstāvjus no vietējiem ļaudīm. Tā radās kollegija no 8 cilvēkiem, ar kuru kopā strādāja atbraukušie ierēdņi. Ar šo kollegiju iespējami pilnīgi un pareizi noskaidroja uz kāda pamata zemes tiek turētas, cik lielas viņas, kādi pienākumi pildāmi sakarā ar viņām un kādi ļaudis dzīvo uz šīm zemēm? Vietējo iedzīvotāju priekšstāvjus nozvērināja. Pretrunu gadījumā vajadzīgās ziņas ievāca no iedzīvotājiem. Daži atrod, ka te meklējami pirmās privātās priekšstāvniecības sākumi, kur vēlēto priekšstāvji uzstājas oficiālās lietās, no kā vēlāk izauga zvērināto tiesas un tautas priekšstāvība parlamentā.

Pēc šī "Domesday book'a" noskaidrojās, ka karaļa tiešo vasāļu bija 600. Otrās šķiras vasāļu, kas zemi dabuši uz militārās Klausības pamata bija 7871. "Friholderu", kas zemes turēja uz brīvas kalpības pamatiem, ne uz klausu kalpības pamatiem, apaļos skaitļos rēķinot, bija ap 10000. "Villanu", kas turēja virgātu vai pus virgātu zemes bija ap 110000, "Villanu" tiesības nebija nodrošinātas ar lēnu tiesībām. Tomēr viņu stāvoklis nebija slikts, jo vajadzēja gādāt, lai tie varētu savas zemes kārtīgi apstrādāt, no kā arī muižnieki guva lielākus ienākumus. Viņiem nebija intereses padzīt "villanus", vai arī turēt viņus tādā stāvoklī, lai tie bēgūlotu. Daudz bija arī t.s. "koteru" jeb būdinieku, kuru zemes gabali bija mazāki par pus virgātu. Tiem bija jāmeklē darbs ārpus savas zemes gabalīna kā algādžiem. Lielāko tiesu "koteri" turēja lopus, jo tanīs laikos bija kopīgas ganības. Kamēr sienu nopļāva, pļavas piederēja kungam, bet pēc tam tās kļuva par kopīgām ganībām. No dokumentiem redzams, ka "koteri" strādāja muižā, bet tos redz arī ļoti bieži darbā pie "villaniem", kuri tos sūta muižas darbos, vai arī izlieto sev kā palīgus. "Koteru" bija ap 90000. "Koteri", kuru stāvoklis bija grūtāks, neiznīka, jo mantošanas kārtībā zemnieku zemes sadalījās un tā agrākie "villāni" pārvērtās koteros". Klausinieku stāvoklis Anglijā vienmēr bija diezgan labs un nekad nebija tik grūti kā daudzās Eiropas kontinenta zemēs. Klausu stāvoklis izbeidzās jau 14. g. s., kaut gan formāli to atcēla tikai 16. g. s., 14. g. s. Anglijā bija mēra laiks, kad izmīra 1/3 iedzīvotāju. Tad bija liels darba roku trūkums, un tādēļ ar likumu klausas neatcēla. 1381. g. zemnieki sadumpojās, bet tos Richards II ar viltību nomierināja. Tomēr jau 14. g. s. pirmā pusē klausu laiki bija beigušies ar likumiem, kas regulēja klausu darbus. Strādnieku stāvoklis bija labs. Bez brīviem ļaudīm bija ap 25000 vergu. Tie bija lielāko tiesu muižas dienderi.

Isumā jāatzīmē valsts pārvaldes izveidošanās. Viļumam I. sekoja Vilhelms Rufus, kas bija mantojis sava tēva militārās spējas. Viļuma I (vald. no 1066-87.) vecākais dēls bija Roberts. Pēc toreizējiem ieska- tiem viņam vajadzēja ieņemt troni, bet Vilhelms Rufus viņu nobīdīja, atstājot tam Normandiju. Tomēr Rufam nebija valsts vīra dāvanu. Pēc viņa nāca Indriķis I, (vald. 1100-1135) kas bija mantojis vectēva valstsvīra dāvanas, kas turpināja Viļuma I nepabeigto darbu. Indriķim I seko Indriķis II (vald. 1154-1189). Šo divu Indriķu valdīšanas laikā izveidojās angļu centrālā administrācija un tiesu iestādes, tā kā viņu valdīšanas beigās Anglija bija viena no vislabāk organizētām valstīm toreizējā Eiropā. Eiropas kontinenta valstis tad bija feodālā anarkijā.

VII. lekcija. 1930. g. 24. XI.

Indriķis I galveno uzmanību vērsa valsts pārvaldes noorganizēšanai, sevišķu vērību piegriezdam valsts centrālām iestādēm. Jau Viļums I nodibināja iestādi, kuru varētu nosaukt par finansu ministriju. Par šīs iestādes darbiniekiem bija labi sagatavotas personas. Galveno vietu administratīvā pārvaldē ieņēma justiciārs. 14. g. s. viņš pārvērtās par augstāko tiesnesi valstī. Otra svarīga amatpersona bija kanclers. Sākumā tas bija garīgs amats. Kanclers bija arī karaļa bīkstsēvs un padomdevējs lietās, kur vajadzēja uzklaut sirdsapziņas balsi, tāpēc tas bija garīdznieks. No 16. g. s. par kancleriem sāka iecelt arī negarīdzniekus. Bija nodibināta ipaša kanclera tiesa "court of chancery", kur lietās izsprieda pēc sirdsapziņas. Šo tiesu sauca arī "court of equity". Viņa pastāvēja līdz 19. g. s. un dažos periodos tai bija liela

nozīme Anglijas valsts dzīvā.

Aplūkojot centrālo finanšu iestādi jāsaņā, ka viņa nebija tik plaši noorganizēta kā tagadējā finanšu ministrija. Viņas priekšgalā stāvēja kollegija, t. s. "baronēs stacarii". Šai iestādei bija administratīvi-saimniecisks raksturs. Vēlāk viņa izveidojās par vienu no augstākām tiesu iestādēm "Court of Exchequer", kas atstāja lielu iespaidu uz vietējās administrācijas izveidošanos. No šīs iestādes sūtīja labi sagatavotus darbiniekus uz vietām, lai izšķirtu dažādus jautājumus attiecībā uz nodokļiem u. c. Anglijas tiesiskā dzīvē jāatzīmē raksturīga parādība, ka tur valdīja tiesas autoritāte, t. i. tiesa izšķir daudz tādus jautājumus, ko Eiropas kontinenta valstīs izšķir administratīvā kārtībā. Šai iekārtai piemērotu nosaukumu atrodam vārdā "Justizstaat". Interesanti atzīmēti, ka šī iestāde, kurai vajadzēja būt tikai administratīvi finansiēlai iestādei, kļuva arī par tiesu iestādi, darīdama lielu iespaidu uz vietējo tiesu iestāžu izveidošanos. Šī finanšu iestādes pārvēršanās par tiesu iestādi izskaidrojama ar to, ka nodokļu lietās bieži rodas strīdīgi jautājumi. Nodokļus lielāko tiesu vāca no zemes, bet sakarā ar to rodas jautājumi, vai nodokļu maksātājs ir istais zemes īpašnieks. Strīdīgi bija jautājumi par zemes valdīšanu, pirmtiesībām, atpirkšanās maksu no kara klausības u. c. Sūdzības iesniedza šai pašai iestādei "Court of Exchequer", kurā, noklausinājusi abas puses, lietu galīgi izšķir ar lēmumu, kuram bija tiesas sprieduma spēks. Ja dažas iesniegtās sūdzības neattiecās tieši uz nodokļu lietām, viņas tomēr izsprieda. Tā šī iestāde izveidojās par augstāko tiesu, kas sūtīja jautājuma izlemšanai uz vietām t. s. ceļojošos tiesnešus. Izšķiramo lietu bija daudz. Tiesneši sapulcēja grafistes amatpersonas, šerifu un vikontu. Šerifs skaitījās vietējo interešu aizstāvis, jo bija izraudzīts no grafistes lielājiem zemes īpašniekiem, kuri to stādīja priekšā karalim, kas viņu apstiprināja amatā. Karalis šerifiem tomēr neuzticējās, jo tie nāca no lielājiem vasāļiem, kuriem bija savas personīgās intereses. Turpretim vikonti bija karaļa uzticības personas. Vēlāk gan viņi zaudēja savu nozīmi, bet šerifi palika līdz jaunākiem laikiem un vārda pēc atrodami vēl tagad. Šīs divas personas bija klāt visas grafistes sapulcēs. Bez tam no katra ciema izvēlēja 4 un no katras pilsētas 12 priekšstāvjus. Tos vēlēja visi brīvie laudis. Grafistes sapulcē varēja piedalīties arī vasāļi, bet viņu ieršanās nebija obligatoriska. Šīnī sapulcēs apskatīja administratīva rakstura jautājumus, ievēlēja zemākos ierēdņus un nodokļu komitejas, bet galvenām kārtām izšķirā sūdzības nodokļu lietās. Tas notika ceļojošo tiesnešu vadībā. Kas nebija mierā ar šo spriedumu varēja apcelt pie "court of Exchequer". Varētu atzīmēt, kāda bija augstākā centrālā padome. Šīnī laikā pastāvēja tāda pati centrālā feodālā iestāde, kādē bija pazīstama citās feodālās valstīs, t. s. "magnum concilium". Kākādas satversmes viņai nebija, nebija atzītu noteikumu, kas viņa drīkstēja piedalīties, kas nē. "Magnum concilium" sastāvs bija lielā mērā atkarīgs no karaļa gribas. Parasti šīnī padomē uzaicināja karaļa tiesos vasāļus. Toreizējie satiksmes līdzekļi bija slikti, tā kā visi attālumi bija relatīvi lielāki nekā tagad. Pašu ieršanos uz sapulcēm neuzskatīja par lielu tiesisku priekšrocību, bet gan pienākumu, tādēļ saprotams, kā no viņas centās atsvābināties. Tikai 15. g. s. sākumā pareizi novērtēja parlamenta deputātu priekšrocības un drīz pēc tam sākās cīņa dēļ šīm vietām. Tā kā deputāti atlīdzinājumu nesaņēma no valsts kases, tad vēlētajiem pašiem bija jāatlīdzina izdevumi. 12. g. s. priekšstāvjus vēl nevēlēja, bet lielā valsts sapulcē viņus iedzīcināja karalis. Piedalīties varēja visi tiešie karaļa vasāļi. Mazākie no tiem, kuriem nebija lielas zemes un līdz ar to tik daudz līdzekļu, lai uzņemtos ceļojumu, labprāt izvairījās no šī pienākuma pildīšanās. Lielos vasāļus aicināja personīgi, ar karaļa vēstuli. Šādu bija 50-60. Mazos turpretim uzaicināja caur šerifiem. Arī lielos vasāļus neieaicināja visus. Nevēlamās personas iedzīcinājumus nesaņēma. Tādēļ lielās padomes sastāvs bija nenoteikts. Piedalījās vienmēr galma laudis, justiciārs, kanclers u. c. Toreiz galma amatus neatšķirā no valsts administratīviem amatiem. Arī sapulces sasaukšanas laiks nebija noteikts. Daži norāda, ka lielā sapulcē šasauca ļoti bieži. Par Vilumu I iekārtotāju raksta, ka viņš tās sasauca 3-reiz gadē - viņa uzturēšanās laikā Anglijā. Šīs sapulces notika Lieldienās Vinčesterā, Vasarasvētkos Vestminsterā un Ziemassvētkos Glosterā. Nenoteiktas ir arī šīs sapulces kompetences. Daži, zinātnieki domā, ka bez šīs padomes karalis nevarēja izdot likumus. Šo iedokatu apstrīda daudziem piemēriem, kuri pierāda, ka daudz aktu ar likuma spēku izdoti bez šīs padomes. Noteiktu tiesību runāt līdz likumdošanas un nodokļu uzlikšanas lietās lielājai padomei nebija. Bieži padomē apsprieda sīkas lietas, bet par svarīgākajām rūpējās karalis pats. Daudzos piemēros redzams, ka karalis ierosināja

apspriešanai jautājumus, kuri viņu pašu interesēja, piem. jautājumu par karaļa ievēlēšanu. Vilums Iekarotāja pretenzijas uz Anglijas troni bija vājas. Lai dabūtu sev tiesisku titulu viņš lika feudālu sapulcei sevi ievēlēt. Tā tas turpinājās arī vēlāk. Vēlākos normāņu laikā karaļus formāli vēlēja vai vismaz apstiprināja. Kad Vilums Iekarotājs likās ievēlēties par karaļi, viņš uzaicināja lielajā sapulcē tikai savus piekritējus.

Ja bija kāds kara jautājums, kurā karalim bija nepieciešams augstāko aprindu atbalsts, viņš sacauca sev vēlāmās personas un vēlāk paziņoja manifestā, ka tādu un tādu jautājumu izlēma sapulce, piedaloties arhibīskapiem, bīskapiem, abatiem, grafiem un lielākiem baroniem. Tas deva lēmumam lielāku autoritāti. Ir uzskati, ka lielā sapulce nodarēja kā karaļa spožuma papildinājums. Tas tomēr vienpasis uzskats, jo dažos gadījumos karaļi griezās pie lielās sapulces kā autoritatīvas iestādes segdamies ar viņas autoritāti, lai neuzstātos patvarīgi.

Pēc Indriķa I nāk pārtraukums valsts noorganizēšanā no 1135-1154 .g. Šis ir juku laikmets. Bija divi troņa pretendenti: Stefans no Klua un t. s. ķeizariene Matilde. Starp viņiem un viņu piekritējiem notika cīņas. Patiesībā par valdnieku skaitījās Stefāns, bet pret viņu uzstājās Matildes piekritēji. Ja Stefāns būtu spējīgs valdnieks, varbūt, viņš nodibinātu vienvaldību un stingru kārtību, bet viņš pār daudz cerēja uz saviem piekritējiem vasāļiem. Viņš izdāvāja lielus valsts līdzekļus naudas un zemes veidā, negādēja par valsts iestāžu pareizu darbību. Baznīca stiprināja savas pozīcijas. Vilums Iekarotājs bija devis baznīcai lielas tiesības, nostādīdams viņu līdzās valstij kā publisku varu. Viņš atzina atsevišķas baznīcas tiesas, kuras nostiprinās Stefāna laikā valsts iestāžu nenoteiktās darbības dēļ. Valsts pārvaldē nodarbinātie augstie feudālie kungi bija sašķēlušies 2 naidīgās daļās, dezorganizēdami valsts iestādes. Tā kā dažreiz pie laicīgām tiesām nevarēja griezties, griezās pie savu kompetenci un varu paplašinājusām baznīcās tiesām. Ši iemesla dēļ radās konflikts starp baznīcu un valsti, parācīdamies noteiktā veidā Indriķa II laikā, kas nāca troni juku laikā no franču dinastijas. Vēsturnieki aizrāda, ka Anglijā viņš bija svešnieks, jo nav pratis pat angļu valodu. Lielāko savas valdības laiku tas pavadīja ārpus Anglijas robežām, Eiropas lēģeros. Viņa kara spēks sastāvēja no algotiem kareivjiem. Tomēr savā īsajā uzturēšanās laikā Anglijā viņš izdarījis ļoti daudz. Nepazīdams tautu viņš diezgan pareizi uztvēris tās vajadzības un stiprināja to, kas nāca valsts labā. Indriķis II noorganizēja centrālo valsts varu. Viņš noorganizēja 3 augstākās tiesu iestādes, kuras tādā pašā veidā pastāvēja līdz 1875. g. Viņš nobeidza to, ko bija iesākuši veidot Vilums I un Indriķis I. Viņš pabeidza "Exchequer" a noorganizēšanu, noorganizēja centrālo administratīvo un augstāko tiesas iestādi, "curia regis". Tā bija koleģiāla iestāde. Sākumā arī augstākā centrālā apelācijas tiesa, bet Indriķis II piešķir šo tiesību t. s. "King's Bench". Visā savā darbībā Indriķis II vājināja feudālu varu. Viņš pilnīgi atņēma nozīmi muižas tiesām "manor court" stiprinādams grafiestiesas, kurās varēja piedalīties visi brīvie vīri. Viņa laikā kļūst pazīstams ceļojošā tiesneša nosaukums. 1166. g. iznāca likumdošanas akts, kurā kodificēti noteikumi par ceļojošiem tiesnešiem un vietējo tiesu organizēšanu. Šinī laikā radās pazīstamais angļu institūts - zvērināto tiesas. Kad ceļojšie tiesneši ieradās grafiestē, viņi aicināja augstākās amatpersonas, 4 vēlētus priekšstāvjus no katrā ciema un 12 katras grafiestes vai pilsetas. Par lietas nodošanu tiesai vajadzēja lemt 12 vīru koleģijai, kas nāca no simtniecības. Tas ir institūts, kuru tagad Anglijā pazīst zem nosaukuma "grand jury". Zvērināto piesēdētāju nebija, lietas izsprieda grafiestes sapulcē.

Angļu sakšu laikā nav izšķirības starp civil- un krimināllietām. Apsūdzēto attaisnot varēja divējādā veidā: vai nu ar zvērstu, vai Dieva tiesu. Par nevainību zvēreja apsūdzētais pats ar lieciniekiem. Šo institūtu pazīst ar vārdu "convulgatio" vai angļiski "convulgation" Dieva tiesā ietilpa pārbaudīšana ar uguni, ūdeni u. t. t. Normāņu laikos šeit pieskaita vēl divkauju. Bija atzīts, ka sievietes nevar iet divkaujā ar vīrieti un viņai bija tiesības izvēlēties sev vietnieku. Zvērināto tiesa nav tīri angļisks institūts, bet gan normādisk. Strīdos par zemes lietām Normandijā nopielietoja zvērstu vai Dieva tiesu, bet izvēlēja no kaimiņu zināmu personu slāntu, kas pazīstami ar vietējiem apstākļiem un prasīja no tiem zvērstu, ka liecinās pēc sirdsapziņas. Pēc viņu liecībām lietu izšķīra.

Šo institūtu Indriķis 2. ievada Anglijā un attīstīja tālāk. Īstā zvērināto koleģija izcēlās 13. g. s., 1215. g., kad izdeva lielo brīvību

rulli. Laterānas koncils atzina, ka ordiālijas izbeidzamas divkauju dēļ. No šī laika Anglijā izveidojās zvērināto tiesnešu koleģijas. Sākumā šāda zvērinātā tiesneša un liecinieka jēdziens saplūda, tikai vēlāk viņus sāka atšķirt. 16. g. s. Tjodoru laikā pieņēma noteikumu, ka zvērināto tiesnešu koleģijā nedrīkst būt laudis pazīstami ar lietas apstākļiem, lai viņiem jau iepriekš nebūtu radies šīnā lietā gatavs spriedums. Vienā no saviem uzturēšanās periodiem Anglijā, Indriķis II apbraukāja valsti un pārbaudīja, vai daudz ceļojošo tiesnešu izšķirto lietu, ar kuru spriedumiem ieinteresētie nebūtu apmierināti. Tādu lietu bija diezgan daudz. Lai radītu apelācijas instanci viņš nodibināja "King's Bench" tiesu, kurai bija jāatrodas karaļa rezidencē, lai tiesneši, 2 karaļa ieceltas garīgas un 3 laicīgas personas varētu celt lietu pašam karalim priekšā

VIII. lecija. 1930. g. l. XII.

Ar tiesu reformu Anglijā ieviesās ieraduma tiesības. Pirms tam Anglijā bija pazīstamas romiešu tiesības, bet viņas nebija izplatītas. No šī laika sāk valdīt "common law", t. i. ieraduma tiesības, kas pēc savas būtības ir precedentu tiesības. Tā tad šīs tiesības nav radušās likumdošanas ceļā, bet gan tiesu praksē. Anglijas likums sadala 2 daļās: "statuta law" - kas ir radušies likumdošanas ceļā un "common law" - ieraduma tiesības. No 17. g. s. otrās puses līdz mūsu laikiem Anglijā viscaur dominēja "statuta law". "Common law" no 12. g. s. atīstījās bez sveša iespaida, jo Anglija ir norobežota savās salās, turpretim Eiropas kontinenta valstīs radās romiešu tiesību recepcija. Romiešu tiesības atbalstīja monarhu absolūto varu. Nenoliedzams, ka daudzi romiešu tiesību institūti radās republikas laikā, bet savu galīgo izveidojumu viņi tomēr dabūja monarhijas laikā. Visi publiski tiesiskie formulējumi radušies beidzamajā monarhijas posmā. Piem.: "quod principi placuit, legis habet vigorem" un "princeps legibus solutus est." Interesanti atzīmēt, ka tānī laikā, kad Anglijā sevišķi spilgti parādījās absolūtistiskie centieni, t. i. 17. g. s. pirmā pusē Jēkaba I un Kārļa I laikā radās mēģinājumi ievest kaut ko no romiešu tiesībām arī angļu tiesību sistēmā. Šīnī laikā Anglijā radās romiešu tiesību profesori, kuri sludināja šo stjuartiem patīkamo mācību par monarchisko absolūtismu. Jēkaba I laikā kāds romiešu tiesību profesors sastādīja juridisku enciklopēdiju, kurā uzsvēra monarchisko absolūtismu atbalstošās mācības, kuru dēļ izcēlās konflikts starp karali un parlamentu.

Pievērsoties Anglijas tiesu sistēmai, jāmin, ka karalim tiesas nodēvu veidā radās ievērojami ienākumi. Viņš arī palīdzēja karaļa varai kļūt mazāk atkarīgai no feodāliem kungiem. Viņam pieraksta izteicienu: "iustitia magnum emnumentum est". Tiesas stiprināja mazākos zemes īpašniekus, mazākos brunniekus pretīm lielājiem vasaļiem. Tā bija apzinīga Indriķa II darbība ar ko viņš stiprināja sabiedrības vidusšķiras kā pretspēku lielājiem vasaļiem, no kuriem draudēja briesmas karaļa varai. Viņš piegrīza lielu vēribu arī centrālai administratīvai iestādei, nodibinādams "curia regis". Viņš to padarīja par pastāvīgu iestādi, kurā nodarbojās ar svarīgākām administrācijas lietām. Kad karaļa nebija valstī "curia regis" vadīja administratīvās lietas. Karalis apspriedās arī par pārvaldes lietām ar "curia regis", jo šē sēdēja augstākās administratīvās amatpersonas, kurām pieaicināja palīgā augstākās garīgās amata personas.

Vietējā administrācija bija šerifu rokās. Viljams I kļuva par mēģināja atrast šerifiem pretspēku ar vikontu iecelšanu grafistēs, bet tomēr tie nevarēja mazināt šerifu varu. Šerifi bija grafistu priekšstāvji un Indriķis II mēģināja kaut kādā kārtā panākt šerifu uzticamību, mēģināja dabūt par šerifiem uzticāmus laudis. 1170. g. notika šerifu uzticamības pārbaude "inquest of cherifs", pie kura lielāko daļu no viņiem atcēla un viņu vietā ielika citas pieredzamākas personas. Ar šerifu atcelsanu viņš arī vājināja lielo vasaļu varu, jo daudzi no atceltajiem šerifiem bija lieli zemes īpašnieki. Tomēr karalis vēl bija palicis militārā atkarībā no lielājiem vasaļiem, kuriem vajadzēja uz karaļa aicinājumu nākt palīgā ar saviem brunotiem spēkiem. No brunnieku zemes vajadzēja dot karaļa armijai apbrunotu viru un zirū 40 dienas gadā. Lielākie vasaļi deva atbilstīgi vairāk apbrunotu viru. Paša karaļa zemju nebija daudz. Tā kā vien Anglija bija sadalīta 60000 brunnieku zemes gabalos, tad vislabākā gadījumā karalis varēja sadalīt 60000 viru lielu karaspēku uz 40 dienām gadā. Ja karš ievilkās ilgāk, armija bija jāsamazina. No savām zemēm karalis varēja sadabūt tikai 1500 viru. Bez tam vasaļi varēja karalim atsūtīt karaspēku nelaikā, vai arī kādu laiku pavisam nesūtīt, caur ko karalis varēja nonākt ļoti grūtā stāvoklī.

Tā bija feodālisma militārā sistēma, ko Indriķis II pārgrozīja ar 2 aktiem. 1159. g. iznāca likums par militāriem nodokļiem, kurus ņēma no visiem Anglijas iedzīvotājiem, netikai no vasaļiem, bet no visiem pieaugušiem vīriešiem. Saņemtās naudas summas varēja izlietot kara spēka algotājiem. Savu valdīšanas laiku Indriķis II vairāk pavadīja ārpus Anglijas robežām, kara spēka nometnēs Brabantē un Flandrijā, vadīdams nevien vasaļu, bet arī algoto kara spēku. Ar 1181. g. aktu nodibināja tautas miliciju, kuru vajadzības gadījumā varēja iesaukt. Iesauktā kara spēka sakomplektēšanās darbu veica šerifi. Šādu tautas miliciju iesauca diezgan bieži, kad nepietika ar vasaļu un algoto kara spēku. Ar šiem 2 aktiem feodalisms kā militārā sistēma bija lauzts un karalis varēja rīkoties arī neatkarīgi no feodāliem kungiem. Feodalismu pārvērtā tikai par zemes valdīšanas sistēmu. Pilnīgi konsekventi tas nebija izvests, jo pēc tam vēl vairākas reizes parādījās feodālā anarhija. Feodalisms izbeidzās pilnīgi tikai Rožu kara 15. g. s.

Jāatzīmē Indriķa II attiecības ar baznīcu. Baznīcai Anglijā viņš piešķīra lielas tiesības ar to aprēķinu, lai nostādītu viņu sev kā labvēlīgu atbalstītāju. Viņš bija atzinis sevišķas baznīcas tiesas. Uz šī pamata radās daļas nesaskaņas starp valsti un baznīcu. Daži arhibīskapi sāka uzstāties pret karaļa varu, sevišķi kad karalis aplika ar nodokļiem arī garīdzniekus. Indriķis II nu redzēja, ka valstī radās tāda vara, ar kuru jārēķinās un kurai jāpielabinas, ja to grib patumēt par savu sabiedroto, dodot tai vienmēr koncesijas. Tāpēc viņa nodoms bija vājināt arī baznīcu. Tas viņam pa daļai izdevās ar likumu "constitution of Clarendon" (Plaši pazīstāmie nosaukumi "assays" un "constitution" apzīmē likumdošanas aktus, kas nodibina attiecības starp dažādām valsts iestādēm). Šis likums nodibināja attiecības starp valsti un baznīcu noteikdams, ka visas baznīcas iestādes padotas valsts iestādēm. Līdz "constitution of Clarendon" izdošanai baznīcas tiesas bija pilnīgi patstāvīgas, no viņām nebija nekādas apelācijas pie laicīgām tiesām. Baznīcas tiesas bija sevišķi paplašinājušās savu varu juku laikā no 1135-54. g., kad Anglijā par troni cīnījās karalis Stefāns un karaliene Matilde, jo šinī laikā valsts tiesām neuzticējās. Baznīcas varas ierobežošana nepatika bīskapiem un arhibīskapiem. Arhibīskapi bija 2, Kenterberijas un Jorkas, bet bīskapu 20. Galvenais jeb pirmais bija Kenterberijas arhibīskaps. Viņam zināmā mērā bija padots Jorkas arhibīskaps. Ar varas centralizāciju baznīca varēja labāk uzstāties pret valsti. Starp Indriķi II un Kenterberijas arhibīskapu izcēlās antagonisms, kurš vilkās vairākus gadus, pa laikam pieņemdams asu veidu. Strīdus izbeidzās, pēc Kenterberijas arhibīskapa nogalināšanas baznīcā. Tautā izplatījās baumas, ka šī slepkavība esot pastrādāta ne bez karaļa ziņas. Vai tas tiešām tā bija, to vēsture nav noskaidrojusi. Noteiktu pierādījumu nebija, bet karalis arī nespēja pilnīgi novērst no sevis aizdomas, kuras radīja viņam grūtības. Tauta bija tācīga baznīcas piekritēja. Šis akts, kurš, varbūt, bija noticis bez karaļa ziņas, stipri kaitēja viņa valdības pēdējos gados. Tomēr strīdus bija izšķirts un baznīca turpmāk bija padota valstij.

Vispārīgi Indriķa II darbība bija plaša, reformatoriska samērā ar to laiku, kad tas notika. Indriķi II ieskata, par vienu no visievērojamākiem sava laika darbiniekiem ar lielām politiku un administratora spējām.

Tikai pēc administratīvas un tiesu varas noorganizēšanas varēja sākt domāt par trešo varas faktora - likumdošanas varas izveidošanu.

Pēc Indriķa II 10. g. valdīja Ričards I ar pievārdu Lauvas Sirds, kas savā valstī nedzīvoja, bet pavadīja laiku kara gājienos. Viņš piedalījās vienā no pazīstamajiem krusta kariem, krita gūstā un valstij tas bija jāizpērk. Valsti pārvaldīja augstākās administratīvās amatpersonas un Indriķa II ļābi noorganizētais valsts pārvaldes dēļ karaļa iztrūkumu valsts sevišķi nemanīja. Ričarda I laikā izdeva likumu t. s. "Sitiner" kurā bija papildināti esošo tiesnešu pienākumi. Šinī laikā stipri attīstījās pilsētu pašvaldība, kas nebija īpatnēja Anglijas apstākļiem vien. Krusta kara laikā, pilsētu pašvaldība attīstījās tāpēc, ka augstākajiem kungiem, kas piedalījās krusta karos, vajadzēja naudu, un tie griezās ar prasībām pie pilsētām. Naudu pilsētas par velti nodeva, bet prasīja privilēģijas izveidot pilsētu pašvaldības. Lielie kungi deva pilsētām chartijas un saņēma par to naudas summu.

Pēc Ričarda I valdīja viņš brālis Jānis Bezzemnieks. Viņš bija pilnīgs pretstats Ričardam. Ričards bija dūšīgs un varonīgs, arī morāles ziņā viņš bija augstu stādāms. Jānis turpretim parādīja savu zemo dabu intrigēdams pret brāli, kurš neatradās valstī. Viņš rīkoja dumpjus un tāpēc viņam diezgan drīzi izdevās kļūt par Anglijas valdnieku.

Vins bija ļoti iedomīgs, bet mazspējīgs. Karaļa intereses nevērsās vis uz Palestīnu, bet viņš gribēja nostiprināt savu varu Normandijā. Viņam bija vajadzīgi līdzekļi un atbalsts, bet pašam trūka takta un saprāta, tādēļ viņš lūkoja tos savākt nelikumīgā ceļā. Jānis Bezzemnieks neprata sadzīvot pat ar baznīcu. Pēc kildām ar baznīcu pret to uzstājās arī pāvests, kuram, redzot savu grūto stāvokli, bija spiests iznācīt padevību. Viņš atzina, ka pāvests ir augstākais kungs par Angliju, saņēma varu no pāvesta uz lāņu tiesību pamatiem, apņemdāmie maksāt viņam lāņu nodevu no Anglijas. To maksāja arī vēl daži karaļi pēc Jāņa. Ar baznīcu viņš bija izlīdzis, bet ar vasaļiem tik drīzi izlīgt nevarēja. Tie nostājās pret viņu naidīgi, sāka organizēties pieaicinādami palīgā plašākās aprindās. Londonas un manāku pilsētu, kā arī lauku iedzīvotāji atbalstīja feodālus cīņā pret nepopulāro karaļi. Lai gan laikrakstu nebija, tomēr ziņas tautā izplatījās ātri. Karaļi ar armiju gribēja pārcelties uz Normandiju, bet bija spiests to paturēt Anglijā, jo feodāli bija savervējuši armiju pret karaļi. Meklēdams atbalstu plašākās aprindās viņš mēģināja sasaukt grafistu bruānieku priekšstāvju sapulci. Vai šī sapulce sanākusi, nav zināms. Jādoms, ka viņa nenotika. Ja viņš būtu sanākusi, tas būtu pirmais precedents, kur valsts sapulcē bez lielājiem vasaļiem ieaicināti vidējie zemes valdnieki. Vasāļu piespiests karaļi parakstīja 1215. g. lielo brīvības rulli. Šī chartija "rule of law" nebija pirma. Jau Indriķis I bija izdevis tādu chartiju, bet viņai bija ļoti vispārīga daba. Tur bija solījumi, ka karaļi turēsies pie likumiem, gādās par tiesu un taisnību valstī. Lielā brīvības rulli ļoti labi izstrādātā veidā nokārtoti daudz dažādu jautājumu. Vieni aptver 63 pantus.

Chartijas izdošanas laikā attiecībās starp karaļi un vasaļiem bija ļoti asas. Vasāļu pusē nostājās Anglijas baznīcas galva - Kenterberijas arhibīskaps Stēfāns Langtons. Pāvests gan bija karaļa pusē un atsvēbināja to no zvērēta, kuru karaļi bija devis, asolidamies izpildīt chartijas noteikumus. Nāids turpinājās arī pēc akta parakstīšanas un draudēja ar ļoti nepatīkamiem sarežģījumiem, jo vasaļi pieļāda nepatriotisku rīcību, aicinādami palīgā Francijas karaļi. Grūti paredzēt sekas gadījumam, ja franči būtu gāzuši Anglijas karaļi. Francijas armija tomēr Anglijā neieņē, jo 1216. g. beigās Jānis mira un troni nāca 9 g. vecais Indriķis 3. Viņa vietā apm. 20 g. valdīja pavaldoni. Jāatzīmē isumā Lielā Brīvību Rulla satur, kura 63 pantos ietvertas nevien feodālu, bet gan plašāku sabiedrīšu grupu tiesības.

Pirmajos 2 p. ir baznīcas tiesības. Tur izteikts solījums ievērot baznīcas brīvību un tiesības. 24. p. ir par feodālu tiesībām, kuros norādīti feodālie paradumi, kurus karaļi nedrīkst pārkāpt, ņemt patvaļīgi nodokļus u.c. Tālākos 10 p. iet runa par sociālām lietām. No viņiem ievērojami 39. un 40. p. p. 39. p. kuru bieži citā: Nevienam brīvu cilvēku Anglijā nevar ne apcietināt, ne nodot tiesai. Nevar konfiscēt viņa mantu, izdzīt viņu no valsts, darīt viņam kādu pārestību, vai uzlikt kādu sodu citādi, ka tikai uz pastāvošā likuma pamata, vai ar likumīgu tiesas spriedumu. Šis likums attiecās uz katru, kas ir "liber homo". Izslēgti palika vērģi.

40. p. karaļi apsolas netirgoties ar taisnību un nevienam taisnību neliegt.

11. p. ir meža likumi, jo meži bija karaļa pārziņāšanā un šo mežu apgabalu iedzīvotāji bija padoti karaļim. Par mežiem noteica "forest laws". Šini likumā ir vēl citi panti, piem. par Londonas iedzīvotājiem, par tirgotājiem, kam atļauta brīva ceļošana pa visu valsti un brīva uzturēšanās pilsētās. Mūs var interesēt 13. un 14. panti, kam tiri konstitucionāls raksturs.

13. p. noteic, ka nedrīkst ņemt nekādus tiesos nodokļus bez valsts lielās padomes, "magnum consilium" piekrišanas.

14. p. nosaka, ka valsts lielajā padomē karaļi tieši ar savām vēstulēm ieaicina lielos baronus, grāfus, arhibīskapus, bīskapus un abātus, bet citus vasaļus ieaicina caurēsur šerifiem.

Kad karaļi bija chartiju parakstījis un zvērējis viņu pildīt, vasaļi ievēlēja padomi no 25 baroniem, kuri raudzītos, lai karaļi pildītu chartijas noteikumus. Ja viņš tos nepildītu, komisijai bija tiesība aicināt vasaļus karā pret karaļi. Karaļi varēja ņemt gūstā, bet noņāvēt karaļi vai karaļiem bija aizliegts.

IX. lekcija. 1930. g. 8. XII.

Lielā valsts padomē ieaicināja arhibīskapus, bīskapus, abātus, grāfus un baronus. Liekās, ka te savā ziņā kārtu pārstāvniecība, kurā repre-

zentētas 2 šķiras, laicīgā un garīgā. Tā tas nav. Garīdzniekus iesaicināja tikai tāpēc, ka tie bija arī lieli zemes turētāji. Sapulcē nepiedalījās kārto pārstāvji, bet feudālie kungi, tāpēc jāseubās, vai tur bija iesaicināti garīdznieki kā baznīcas varas reprezentanti. Anglija nav tā valsts, kurā kārto pārstāvniecība radusies visagrāk. Dažas valstis kārto priekšstāvju sapulces sasauca jau 12. g. s. To var noteikti attiecināt uz Spāniju, Kastīliju un Aragonu kārto pārstāvju sapulces pastāvēja no 12. g. s. 60. gadiem. Tur muižniecība daiļās 2 pakāpēs: viena bija "grandi", otrā mazākie muižnieki. Garīdznieki sēdēja atsevišķi no pilsoņu pārstāvjiem. Tā tad tur bija 4 palātas. Vēlāk tikai 3: muižnieku, garīdznieku un pilsoņu palāta.

13. g. s. Anglijā izveidojās kārto pārstāvība un drīzi viņš šini ziņā ir citām valstīm priekšzīme. Kārto pārstāvība Anglijā izveidojās bez lielām grūtībām, bez revolūcijām, samērā īsā laikā pārvērsās par tautas priekšstāvību. Kaut ko līdzīgu varam atrast vienīgi Skandināvijas valstīs - Zviedrijā, bet šeit kārto pārstāvība noturējās līdz jaunākiem laikiem un tikai tad pārvērtās par tautas pārstāvību. Anglijā turpretim jau vidus laikos kārto pārstāvība zaudēja savu raksturu un sāka noteikti pārvērsties par tautas pārstāvību. Francijā kārto pārstāvība nodibinājās tikai 14. g. s. sākumā, 1302. g., kad karalis Filips Skaistais, cīnīdamies ar pāvesta varu, meklēja atbalstu tautas plašākajās aprindās un saaicināja pārstāvjus no visām toroizējām kārtām, atskaitot dzimtsbūšanā nospiestos zemniekus. Zemnieku pārstāvjus pieaicināja vienīgi Zviedrijā.

Jāaplūko, kā radās angļu kārto pārstāvniecība, kas vēlāk pārveidojās par parlamentu. Pirmiem konstitucionāliem noteikumiem lielajā brīvību rullī nebija sevišķas formālas nozīmes, jo Indriķim III, 1217. g., apstiprinot lielo brīvības chartiju 13. un 14. pantus izlaida. Turpmākie karāļi vēl kādus 100 g. apstiprināja chartijas saturu. Savu galīgo veidu viņa ieguva 14. g. s. sākumā.

Kā jau augšā aizrādīts 1217. g. tronī nāca Indriķis III (vald. 1217-72). Viņam bija tikai 9 gadi un tāpēc Anglija 16. g. valdīja pavaldoni. Šī valdība bija laba. Karāļa vārda pavaldoni apstiprināja brīvību rullī, izlaižot 13. un 14. p. p., atrazdami par neērtu nākošo valdnieku, bez viņa ziņas, saistīt ar šo pantu noteikumiem. Arī vēlāk karalis šos pantus neapstiprināja. Kad 1232. g. Indriķis III uzņēmās valdīšanas pienākumus, izrādījās, ka viņš ir nespējīgs valdnieks. Sākās jukas, kurās ap gadusinteņa vidū sasniegta augstāko pakāpi. No šī laikmeta jāatzīmē dažādi momenti, kurus uzskata kā pirmos soļus uz kārto pārstāvības izveidošanos.

1254. g. karalis atradās gūstā un to vajadzēja izpirkt. Karaliene ar jauno princi Eduardu sasauca lielo valsts sapulci, kur piedalījās bez lielājiem vasaļiem arī pa trīs vēlētiem brunīniekiem no katras grafistes. Par visvarīgāko precedentu tomēr uzskata sapulci, sasaukto 1265. g., kurā saistās ar grafa Montfora vārdu. Šini sapulcē vēl plašākos apmēros piedalījās kārto pārstāvības elements.

Sakarā ar neapmierinātību pret karāli no kontinenta bija atgriezies grafs Simons Montfors, kas kļuva par opozīcijas vadoni. Šim grafam vēsturnieki pieraksta lielas vaiļas vīra spējas. Jānorāda, ka līdz šim opozicionāri bija aktīvi, bet tie tomēr nespēja nostāties uz valstiska viedokļa un stādīja pirmā vietā vai no savas personīgās vai saures grupu intereses. Simons Montfors turpretim bija valstiski domājošs un gribēja pēc labākās apziņas noorganizēt pārvaldes iekārtu Anglijā. Tādēļ politiskie vēsturnieki viņu nosauca par lielo grafu. Pilsoņu karām izceloties viņš uzstājās ar ieročiem pret karāli. Opozīcija uzvarēja un 1263. g. Montfors sagūstīja karāli un princi Eduardu, kļūdots par noteicēju valsti. Guvis uzvārd Montfors ķēās pie valsts iekārtas noorganizēšanas. 1264. g. viņš sasauca sapulci, kurā piedalījās vēlētie pārstāvji no mazajiem vasaļiem, bet no lielajiem vasaļiem uzaicināja tikai savus piekritējus. Lielo vasaļu se nebija daudz, bet sapulci kuplināja grafistu brunīnieki. Šini sapulcē ievēlēja īpašu padomi, kuru vārdu uzskatīt kā atbildīgu ministru kabinetu. Viņš ietilpa 9 locekļi. Trīs no tiem palika pie karāļa, vai palīdzām pie Simona Montfora, bet pārējiem 6 uzaicinājuma gadījumā vajadzēja būt kiēt un apspriesties par teroām administratīvām lietām. Gribēdams gūt vēl lielāku atbalstu sabiedrībā viņš sasauca 1265. g. vēl plašāku valsts sapulci, kurā uzaicināja arī pilsētu pārstāvjus. Šo sapulci tad arī uzskata par pirmo isto kārto pārstāvības iestādi Anglijā. Viņā piedalījās Montfora labvēlīgie lielie vasaļi, mazo vasaļu pārstāvji un pa 2 vēlēti pārstāvji no katras pilsētas. Valsts izbūves darbē šai sapulcē nebija lielas nozīmes, jo nākošā gadā Simons Montfors krita kaujē, kad bija zaudējis cīņu pret

izbēgušo no gūsta princī Eduardu. Opozīcija bija dezorganizēta. Vēstur-
nieki un politiķi uzskatīja šo sapulci par nelikumīgu, jo viņu nebija
sasaucis karalis. Tomēr tas bija un palika ievērojams precedents, jo
turpmāk karali to gema par paraugu. Sevišķi tas jāsaaka par princī
Eduardu, kas valdīja kā Eduards I un bija saprātīgs un spējīgs vald-
nieks. Var teikt, ka viņš bija sava laika ienaidnieka Montfōra skol-
nieks. 1295. g. viņš sasauca parlamentu, kuru pilnīgi oficiāli nosauca
par parauga parlamentu, kuru xixm xixm "modell parlament". Sastāva ziņā
viņš bija tāds pat kā Montfōra 1265. g. sasauktais parlaments. Starp
1265. un 1295. g. parlamentiem bija sasaukti vēl citi, bet neviens no
viņiem nebija tik labi izveidots kā šie divi. Parauga parlamentā bija
ap 400 dalībnieku: lieli baroni, grafistu bruņinieku, pilsētu un
gārīdznieku pārstāvji. Kā visplašāko dalībnieku skaita ziņā, vidus
laikos, jāatzīmē 1305. g. parlaments, Eduarda I valdīšanas laikā, kurā
piedalījās ap 600 cilvēku. Parauga parlemtā ar karaļa vēstulēm uzai-
cināja bīskapus, abātus un lielos baronus.

Caur šerifiem uzaicināja bruņinieku pārstāvjus. Tie bija vēlēt
pa 2 no katras grafistes. Tādā pat kārtā ieaicināja no katras pilsē-
tas pa 2 vēlētus pārstāvjus un katras diecezes trīs zemākās gārīdz-
niecības pārstāvjus. Parauga parlamentā piedalījās 7 grāfi un 41 lie-
lais barons. Šīs grupas locekļu skaits turpmākos parlamentos svārsti-
jās. Arhibīskapu bija 2: Kenterberijas un Jorkas, bīskapu ap 20 un
abātu 40-80. Grafistu vēlēto pārstāvju skaits bija noteikts uz 74
(dažreiz vēl uzaicināja Uelsas grafistes pārstāvjus, bet regulāri uz-
aicināt viņus sāka tikai Indriķis VIII). Pilsētu pārstāvju skaits
svārstījās ap 200. Tas izskaidrojams ar to, ka pilsētas uzskatīja pār-
stāvju sūtīšanu par nastu un pa laiku mēģināja no šī pienākuma at-
svabināties. Tikai 15. g. s. to sāka uzskatīt par tiesību, par kuru ne-
reti notika cīņas. Vēlētājiem nācās samaksāt deputātiem ceļu un tā kā
šie izdevumi bija diezgan pārvi pilsētas sākumā atturējās no pārstāv-
ju sūtīšanas parlamentā. Pilsētas arī sekoja savu pārstāvju darbībai
un, ja tie bija slinki, viņiem atvilka kādu summu no ceļa izdevumu at-
līdzības. Ka deputātu ceļa izdevumi nebija mazi norāda tas, ka 1405. g.
parlamentā nācās viņiem samaksāt 5500 mērc. sterl., kas tanis laikos
bija ļoti liela summa. Turpmākos parlamentos trūkst zemākās gārīdznie-
cības priekšstāvju, jo gārīdzniecība nemaksāja par viņu sūtīšanu par-
lamentā un atrada, ka gārīdzniekus pieviekoši reprezentē Kenterberijas
un Jorkas arhibīskapi, kā arī pārējie bīskapi. Liekās, ka šinī laikmetā
Anglijas parlamentā varēja izveidoties 3 palātas. Augstie gārīdznieki
ar muižniekiem sastādīja vienu palātu, grafistu bruņinieki otru un
pilsētu pārstāvji trešo. Tomēr tas nenotika un izveidojās 2 palātas.
Augstie gārīdznieki apvienojās ar muižniekiem, jo viņi atradās uz
vienāda ekonomiskā līmeņa, bez tam gārīdznieku bija par maz atseviš-
kas palātas nodibināšanai. Tā redās elements, kas tagad pazīstams ar
lordu palātas nosaukumu. Grafistu bruņinieki bija muižnieki un karaļa
tiešie vasaļi. Liekās, ka arī viņiem vajadzētu piedalīties lielo vasaļu
palātā, jo šeit viņi drīzāk piederēja pēc save tiesiskā stāvokļa. Pēc
sava ekonomiskā stāvokļa viņi tomēr stipri atšķirās no lieliem vasa-
ļiem. 1290. g. mainījās viņu tiesiskais stāvoklis. Ar īpašu likumu nolie-
dza subinfēodāciju, t. i. karaļa tiešiem vasaļiem noliedza izdot zemes
tālāk. Tādā kārtā mazie zemes turētāji sakusa ar netiešiem karaļava-
saļiem, jo tiešo karaļa vasaļu, mazo zemju turētāju, bija maz un viņus
visus ierindoja vienā šķirē, kura varēja sūtīt savus pārstāvjus par-
lamentā, bet nevis piedalīties paši personīgi. Tā mazie karaļa vasaļi
nošķirās no lieliem feodāliem kungiem. Tā ka sākt ar 1295. g. grafistu
un pilsētu pārstāvjus ieaicināja caur šerifiem, tas nostādīja viņus
vienādā tiesiskā stāvoklī un viņi izveidoja parlamentā vienu palātu:
apakšpalātu. 14. g. s. Anglijas parlaments sastāvēja no divām palātām:
lordu palātas "house of lords" ar augstākiem gārīdzniekiem un feoda-
liem un apakšpalātas "house of commons" ar grafistu bruņinieku un
pilsētu vēlētņu pārstāvjiem.

Vēlēšanu tiesības nebija noteiktas. Grafistās vēlēšanu tiesības
bija visiem brīviem zemes turētājiem bez cenzu atšķirības. Pilsētās
cenza ziņā bija liela dažādība. Bija gadījumi, ka šerifi paši izrau-
dzījās pārstāvjus. 1430. g. grafistās noteica vēlēšanu cenzu. Vēlēšanās
varēja piedalīties tikai tie brīvie zemes turētāji, kuriem zemes īpa-
šums deva ne mazāk kā 40 šilīnu gada ienākumu.

Parlamenta priekšgalā bija t. s. "speakers", kuru iecēla karalis.
14. g. s. nodibinājās arī parlamenta privilēģijas, runas brīvība, brīvība
no cēsta un cietuma spāidien. Parasti pirms sapulces atklāšanas lor-
du palātā ieradās karalis un speakers lūdza viņu apstiprināt parla-

menta privileģijas, ko karalis arī darīja. Vēlāk sāka vest arī parlamenta sēžu protokollus. Parlamenta sēžu vieta nav noteikta. Lielāko tiesu parlaments sanāca Londonā. Pirmu parlamentu ievēlēja tikai uzvienu sesiju. Parlamentu sasauca ikreiz, tomēr bija gadījumi, ka arī biežāki, piem. 1328. gada 4 reizes. 1529. g. t. s. reformu parlamentu sasauca vienreiz uz vairākām sesijām.

X. lekcija. 1931. g. 19. I.

III. periods.

Parlamenta tiesību un varas pakāpeniskā attīstība.

Lai šo jautājumu labāk saprastu, jāaplūko svarīgākie vēsturiskie momenti.

Ir jau atzīmēts, ka ar normānu iekarošanu Anglijā nodibinājās spēcīga karaļa vara. 13. g. s. sāk pārējas laikmets, kurš sākās ar Jāna II valdīšanas laiku. Ar lielā brīvību rulla izdošanu vēl nebija ieviesta konstitucionāla iekārta un cīņas turpinājās līdz 13. g. s. 70. un 80. gadiem, t. i. līdz Eduarda I valdīšanas sākumiem. Lielie vasaļi nevarēja apmierināties ar spēcīgo karaļa varu, kas izsauca cīņas storp feodāļiem un karali. Feodāļi izlietoja savu labā katru gadījumu, kad tronī kļuva vajāks karalis. Tā tad notika ar Indriķi III.

Ar Eduarda I laikmetu sākās otrs uzbūves periods Anglijas valsts iekārtas attīstībā. Pirmais bija normānu karaļu laikmets, jo sevišķi Indriķa I un II. No 1272.-1377. g. ir triju Eduardu valdīšanas laiks. Tad nācīt kā pārtraukums attīstībā Ričarda II valdīšanas laikā. No 1399.-1485. g. Lankasteru dinastijas valdīšanas laiks ir konstitucionālisma periods. Tas ir Indriķa IV., V. un VI. valdīšanas laikmets. Indriķa VI. laikā notika lielas jukas. Šis periods beidzās ar Indriķi VII., kas bija viens no ieverojamākiem valdniekiem.

Eduarda I., II un III., kā arī Indriķa IV. un V. laikā nostiprinājās parlamenta vara.

Eduards I kā jau iepriekšējā lekcijā minēts bija spējīgs valdnieks, lai gan dažreiz izrādīja patvaldnieciskas tieksmes. Viņš redzēja, ka juku laikā visi pieraduši piebrīvības un saprata, ka bez parlamenta valdīt nevarēs, ka apstākļi prasa viņu izlēšanu ar to. Parlaments vēl nebija ista tautas pārstāvniecība, bet bija arī kaut kas vairāk, nekā kārtu pārstāvniecība. Apakšpalātas deputāti komplektējās nevis no saurām kārtām, bet no plašākām aprindām. 14. g. s. grafiņu pārstāvjus vēlēja ne tikai bruņinieki, bet visi brīvie grafiņu zemes īpašnieki. Līdz šim mazie vasaļi bija sakususi ar netiešajiem vasaļiem, bet tagad viņi visi saplūda vienā šķirā ar brīvie zemes valdītājiem. Arī pilsētu pārstāvjus vēlēja nevien gildu locekļi, bet visi brīvie laudis, atskaitot trūcīgākos un nesen iecelojušos. Vidus laiku pilsētu pašvaldības dibinājās uz individualisma principiem. Katrai pilsētai bija sava pašvaldības satversme un tāpēc arī vēlēšanu tiesības nebija visur vienādas, jo vēlēšanu cenzs vēl neeksistēja. Indriķis VI. 1430. g. ievēda cenzu, t. i. parlamenta vēlēšanās varēja piedalīties tie, kuru gada ienākums bija ne mazāks par 40 šilīņiem. Pašvaldību vēlēšanās šis cenzs bija noteikts jau Eduarda III. laikā. No abām palātām aktīvākā bija apakšpalāta, kas soli pa solim lūkoja paplašināt savas tiesības gan uz lordu palātas rēķina, gan cīnidamās ar karaļa absolūtisma tieksmēm. Mūsu laikā pieņemtie termini augš- un apakšpalātas apzīmēšanai tad vēl nebija izveidojušies.

No 14. g. s. līdz 15. g. s. vidum lordu palāta diezgan bieži atbalstīja apakšpalātu viņas centienos dalīt varas paplašināšanās.

Jau 13. g. s. beigās piņns parauga parlamenta sasaukšanas karalis Eduards I sasauca parlamentu nepilnīgā sastāvā, kur dominēja lordi, kuri aizrādīja, ka neuzņemoties atbildību par svarīgu lietu izlemšanu un tāpēc jāsasaucot parlamenta plašākā sastāvā, pieaicinot pilsētu un grafiņu pārstāvjus. Par to karalis noskaities un atļādis šo parlamentu. Pēc tam viņš tomēr atzina savu nepareizo rīcību un 1295. g. sasauca parauga parlamentu. Savās vēstulēs šerifiem viņš ierakstīja sekojošo: ir pareizi, ka tas lietas, kas attiecas uz visu valsti, kopīgi izlemj visi iedzīvotāji vai viņu pārstāvji un, ka vispārējās grūtības novērs kopīgiem spēkiem. Tā ir pirmā oficiālā parlamenta teorija.

Eduards II valdīja no 1307. līdz 1322. g. Viņš bija vājš valdnieks, mēģināja arī uzstāties pret parlamentu. Tādēļ viņam tika aizrādīts, ka jāsasauca parlaments pilnā sastāvā, jo viena otrs saurāka lielo vasaļu grupa, mēģinādama stiprināt savu iespaidu, cerēja atrast

atbalstu parlamenta apakšpalātā. Eduards II tam paklausīja. 1322. g. parlaments iesniedza viņam apstiprināšanai to pašu Eduarda I izteikto formulu un karalis tam piekrita. Šis gads ievērojams vēl ar to, ka parlaments nolēma atceļt Eduardu II no trona. Faktiski tas nenotika, jo karaļa padomdevēji jau laikus deva tam padomu atteikties, pretējā gadījumā būtu radies ļoti slikts precedents, ka karali atceļ parlaments. Ar parlamenta sankciju sāka valdīt Eduards III no 1322. līdz 1377. g. Šis valdnieks bija spējīgs, bet viņam piemita diezgan stipras avantūristiskas tieksmes. Viņš ļoti mīlēja karu un viņa laikā izcēlās ilgais karš starp Franciju un Angliju, ko apzīnē par simtsgadu karu. Anglijai viņš bija izdevīgāks nekā Francijai, jo cīņas norisinājās uz Francijas teritorijās. Vienīgā lielākā neērība Anglijai bija tā, ka kara spēks bija jācūta pārī jūrai uz svešu zemi. Kara spēks lielā mērā pārtika no laupīšanas, bet tomēr bez lielām izdevumiem nevarēja iztikt. Šis karš bija par iemeslu tālākai parlamenta attīstībai Eduarda III laikā, jo karalis bija atkarīgs no parlamenta tam zinā, ka viņš bieži lūdza parlamentu piešķirt naudas summas kara vajadzībām. Naudas summas nāca aprindām, kas reprezentēja parlamenta apakšpalātu. Par tiešo nodokļu uzlikšanu lēma parlaments. Karalis pats tos nedrīkstēja uzlikt, tas bija atzīmēts arī lielajā brīvību rullī un vēlākajos brīvību rullī apstiprinājumos. Ja karalis arī mēģināja ņemt patvarīgi tiesos nodokļus, tie sneši to uzskati a par nelikumīgu rīcību. Neskaidriība bija par netiešiem nodokļiem, kurus ņēma par preču ievadumiem un izveidumiem. Parlamenta uzskati bija tādi, ka karalis nedrīkst uzlikt arī šos nodokļus, bet tiesa izlēmā šo jautājumu karaļa labā un tikai kompromisa ceļā panāca to, ka par netiešiem nodokļiem lēma arī parlaments, izteicot domu, ka karalim ir tiesības pēc sava ieskata uzlikt netiešos nodokļus. Indriķis V. bija pirmais karalis, kurš valdīšanas sākumā, parlaments pilnvaroja uzlikt netiešos nodokļus. Tādu pilnvaru deva arī pārējiem karaļiem, izņemot Kārli I, kura laikā notika asas cīņas par augstāko valsts varu. Atgriežoties pie Eduarda III, jāatzīmē, ka viņš bieži lūdza parlamentu lemt par tiešo nodokļu uzlikšanu. Nodokļus uzlika 10., 15. vai 20. daļu no visiem ienākumiem. Pilsētās nodokļi bija lielāki, jo domāja, ka pilsētu iedzīvotāji ir turīgāki. Tā kā šos nodokļus maksāja plašas aprindas, tad tautā un viņas pārstāvjos radās doma, ka parlamenta apakšpalātā ir tiesības lemt par nodokļu uzlikšanu. Katrā arhibīskapijā sasauca konvokāciju, kur, starp citu, lēma par subsidijām karalim, par nodokļiem, kurus garīdznieki apsūlījās maksāt karaļa kasē. Nostiprinās princips, ka iedzīvotāji maksā nodokļus tad, ja caur saviem pārstāvjiem paši par to lēmuši. Daži vēstures pētnieki aizrāda, ka parlamenta apakšpalāta nostiprināja savu varu, turēdama tautas naudas roku savās rokās. Parasti notika it kā tirgošanās starp karaļi un tautas pārstāvjiem. Cīnīs jautājumos lordu palāta drīkstēja līdzrunāt, bet lemt nedrīkstēja. Vēlāk parlaments pieprasīja sev arī kontrolēt tiesības par karaļa piespriesto naudas summu izlietošanu tiem mērķiem, kādiem šīs summas bija piešķirtas. Te jau saskatāms kaut kas līdzīgs budžetam. Sākumā šo kontrolēt tiesību parlamentam negribēja atzīt, bet Lankesteru dinastijas laikā parlaments ievēlēja kontroliebus, kuri sekoja karaļa piespriesto naudas summu izlietošanā. Ar to it kā nostiprinājās budžeta tiesību pamati. Budžeta tagadējā nozīmē gan vēl nebija, viņš radās tikai 17. g. s.

XI. lekcija. 1931. g. 2. II.

Arī likumdošanas laukā parlaments paplašināja savas tiesības. Sākot ar 14. g. s. parlamentus sasauca ļoti bieži, vienā gadā pat vairākas reizes. Katru parlamentu ievēlēja tikai uz vienu sesiju. No biežās parlamentu sasaukšanas, radās, ka nedrīkstēja būt ļoti vajadzīgs. 1328. g. parlaments sasauca 4 reizes, 1340. g. 3 reizes. Uz ilgāku laiku parlamentu sāka vēst tikai Indriķis VIII laikā, kad t. s. reformparlaments strādāja vairākas sesijas un palīdzēja Indriķim VIII izvest reformāciju (1529.-1559. g.). XVII. g. s. sākumā noteikta "legislatūraš" perīodu, uz kuru parlamentu izvēlētu. Atšķirīgot likumdošanu jānorāda, ka pirms parlamenta ieviešanas, izdodot sverīgākos likumus, karalis griezās pie lielās padomes, lai dabūtu viņas piekrišanu. Lielajā padomē nebūdas opozīcijas nebija, tur vienmēr valdīja laba saskaņa. Apmēram tāds pārstāvītājs bija arī normānu iekaros laika, kad parlamenta nebija, bet t. s. "megnum concilium". Pirmā reize, kur karalis atzina vajadzību griezties valsts lietās pie parlamenta, bija parauga parlamentu sasaukšana 1395. g. Maldīgi būtu domāt, ka sasaucot šo parlamentu, atzīmētā pirmā oficiālā parlamentārā teorija bija tik autori tātīva, ka viņš vienmēr ievērojā valsts prakse.

Jau Eduarda I pēcnācējs, kuram nebija tēva-valstsvīra dāvanu, šo teoriju apšaubīja, mēģinādams izdot svarīgus likumus bez parlamenta piekrišanas. Parlaments uzturēja spēkā oficiāli atzīto teoriju, prasīdams sev Eduarda I atzītās tiesības un 1322. g. pēc kāda gadījuma apspriešanas, kur karalis bija rīkojies bez parlamenta piekrišanas, pēdējais deva karalim apstiprināt apmēram to pašu formulu, kuru bija izstrādājis Eduards I. 1295. g. šo formulu paplašināja. Likumdošana notika tā, ka parlaments, visbiežāk viņa apakšpalāta, iesniedza karalim petīciju, lūdzot viņu izšķirt kādu jautājumu. Dažreiz apakšpalātas petīcijai pievienojās arī augšpalāta. Petīciju saturs bija dažāds, lielākā daļa no viņām attiecās uz administratīvām lietām un atsevišķiem gadījumiem. Dažēdas lietas, gan administratīvās, gan tiesu jauca kopā. Lietās, kur bija norādījumi uz konkrētiem gadījumiem, izdarīja izmeklēšanu un gādāja par lietas taisnīgu izšķiršanu neizdodot kādu vispārīgu aktu ar likuma nozīmi. Ja iesniedza vairākas līdzīgas petīcijas, varēja rasties arī vispārīgi akti. Varēja iesniegt arī petīcijas ar norādījumu, ka kāds likums vai tiesisks paradums ir novecojis un tādēļ grozāms vai atceļams un viņa vietā izdodams cits. Petīcijas iesniedza karalim parlamenta sesijas sākumā un karalis deva uz viņām atbildi. Ja karalis ar parlamentu nevarēja nekādi vienoties, tad parlamentu atlaida. Visbiežāk gan karalis solījās izpildīt lūgto petīcijās un parlaments piešķīra karalim prasīto pabalstu. Neapmierinātība varēja rasties tikai vēlāk karalim nepildot solījumus, kas dažreiz arī notika. Dažreiz karalis izdeva prasīto likumu, bet ne tadā veidā, kā to bija gribējuši tautas pārstāvji. Tādēļ gadījās, ka parlaments aizrādīja karalim viņa iepriekšējam parlamentam, doto solījumu nepildīšanu. Parlaments izrādīja cenšanos piedalīties likumdošanā noteiktākā veidā, lai nebūtu tik daudz pārpratumu un neapmierinātību. 1341. un 1352. g. parlaments noteikti prasīja karali atbildēt uz iesniegtajām petīcijām pirms parlamenta atlaišanas. Lai atbilde būtu pilnīgi noteikta 1377. g. prasīja netikai paziņojumu vārdos par petīcijā izteiktā lūguma izpildīšanu, bet arī rakstos izteikta paziņojuma nolasišanu karala vārdā. Šo aktu arī protokolēja. Parlaments prasīja ipašas apakškomisijas izvēlēšanu, kura paliktu pēc parlamenta atlaišanas galvas pilsētā strādājot kopā ar karaļa padomdevējiem pie petīcijā minēto prasību apmierināšanas. Šai komisijai nebija nekādu lēmēja tiesību, bet bija autoritāte. Komisija zināmā mērā kontrolēja karaļa padomdevēju darbību, lai viņi nevarētu vienpusīgi izstrādāt statūtus, un pārbaudīja, vai viņu saturs atbilst iesniegtās petīcijas saturam. Šīs petīcijas tomēr nebija likumprojekti, kurus iesniedza karalim pēc pieņemšanas parlamentā. Tās bija likumdošana ar petīcijām, bet nevis ar likumprojektiem. Likumdošanas formula no Eduarda III. laikiem skanēja tā: statūtus izdod uz apakšpalātas lūgumu un ar lordu piekrišanu. Parlaments neuzstājās kā viens orgāns, bet viņa abas palātas bija atdalītas un viņām katrai bija sava vara. Tālākas pārgrozības likumdošanas laukā notika 15. g. s. Lankasteru dinastijas laikā. 1414. g. otrais Lankasteru dinastijas karalis Indriķis V piekrita prasībai, lai nekā negrozītu tautas petīcijās, kuras parlaments iesniedz karalim. Tā bija pāreja no likumdošanas petīcijām uz likumdošanu ar likumprojektiem. Pēc 1414. g. karalis varēja petīciju noraidīt, bet ja viņš to pieņēma, tad viņa arī bija jāizpilda kā tās bija lūgts. Tādēļ petīcijas saturēja pilnīgu izdodamā likuma tekstu un noteiktu saturu. Tas nav svarīgi, ka dažreiz no šiem noteikumiem atkāpās, bet principā viņi tomēr palika. Indriķa VII. laikā statūta sākumā ierakstīja, ka viņu izdod karalis ar abu parlamenta palātu piekrišanu un autoritāti. Tas norāda, ka parlamenta abām palātām jau piederēja likumdošanas vara, bet karalis viens pats izdot likumus nevarēja. Parlamentam bija tiesība kontrolēt valdības rīcību arī svarīgākos administratīvos jautājumos. Sākumā gan šādas tiesības viņam negribēja piešķirt un 1258. g. Okafordas parlamentu, kurš iesniedza teulīdzīgas prasības, nosauca par "trako parlamentu". Parlamentam bija tiesības prasīt atbildību no tiem karaļa padomdevējiem, kuriem varēja pārmest rīcību pretēju valsts interesēm un parlamenta lēmumiem. Parlamenta apakšpalāta, kurai bija tiesības lemt par nodokļiem, visciešāk raudzījās, lai piespriestos pabalstus izlietotu saskaņā ar parlamenta lēmumiem. Ja šinī rīcībā atklāja nelikumības, parlamenta augšpalāta uzstājās kā tiesu iestāde, jo karala augstākie padomdevēji piederēja tām grupām, kuras sastādīja augšpalātu. Tiesas spriedumi varēja būt stingri bargi. Vainīgos nevien atstādīnāja no amata, bet viņus varēja sodīt ar cietumu vai piespriestot pat nāves sodu. Tāds gadījums atrodams 1376. g., kad lordu palāta tiesāja divus karaļa padomdevējus. Šī tiesa tiesāja arī lordu Bekonu

un karaļa Kārļa I ministri lordu Strafordu, kuru notiesāja uz nāvi. Te redzama valdības locekļu atbildība pret parlamentu. Parlaments varēja saukt ministrus pie atbildības arī par tādu rīcību, kura nebija noliegta likumos, bet kuru parlaments ieskatīja par keitīgu valsts interesēm. Tādos gadījumos parlaments izdeva attiecīgu likumu ar atpakaļejošu spēku, uz kura pamata tad arī sauca valdības locekļus pie atbildības. Tās nosauka ar mūsu tagadējiem tiesību principiem. Parlamentam bija tiesības lemt par karu un mieru.

Viņš apstiprināja arī starptautiskos līgumus. 1420 g. miera līgumu starp Angliju un Franciju apstiprināja abu valstu, u kārtu pārstāvības iestādes

IV periods.

Sakarā ar parlamenta varas paplašināšanos jāatzīmē Ričarda II valdīšana, kad parlamenta varē sasniedza pakāpi, ka viņa neskatoties uz karaļa pretšanos, varēja to formāli atcelt no trona.

Ričards II bija Eduarda III jaunākais dēls. Troni viņš mantoja 12 gadu vecumā, jo viņa vecākais brālis bija miris vēl tēvam dzīvam esot. Sākumā valsti pārvaldīja pavaldoni. Kad viņi kādreiz sāka prasīt no parlamenta naudu, parlaments viņiem peprasīja norēķinu par pagājušā reizē piešķirto naudas summu izlietošanu. Te redzam, ka karalis jau bija nostādīts vēl ciešākā atkarībā no parlamenta.

Ričards II bija ļoti patvaldnieciskš un negribēja rēķināties ar parlamenta lēmumiem. Viņa laikā Anglijā izcēlās liela zemnieku sacelšanās, t.s. Uota Teilora dumpis. Nemiera uzliesmojuma iemesls bija 1380. g. jau tā nodokļu apkrautājiem zemniekiem uzliktā galvas nauda, pie kam šo nodokli iznomāja un nodokļa nomnieki iekasēja no zemniekiem naudu nežēlīgiem līdzekļiem. Izcēlās dumpis, kura priekšgalā nostājās Uots Teilors. Apm. 100000 zemnieku devās uz Londonu pa ceļam laupīdami muižas un nogalinādami muižniekus. Monākuši pie Londona vārtiem tie pieprasīja ielaišanu pilsētā. Karalis sākumā vilcinājās, bet izzinājās, ka v viņi nāk lūgt no karaļa dzimtsbūšanas atcelšanu un stāvokļu uzlabošanu, Ričards II piekāpās un pavēlēja viņus ielaist pilsētā. Dumpinieki iebruka pilsētā un sāka izrēķināties ar saviem pretiniekiem, nogalinādami Kenterberijas arķibīskapu. Karalis nobijās un nolēma izpildīt dumpinieku prasības. Salasījis 80000 viru lielu pilsētnieku armiju, viņš devās ārpus pilsētas pasludināt dumpiniekiem savu lēmumu. Izcēlās sadursme starp karaļa un dumpinieku karaspēku. Uots Teilors krita. Arī pats karalis tikko izglābās. Karaļa karaspēks uzvarēja un dumpinieki aizgāja mājās. Tagad karalis pasludināja izziņoto dzimtsbūšanas atcelšanu par spēkā neesošu un sāka ļoti nežēlīgā kārtā izrēķināties ar dumpiniekiem. Pat parlaments saņuta par tādu karaļa rīcību.

Izceļoties karam ar Skotiju, Ričards pieprasīja no parlamenta naudu. Parlaments attiecās viņam to dot, jo Ričardam bija daži draugi, kas galmā kopā ar karali tērēja daudz naudas un darīja visādas nelikumības. Parlaments pieprasīja karalim izdot šos galminiekus tiesā. Karalis tam pretojās. Tad viņam atgādināja Eduarda II likteni un viņš piekāpās.

Parlaments izvēlēja li garīgo un laicīgo "peru" padomi valsts pārvaldīšanai, stipri ierobežojot karaļa varu. Karalis sarīkoja sasvērstību šīs padomes nobīdīšanai pie malas. Viņa nodoms tomēr izzināja un galvenos sazvērnēkus sodīja ar nāvi, bet pašu karali kronēja otrreiz, simbolizējot ar to lielo karaļa noziegumu, kura dēļ viņš bija itkā pazaudējis savu karaļa vārdu.

Angļi karali nemīlēja. Izceļoties nemieriem Irījā, karalis devās turp, bet tātā laikā no Francijas atgriezās viņa brālis Indriķis. Salasījis lielu karaspēku tas devās pret karali. Iedzīvotāji Indriķi palīdzēja. Izzinājās, ka Ričards atgriezās no Irījas, bet viņa karaspēks tam vairs neklausīja un Indriķis to saņēma gūstā. Ričardu II piespieda sasaukt parlamentu, kura to formāli atcēla no trona, atzīstot par karali Indriķi IV.

Ričarda II valdīšanas laikā parlaments paplašināja savu varu vēl ar to, ka ieguva tiesību tiesāt vānīgos ministrus. Kā tiesas instance bija augšpalāta, bet apšūdzētāja spēks palāta. Šī tiesa bija vajadzīga tādēļ, ka Ričards II laikā valdīja li "peru" padome, kuras varā bija neaprobežota. Lai viņi nevarētu izlietot savu varu valstij per launu, ievēda šo ministru atbildību pret parlamentu. No 1399. - 1461. g. valdīja Lankasteru dinastijas valdnieki Indriķis IV., V. un VI. Viņi valdīja labā saskaņā ar parlamentu, jo viņu valdīšanas tiesības nebija pietiekoši labi pamatotas, tāpēc ka Ričardu II ar varu atcēla no trona.

V. periods.

Ricardam II bija dēls, kurš pēc tēva nāves pretendēja uz Anglijas troni. Arī Indrikim VI. bija dēls, kuram vajadzēja mantot troni. Izcēlās strīdi par valdīšanas tiesībām starp Lankasteru un Jorku dinastijām. Tas noveda pie ilgā Baltās un Sarkanās rozēs kara, jo Jorku dinastijas nozīme bija balta roze, bet Lankasteru sarkana.

Rožu karu gan nevar izskaidrot tikai ar kildām divu dinastiju starpā. Izbeidzoties 100 gadu karām starp Angliju un Franciju, no Francijas pārnāca mājās karaspēks, kurš, lēģeros dzīvodams, bija pieradis pie laupīšanām. Daudzas karaspēka nodaļas bija reorganizējuši lieli lordi, kurus varēja par viņiem noteikt. Pieslienoties kādai dinastijai viņi vērsa savas karaspēka nodaļas pret pretiniekiem. Izcēlās pilsoņu karš, kurā lielā mērā iznīcināja veco aristokrātiju un sekārā ar to karaļa vara pieauga, jo viņam vairs nevajadzēja tik lielā mērā rēķināties ar aristokrātu varu. Šim rožu karām nav nekādas lielas nozīmes Anglijas konstitūcijas attīstībā, tādēļ viņi apskatāms īsumā.

XII. lekcija. 1931. g. 23. II.

VI. periods.

1485-1603. g. Anglijā valdīja Tjudori. Šo laikmetu apzīmē par Tjudoru absolūtisma laikmetu. Parlamentus sasauca kā agrāk un nebija manāms, ka Tjudori gribētu viņus vājināt, bet parlamenti paši bija karalim ļoti padevīgi. Konstitucionālā iekārta, kāda bija izveidojusies agrākos laikmetos palika spēkā un viņu nopietni neapdraudēja. Tādēļ jāsaprot, ka karaļa absolūtisms formālā nozīmē nepastāvēja.

Rožu karām izbeidzoties ne Jorku ne Lankasteru dinastijas locekļi nenāca troni, bet gan Indriķis VII., Tjudors. Indriķis VII. bija no Lankasteru dinastijas, bet bija apprecējis Jorkas princesi. Viņš bija lielā mērā ārzemnieks. Viņam bija gan sakari ar angļu aristokrātiem, bet visvairāk viņš bija uzturējies Francijā. Gribēdams vēl vairāk nostiprināt savu iespaidu, viņš noslēdza laulības ar Jorku dinastijas sieviešu kārtas pārstāvi, tādā kārtā samierinādams dinastijas. Ar savu raksturu viņš nevarēja iegūt tautas simpātijas, bet kā valdniekam viņam bija dažas ievērojamas dāvanas. Viņš necinījās ar parlamentu, bet centās ievērot visas konstitucionālās normas. Retums viņš sasauca arī parlamentu, kurā iesaukšanas kārtība nebija noregulēta. 24. g. ilgā valdīšanas laikā viņš iesauca parlamentu 7 reizes. Katrs parlaments tad strādāja tikai vienu sessiju. Sessijās strādāja diezgan produktīvi un karalis ar saviem parlamentiem dzīvoja mierā. Parlamenti šim valdniekam bija vajdzīgi mazāk nekā viņa priekšgājējam, jo Indriķim VII. vajadzēja mazāk naudas. Simtsgadu karš un iekšējās jukas bija beigušās, tādēļ Indriķis VII. varēja piekopt apzinīgu taupības politiku. Tomēr viņš arī labi saprata valsts vajadzības. Viņš atbalstīja zinātnes un mākslas uzplaukšanu, centās uzpost Londonu ar būvēm. Cik taupīgs viņš bija, norāda tas, ka viņš atstāja savam pēcnācējam 18 miljonu mārciņu sterliņu lielu summu, kas toreizējos laikos bija liela nauda. Ar taupības politiku viņš padarīja sevi neatkarīgu no parlamenta, jo viņam nevajadzēja lūgt naudu. Indriķis VII. attīstīja tālāk feudālo aristokrātu vājināšanas politiku. Rožu karā aristokrāti bija stipri novājināti, lieli vadoni un spējīgākie aristokrāti bija gandrīz iznīcināti. Palika viņu mantinieki. Uz feudālo tiesību pamatā karalis bija nepilngadīgo mantinieku aizbildnis. Šo aizbildnību viņš izlietoja savas varas interesēs. No vecās aristokrātijas bija palikuši pāri dažī spēcīgi kungi, ar kuriem nācās rēķināties. Cīņā ar tiem zvaigžņu palāta bija ievērojams ierocis karaļa rokās. Viņš to dibināja kā centrālo iestādi cīņai pret feudālu lielo varu ar 1487. g. likumu. Savu nosaukumu viņa dabūja no telpas, kurā šī komisija strādāja. Tā bija tiesu iestāde. Lielajiem feudālu kungiem, kuriem vietējās tiesas izrādījās par vājās. Viņas sastāvā bija 7 locekļi: kanclers, mantzinis, divi ministri t. i. karaļa padomdevēji, bīskaps un 2 iecelti tiesneši. Lielie kungi bija tik stipri, ka vienkārši neklausīja pirmās instances tiesu spriešmumiem. Viņus tiesāja zvaigžņu palāta. Viņa nesprieda pāves sodus, bet uzlika lielus naudas sodus un brīvības aprobežojumu. Šī tiesa varēja piespriest arī miesas sodus, kurus sekas bija saagi miesas bojājumi.

Indriķis VII. lūkoja nostādīt sevi neatkarībā no feudālās aristokrātijas arī armijas ziņā. 100 gadu karā Anglijas karalis lielā mērā balstījās uz feudālās armijas grupām. Tagad Indriķis VII. atjaunoja veco milicijas sistēmu. Viņš apzinīgi izdeva dažus likumus, kas ierobežoja feudālās aristokrātijas tiesības turēt apbruņotus kalpus,

kurus varēja izlietot kā karaspēka daļas. Interesanti atzīmēt Indriķa VII izdoto "valsts nodevības aktu". Jautājums par valsts nodevībām bija ļoti sāpīgs pilsonu kara laikā. 30. g. ilgā laikā vara gāja no rokas rokā, un katru karali atbalstīja sava aristokrātijas daļa. Katrs, kas nāca pie varas, izrēķinājās ar pretējo pusi, kā valsts nodevējiem. Lielā skaitā iesniedza apsūdzības par valsts nodevību. Tāpat parlamentā izdeva speciālus likumus, ar kuriem norādītos pilsonus atzina par valsts nodevējiem. No tā daudzi cieta. Indriķis VII izdeva likumu, noteikdams, ka nevar sodīt par valsts nodevību pilsonus, kas atbalstīja valsti oficiāli valdošo karali pat tad, ja viņu vēlāk gāzusie pretinieki būtu pierādījuši savas toreizējās lielākās tiesības uz valdību. Tas bija pareizi. Ja valstī ir karalis, tiek izdoti likumi un rīkojumi, iestādes strādā, pilsoņi nevar neklausīt valdībai un izšķirt vai karalis valda likumīgi vai nē. No juridiskās puses šis likums interesants, jo norāda idejas pastāvēšanu, ka pats karalis padots likumam, citādi šim likumam nebūtu nekādas nozīmes.

Indriķis VII valdīja 24. g. Viņa valdīšanas tiesības nopietni neapstrīdēja un viņš varēja nodot nostiprinātu karaļa varu līdz ar ievērojamu ietaupītu naudas summu savam pēcnācējam Indriķim VIII, kurš valdīja no 1509.-1547. g. Saka, ka viņš uzņēmies valdību tik laimīgos apstākļos, kā reti kāds no Anglijas karaļiem. Viņš bija populārs un iemīļots valdnieks, sevišķi savā valdīšanas laikā pirmajā pusē. Humānisma ideju piekritējs. Indriķa VIII valdības pirmajos 20 g. viņam bija ievērojams padomdevējs kardināls Vulsejs. Pa šo laiku parlamentu sāsauc, ļoti reti. Otrā valdīšanas laikā karalis sāsauc parlamentus biežāk. Liekās, ka pēdējie karaļim bija ļoti padevīgi, daudz padevīgāki nekā Lankasteru valdīšanas laikā. Arī tauta bija ļoti apmierināta ar toreizējiem apstākļiem. Vecā aristokrācija ar stipri opozicionālu garu bija gājusi bojā rožu karā un Indriķa VII saprātīgā politika ierobežoja feodālo kungu varu. Indriķa VIII laikā lielā mērā radās jauna, karaļim padevīga, aristokrācija. Lai gan Indriķa VII laikā vecā aristokrācija bija cietusi skaita ziņā, tomēr visumā parlamenta augšpalātas raksturs nebija mainījies. Parlamentā sēdēja vecie, diemžēl, aristokrāti, tāpat arī arhibīskapi, bīskapi un abāti. Līdz reformācijas laikiem garīgo aristokrātu parlamentā bija vairāk nekā laicīgo. Indriķa VIII laikā šini ziņā notika pārgrozības, jo viņš izveda reformāciju. Reformācija gan bija vairāk ārīga un viņu neattiecināja uz baznīcas mācībām. Karaļis iznīcināja pāvesta varu Anglijā, pasludinādams angļu baznīcu par neatkarīgu no pāvesta, izsludinādams pats sevi par baznīcas galvu. Šo notikumu pamots meklējams viņa ģimenes dzīvē. Indriķis VIII bija precējies ar spāņu princesi. Dažādu iemeslu dēļ viņš gribēja no tās šķirties, bet pāvests tam nepiekrīta. Tādēļ viņš gribēja atsavināties no pāvesta varas. Lai sekmīgāk veiktu reformācijas darbu, karalis sauca palīgā parlamentu, kurš darbojās no 1529-1536. g. vairākās sesijās bez pārvēlēšanas. Tas bija t. s. reformparlaments. Pirmais karaļa solis bija savas laulības šķīšanas paziņojums. Viņš noslēdza jaunu laulību ar galma dāmu Annu Bolein, kura vēlākās karalienes Elizabetes māte. Vēlāk viņš vēl vairākas reizes precējās un šķīrās, izrēķinādams ar savām bijušām sievām. Tā Anna Bolein viņš lika notiesāt uz nāvi un nogalināt uz ešafota. Viņa raksturs bija stipri mainījies un valdīšanas laikā otrā pusē izrādījās par ļoti cietsirdīgu un asinskārīgu. Tomēr popularitāti tautā viņš neesot zaudējis līdz pat valdīšanas beigām. Karaļa raksturs jaunās īpašības nācās izbaudīt viņa tuviniekiem. Viņš notiesāja uz nāvi Tomasi Moru un Tomasu Kromveilu.

Šis reformācijas laikmots interesants ar karaļa varas nostiprināšanos, jo viņa rokās nāca visa tā vara, kura agrāk par Angliju piederēja pāvestam, par kuru pēc reformācijas parlamentam nebija nekāda nošķiršana. Sekularizējot baznīcas īpašumus, karaļi ieguva lielus līdzekļus. Daļu no šiem īpašumiem viņš atdevināja sevīem piekritējiem, ieceļot tos muižnieku kārtā, tādā kārtā radījās savpadevīgu aristokrāciju. Garīgo aristokrātu skaitu lordu palātā viņš pāmazināja ar klosteru iznīcināšanu (1536-1539) un parlamentā radās pārsvars laicīgiem aristokrātiem. Ar to viņš likvidēja protestību lordu palātā. Arī deputātu palātas sastāvs grozījās ar t. s. "kabetes miestīņu" radīšanu Tjūdorū laikā, t. i. jauniem miestīņiem izdeva hartijas ar tiesību sūtīt pa 2 pārstāvjus parlamentā. Indriķa VIII laikā viņi bija tikai 5, bet Eduards VI radīja jau 48 tādus miestīņus, karaliene Marija 21 un karaliene Elizabete savā 45 g. ilgajā valdīšanas laikā deva tiesības sūtīt parlamentā deputātus vēl 60 jauniem miestīņiem. Pavisam Tjūdorū valdīšanas laikā radās ap 120 jaunu miestīņu. Parlamenta apakšpalātā gan palika pa vecam grafiņu brūņnieki, kuru skaits bija pastāvīgs, un kuri

bioži nostājās opozīcijā pret karali, bet viņu skaits nepārsniedza 75 vai 74, turpretim pilsētu pārstāvju bija pāri par 300 un tie bija karaļa piekritēji. Cik padevīgs parlaments bija karalim, redzams, no tā, ka Indriķis VIII. vairākkārt patverīgi uzlika tiešos nodokļus un šo viņa rīcību parlaments akceptēja ar 1529., 1546. g. u. c. aktiem. 1536. g. parlaments nodeva karalim tiesību noteikt trona mantošanas kārtību, ko līdz šim nekad neizlēma bez parlamenta. 1539. g. parlaments izdeva aktu saslanā ar kuru karalis varēja izdot proklamācijas ar likuma spēku. Šinī aktā bija teikts: "Ar savas padomes vai viņas lielākās daļes piekrišanu karalis šinī laikā var izdot proklamācijas un par viņu neizpildīšanu uzlikt tādus sodus un maksājumus, kādi karalim un viņa padomei izliksies nepieciešami; šīs proklamācijas jāpilda tāpat, kā kad ja tie būtu parlamenta akti; bet viņas (t. i. proklamācijas) nedrīkst nevienam nodarīt ļaunumu attiecībā uz mantojumu, amatu, kustu un nekustamo īpašumu un dzīvību. Ja kaut kas apzināti pārkāps kaut kuru augšā minētās proklamācijas atrodošos paragrāfu, tam jāmaksā naudas sods vai jāizcieš tik ilgs cietuma sods, kāds būs noteikts šinī proklamācijās. Turpretim, ja noziedznieks atstās karalisti, lai izvairītos no atbildības par augšānorādīto noziegumu, viņš būs izsludināts par nodevēju."

Pēc sava rakstūra šis akts nesaskanēja ar konstitucionālo iekārtu un tāpēc Eduarda VI laikā viņu atcēla.

1558. g. sāka valdīt karalienē Elizabete. Starp Indriķa VIII. valdīšanas beigām un Elizabetes valdīšanas sākumu bija 11 g. ilgs starplaiks, kad valdīja 2 konstitucionālā attīstībā mazāk ievērojami Tjūdori dinastijas karali. Tie bija Indriķa VIII. dēls Eduards VI un meita Marija t. s. "Asinainā", jo viņa gribēja bārgiem līdzekļiem ievest Anglijā katoļu ticību.

Karalienes Elizabetes valdīšanu var uzskatīt par Indriķa VIII. valdīšanas turpinājumu. Viņa piekopa pareizu ekonomisko politiku. Attīstījis kugniecību, tirdzniecību, rūpniecību. Tautā viņa bija ļoti populāra un to ieskatīja par labu valdnieci. Tāpēc viņa izturējās patstāvīgi pret parlamentu. Daži domā, ka parlaments, kurā sēdēja virieši, viņu respektēja kā sievieti, izturējās pret to iecietīgi, paciešot tādas lietas, ko no karaļa nebūtu cietuši. Piemēram Elizabetes uzdevumā parlamentā dažreiz nolasīja lekcijas par to, kas ir īstais parlamenta uzdevums un kas ir karaļa tiesības. To darīja karalienes zīmoga glabātājs, jo viņai likās, ka parlamenta runas brīvība ir par plašu. Uzsvēra, ka parlamentā nevar runāt visu, kas ienāk prātā, bet gan var balsot par vai pret karalienes priekšlikumiem. Turpat aizrādīja, ka nevar aizskārt baznīcas lietas, jautājumu par karalienes laulībām u. t. l. Parlamentam aizrādīja, ka viņš ir padots karalim, jo karalim pieder tiesība sasaukt un atlaist parlamentu pēc savas patīfes. Karalienes Elizabetes laikā eksistēja it kā oficiālā teorija, ka parlamenta vara ir zemāka par karaļa varu.

Visumā jāatzīmē, ka šie spēcīgie Tjūdoru dinastijas karali necentās iznīcināt parlamentu, vai viņu ierobežot, bet valdīja caur parlamentu. Daži valsts iekārtas pētnieki ir izteikuši domas, ka ļaunu vērojums palīdzēja uzturēt iestāžu stiprumu. Personālais sastāvs bija vājš, ļaudis karalim padevīgi un neapdraudēja iestādes.

Aplūkojot to laiku politiskās teorijas, jāatzīmē 3 ievērojamākie teoretīki: Henrijs Brektons (Bracton, Bratton) no 13. g. s., Džons Forteskjū - 15. g. s. un Tomass Smīss (Smith) - 16. g. s.

Brektons jāatzīmē kā pirmais lielākais angļu jurists. Savus darbus viņš rakstīja latīņu valodā. Viņš mēģināja sistematizēt angļu likumus. Par angļu valsts iekārtu Brektons izteicies tā, ka nekādu konstitucionālu teoriju pie viņa nevar meklēt. Viņš saka, ka karalis ir padots Dieva un cilvēku likumiem. Likums rada karali un tāpēc karalis ir viņam padots.

Daudz vairāk par valsts iekārtu ir rakstījis 15. g. s. sers Džons Forteskjū, Indriķa VI kanclers. Daži viņa darbi rakstīti latīņu, daži angļu valodā.

Viņam trīs ievērojami darbi:

- 1) De natura legistaturae
- 2) De laudibus legum Angliae
- 3) The governanco of England.

Savus spriedumus viņš dibina uz patieso lietu pazišanu, protēji citiem vidus laiku rakstniekiem, kuri turas pie autoritātu - Aristoteļa un Tomasa Akvināta rakstiem, kuru raksti tāpēc liekas nedzīvi. Pie Forteskjū atrodam pirmo konstitucionālo teoriju. Viņš izšķir 3 valsts iekārtas veidus:

- 1) dominium regale - absolūtā karaļa valdība,
- 2) dominium politicum - republikaniskā iekārta un
- 3) dominium politicum et regale - konstitucionālā monarhija.

Darbā "De laudibus legum Angliæ" viņš izskaidro valsts izcelšanos. "Dominium regale" izceļas caur iekarošanu, "dominium politicum" caur vienošanos. Arī konstitucionālā iekārta nodibinas ar tautas piekrišanu.

Savā trešā rakstā "The governance of England" Džons Forteskjū apslata vairākas viņam pazīstamas valstis: Angliju, Franciju un Skotiju. Aplūkodams šo valstu iekārtas, viņš atrod, ka vispareizākā ir tā, kurā bija Anglijā Lankasteru laikā. Viņš gan atrod tur arī daļus trūkumus, kā piem.: daļu feudālo kungu pārāk lielo varu, kurā apdraudēja karali. Kad uz troņa nāca Jorku dinastija, viņa pieprasīja, lai Forteskjū atzitu viņas tiesības uz valdību. Agrāk Forteskjū bija noteikti uzstājies pret to, ka sieviete varētu būt valdniece, bēzēdamies uz bībeles izteicienu, ka sievietei jāatrodas zem vīra varas. Viņš atrada izeju norādīdams, ka esot agrāk kļūdiļies, un pēc labākas pārdomāšanas esot atradis, ka pēc bībeles izteiciena sievietei vispār jāatrodoties zem kaut kāda vīra varas un tēds augstāk stāvošs vīrs karalienei esot pāvests. Viņš atzina, ka Jorku dinastijai bija dibinātas tiesības uz troni.

Smiss bija darbinieks karalienes Elizabetes laikā. Elizabetes aizstāvēto teoriju, ka parlaments ir padots karalim Smiss neatzina. Viņš atzina, ka augstākā vara parlamentā rokās. Viņš norādīja, ka arī senajā Romā augstākā valsts vara bija tautas sapulcēm un Anglijā viņas aizvieto parlaments.

XIII. lekcija. 1931. g. 2. III.

Ar ģimeniskās Elizabetes nāvi izbeidzās Tjudoru dinastija un sāka valdīt Stjuarti. Pirmais Stjuartu karalis Džems I nāca troni 1603. g. Viņš bija arī Skotijas valdnieks un tādēļ abas valstis apvienojās viena valdnieka varā. Vēlāk apvienība kļuva arvien ciešāka un nodibinājās realūnija. Džems I laikā tā bija tikai personālūnija. Skotijā ļoti ilgi bija uzglabājusies gintu sātversme.

Valtera Skota romānos un daļu citu pazīstamāko autoru darbos aprakstīta gintu iekārta, kur katrā gintij savs vadonis. Arī mūsu laikos Skotijā sastopamas daudzas ipatības. Tagad viņa Anglijas sastāvdaļa, lai gan cila neatbilstību, ka Skotijai vajadzētu savu autonomiju, kas līdz šim nav vēl atrisināts.

Anglijā Džems I uzņēma labi un lika uz viņu cerības kā uz izglītotu valdnieku, jo sevišķi vēl tādēļ, ka viņa dzimtenē - Skotijā bija visumā brīva iekārta. Valdīšanas sākumā viņš turpināja Tjudoru iesāktu politiku, jo viņam bija kā galvenais padomdevējs lords Sesils, bet tomēr maz pamezām sāka parādīties Džemsa paša istie uzskati. Viņš sacēra darbu angļu valodā "The Law of free Monarchies" "Brīvās monarchijas istā iekārta". Brīvo monarchija viņš saprata nevis tādu, kur likums valda līdz ar karali, bet gan, ka karalis ir Dievs zemes virsū. To viņš nereti izteica savās runās parlamentā un Zvaigāņu palātā. 1616. g. viņš turēja Zvaigāņu palātā lielu runu un teica, ka tā esot Dieva zaimošana, ja runā par to, ka Dievs var un ko viņš nevar. Tāpat noziedzīgs esot runāt par to, ka karalis var un ko nevar darīt. Pēc Džemsa ieskatien arī parlaments atkarīgs no karaļa. Reizi pa reizei viņš nēģināja parlamentam noliegt nodarboties ar ārpolitiku. Kad 30. g. kara parlaments izteica vēlējamos, lai viņš atbalstītu protestantus, Džems to nēģa jaunā, jo viņš pats drīzāk gribēja atbalstīt katolus. Kad viņa valdības beigu laikā parlaments piešķārās ārpolitikai un ierakstīja savu lēmumu protokolā, karalis lika atņemt parlamenta protokolu grāmatu un pašrocīgi izplēsa šo lēmumu. Tie pierēri karaļa un parlamenta attiecību raksturošanai. Laikā no 1610. 20. g. bija notikus, tikai viena nenozīmīga parlamenta sessija. Savu rīcību karalis pamatoja ar svētiem rakstiem, t. i. ka karaļa vara nāk no Dieva. Šo uzskatu izteic Filzars savā 1621. g. publicētā darbā, aizstāvēdams patriarhālo teoriju, pēc kuras Dievs dod karalim suverēno varu zemes virsū pār visiem laudim. Teorijas vājā puse tā, ka viņa neizskaidro, kam pieder istā vara, jo valdnieku ir daudz. To vēlāk izlieto Russo, ironiski aizrādīdams: "žēl, ka neesot iespējams izpētīt, kurš esot isti tas cilvēks, kuram būtu tiesības uz varu pār visu cilvēci, jo varbūt viņam (t. i. Russo) izdotos pierādīt, ka tas esot viņš."

Bija arī citi zinātnieki, kas meklēja absolūtās varas pamatojumu tepat zemes virsū, otrāzdamī to Romas ķeizarietes iekārtā. Tie neiz

slēdza arī pirmos demokrātijas pamatus, domādami, ka Romas tauta visu savu suverēno varu bija nodāvusi Romas ķeizaram. Pierādījums bija tas, ka monarchijas sākumā ķeizarus apstiprināja tautas sapulcē. Bija arī likumi "leges regiae de imperio". Republikas laikā arī augstākos magistrātus vēlēja tauta piešķirdama viņiem īpašu "lex regia". Tāpat pēc analogijas pieņēma, ka dibinoties Romas ķeizarietei, tauta nodeva ķeizaram varu. Sākumā tas notika caur senatoriem, jo tautas sapulces vairs nenotika. Vēlāk, kad ķeizarus iecelot liela nozīme bija armijas piekrišanai kā varas piešķirēju uzlūkoja armiju. Šīs idejas neaizmirsā arī vidus laikos un viņas izlietoja laicīgās varas aizstāvji pret garīgās varas aizstāvjiem. Šo ideju demokrātiskais pamats tomēr neliedza dažiem rakstniekiem dibināt uz viņām savas teorijas par absolūto monarchiju. Augšā minētā teorija ir lielā mērā līdzīga vēlākos laikos radītai sabiedriskā liguma teorijai uz kuras bāzējās Ruso, Hebbesa un Loka domas. Džemsa I laikā prof. Kanels sarakstījis grāmatu, izteikdams domas, ka karaļa vara neierobežota. Pēc parlamenta domām tā bija mācība, kas nesaskanēja ar Anglijas politisko iekārtu. Parlaments pieprasīja karaļa paskaidrojumu, kā viņš skatās uz šīs grāmatas saturu. Džemss nevarēja nekā cita darīt, kā piekrist parlamenta domām un arestēt Kanela grāmatu, lai gan profesors bija centies aizstāvēt tos pašus uzskatus, kuriem piekrita karalis. Gribēdams savā valdīšanas laikā iespējami mazāk darboties ar parlamentu, viņš sauca palīgā tiesu. Tā kā tiesneši bija atkarīgi no karaļa, viņš mēģināja izlietot tos savas gribas izvešanai. Tiesneši arī padevās karaļa gribai, lai gan ne labprāt. Vienīgais izņēmums bija viens no angļu lielākiem juristiem, augstākais tiesnesis Koks. Viņš bija iesācis savas tiesneša gaitas jau Elizabetes laikā. Saka, ka pēc rakstūra viņš esot bijis nepatīkams cilvēks, bet visi viņu atzina kā labu Anglijas likumu zinātāju un nelokāmu, taisnu tiesnesi. Tāpēc Džemss I ar viņu rēķinājās un, gribēdams sev pielabināt, paaugstināja to amatā. Tomēr Koks negāja pretī savai jurista sirdsapziņai. Gadījās, ka karalis personīgi ieradās tiesā, gribēdams izvest savu gribu. Starp citu viņš gribēja iegūt tiesības sarunāties augstākā kollegiālā tiesā atsevišķi ar katru tiesnesi, lai tos vieglāk iespaidotu. Līdz šim tiesa vienmēr iesniedza viņam savu kopīgo spriedumu. Koks pret šo karaļa prasību noteikti uzstājās un viņam bieži nācās aizstāvēt savu domu pareizību, stāvēt majestātes priekšā ceļos (ar karali sarunājoties nebija atļauts ne stāvēt, ne sēdēt). Dažreiz strīdi izcēlās arī par pašu tiesnešu erudīciju, jo Džemss I gāja tik tālu, ka kādu reizi uzprasīja tiesnesiem: "Vai jūs domājat, ka Dievs man ir mazāk prāta devis kā jums, vai es nevaru šīs lietas saprast un izšķirt kā jūs?" Koks atbildēja, ka Dievs karalim esot devis ļoti lielu un plašu prātu, bet tomēr Anglijas likumus karalis neesot tā studējis kā tiesneši. Indriķa VIII. laikā parlaments bija atļāvis karalim izdot proklamācijas ar likuma spēku. Eduarda VI. laikā šo likumu atcēla, bet Džemss I gribēja uz vecā precedenta pamata, bez sevišķa parlamenta lēmuma, izlaist proklamāciju, kurā bija uzlikti jauni sodi dažiem nodarījumiem. Lieta bija jāizšķir augstākai tiesai, kurā bija arī Koks. Koka lēmums bija tāds, ka karalis gan varot izlaist proklamācijas ar uzmušinājumu pilsoņiem izpildīt likumus, uzskatot nepaklausību šādai proklamācijai par vainu palielinošu apstākli, bet izlaist proklamācijas ar likumos neesāšu saturu karalis nedrīkstot. Tādēļ karalis nedrīkstot atzīt līdz šim ar likumu nesodāmu darbību par sodāmu un uzlikt par viņu sodus. Tāpēc 1616. g. Koku atcēla no tiesneša amata. Vēlāk viņu ievēlēja parlamentā, kur viņš bija viens no pazīstamākiem opozīcijas vadoniem. Koka agrāko vietu ieņēma viņa līdzcensis lords Bekons, kurš arī bija ievērojams jurists. Bekons bija daudz palāvīgāks karalim. Viņa formulējums par tiesnešiem bija šāds: "tiesnešiem jābūt kā lauvām aizstāvēt likumu, bet tomēr kā lauvām zem trona". Tagad karalis vienmēr varēja tiesās izpildīt savu gribu. Viņš uzlika nodokļus ar apsaubāmu likumību, piem. t. s. ship money. Tā bija kuģu nauda, ko uzlika angļu sakšu karaļi dāņu ieburkuma laikā piekrastes grafistēm. Džemsa I laikā šo nodokli ņēma no visas valsts. Kāds ļoti bagāts zemes īpašnieks Hemdens atzina nodokli par nelikumīgu un to nemaksāja. Tiesa viņu gan atzina par vainīgu, bet viņš ieguva lielu slavu kā tautas tiesību aizstāvis un vēlāk kļuva par ievērojamu vadoni parlamentā. Jāatzīmē, ka Koks, kurš bija kā opozīcijas vadonis parlamentā centās panākt lorda Bekona atceļšanu no vietas. Viņš sameklēja pierādījumus, ka lords Bekons saņēmis kukuļus un spriedis nelikumīgu tiesu. Paši vēlākie pētnieki uzskata Bekona vainu par nepierādītu, jo kukuļnemsana toreiz bija parasta parādība un viņus ņēma ne tikai Bekons, bet arī citi tiesneši. Parlaments

tomēr palika ieskatos, ka lords Bekons bija ļāvis iespaidoties ar kukuļiem un piesprieda viņam cietuma un lielu naudas sodu. Viņu degradēja un viņš nogāja no sabiedriskā skatuves. Bekons ir pazīstams kā ievērojams filozofs. Daži viņu uzlūko arī par Šekspira lugu autoru, to Šekspirs kā neizglītotā aktieris, tās neesot varējis sarakstīt. Tomēr tas nav pierādīts.

XIV. lekcija. 1931. g. 9. III.

Piegrīzoties Kārļa I. (1625-1649.) valdīšanas laikā, nonākam pie jauna cīņas perioda starp karali un parlamentu.

Bez karaļa un parlamenta cīņās nāca klāt vēl tresais spēks - tauta, kuras tiesības parlamentā nebija uzsvērtas, bet kuļa uzstājās pati revolūciju un pilsonu kara laikā. Daži vēsturnieki domā, ka cīņa nebūtu bijusi tik asa, ja Kārlis I būtu labāks politiķis. Viņš bija tikpat stūrgalvīgs kā Džemss I. Pat mazsvarīgos gadījumos viņš nonāca līdz konfliktam, un, ja strīdus palika tik nopietns, kur karalim vajadzēja vai nu izlīgt vai arī parādīt sevišķu stingrību un nebaidīties no atklātas cīņas, viņš palika bailīgs, nenoteikts un glēvs. Tādēļ viņa valdība nobeidzās ar atklātu revolūciju un viņa notiesāšanu uz ešafota.

Kārlis I noslēdza pret parlamenta gribu laulības ar franču princesi, kas bija noteikta katolicisma aizstāve. Protestantu baznīca Anglijā bija sadalījusies 2 lielākos virzienos: augstā baznīcā "High Church" un puritāniskā baznīcā "Broad Church". Starp katolicismu un reformēto Anglijas baznīcu nebija lielas starpības. Starpība bija vienīgi dogmatiskā ziņā, kas tautai bija grūtāk pieejama. Reformāciju Anglijā izveda jau no 1529.-36. g. reformparlamenta darbības laikā. No 1533-36. g. likvidēja klosterus. Kārļa I valdīšanas laikā no reformācijas bija pagājis jau vesels gadsimtenis, tauta bija pieradusi pie protestantiskās baznīcas. Tautā bija izplatījies puritāniskais virziens, kurš aizstāvēja reformēto baznīcu tīrā veidā (purus - tirs), turpretim augsto baznīcu var uzlūkot kā kompromisu starp protestantismu un katolicismu un viņa ārēji gandrīz nemaz neatšķirās no katoļu baznīcas. Kārlis I sirsnīgi aizstāvēja augsto baznīcu. Kā dedzīgu šī virziena aizstāvi var minēt arķibīskapu Lodu (Laud).

Jāmin vēl tresais virziens, kurš nāca no Skotijas, t. i. presbiteriānisms. Skotijā bija izplatīta kalvīna mācība, kurai bija daudz piekritēju arī Francijā un Holandē. Francijā kalvinistus pazīst ar nosaukumu hugenoti. Viens no ievērojamākiem kalvinisma sludinātājiem Skotijā bija Noks. Kalvinisms atbalstīja demokrātiju. Arī augstajai baznīcai un puritānismam bija sava politiska piegaiss: augstās baznīcas atbalstītāji bija aristokrāti un sabiedrības augstākās aprindas, un tādēļ te te bija vieglāk izplatīties karaļa piekritēju idejām, puritānisms bija izplatīts tautā un ar viņas reliģiskajām idejām saistījās arī liberālā politika. Kalvinisms bija vēl ciešāk saistīts ar politiku. Jau Sveciā kalvinisms saistījās ar noteiktu valsts iekārtas jēdzienu. Savā dzimtajā pilsētā Ženēvā Kalvīns bija vienu laiku politisks valdnieks un ievēda šeit konstitūciju ar aristokrātisku raksturu, jo pārvaldē piedalījās tikai izraudzītās dzimtas, bet plašākai tautai neatzina tiesības runāt līdz valsts lietās. Skotu tauta bija demokrātiska un brīvības mīļotāja, tādēļ presbiteriānu baznīca atzina draudžu pašvaldību uz demokrātiskiem pamatiem. Katrā draudzē ievēlēja savu garīdznieku. Šī iekārta ļoti iespaidoja visu presbiterānu tautu, jo tānīs laikos reliģija ienēma redzamu vietu cilvēku dzīvē un viņas dēļ dažreiz izcēlās jo asas sadursmes. Tā 30. g. karš bija izcēlies lielāko tiesu reliģisko domstarpību dēļ. Ekonomiskie apstākļi vien nebija izšķirošie.

Arī Kārļa I valdīšanas laikā radušās pretšķības starp karali un parlamentu daļai balstījās uz reliģiju. Karalis bija augstās baznīcas piekritējs, bet parlamentā valdošā bija puritāniskā baznīca. Lordu palātā gan piekrišanu guva arī augstākā baznīca. Tālāko sadursmju iemesls starp karali un parlamentu šoreiz bija arvien strīdīgais jautājums vai karalis ar savu varu var uzlikt netiešos nodokļus, neprasot parlamenta piekrišanu. Agrāk šo jautājumu nokārtoja tā ka tiesos nodokļus var uzlikt tikai ar parlamenta piekrišanu, bet netiešo nodokļu uzlikšanai parlaments deva īpašu atļauju karalim visam viņa valdīšanas laikā. Tādu atļauju Džemss I no parlamenta bija dabūjis, bet tā kā viņa laikā bija daudz nesaskaņu ar parlamentu, viņa pēcnācējam Kārlim I netiešo nodokļu nemšanas atļauju izdeva tikai vienam gadam. Karalis jutās ļoti apvainots un, nerēķinādami ar parlamentu, uzlika netiešos nodokļus pēc sava ieskata. Lai varētu uzturēt armiju, viņš izdalīja karavīrus pa mājām, kur tie iedzīvotājiem bija kādu laiku jāzatur, līdz

prasības, arī pašā Londonā bija uzbudinājums. Karar valdāja Tiudori, Londonas iespaidīgākie iedzīvotāji bija karaļa piekritēji. Šini laikmetā turpretim Londonas iedzīvotāju vairākums noteikti stāvēja parlamenta pusē un galvenā kārtā uz reliģiskiem pamatiem, jo vidus šķiras un jaunatne bija noteikti puritāni. Tas bija cīņas sauciens, tas bija idejas, kas deva sevišķu nokrāsu cīņai starp karaļi un parlamentu. Daudz nerunāja par nelikumīgiem nodokļiem, par apdraudēto personu brīvību, tie bija mazāk svarīgi jautājumi, par kuriem sāla interesēties tad, kad bija jārada jauna satversme, kad armijas un tautas iesniegtajās prasībās bija redzams daudz šādu akūtu jautājumu. Kad karalis pats ieradās parlamentā ar apbrunotiem ļaudīm, lai arestētu opozīcijas vadonus, tie aizbēga uz Londonas pilsētas valdes telpām un aicināja pilsētniekus aizstāvēt parlamentu pret karaļa patvarību. Londonas iedzīvotājiem bija sava milicija ar īpašu karavīru tērpu. Milicijā sastāvēja apm. ap 40000 jaunu cilvēku. 1642. g. sākās atklātas cīņas. Pilsētas valde aicināja savu miliciju doties uz parlamentu. Daži agitatori ieradās karaliskajā flotē un atrazdami šē dzirdīgas ausis, samusināja matrošus, kuri arī pievienojās milicijai. Karalis atstāja ar savu armiju Londonu, devās uz Jorku un tur apcietinājās. Karaļa karaspēks rekrutējās no aristokrātu aprindām, bet parlamenta karaspēks sastāvēja no Londonas vidusslīrām. Vēlāk karalis papildināja savu armiju ar brīvprātīgiem un algotiem karavījiem. Tāpat parlaments izplatīja tautā uzsaukumus brīvprātīgi iestāties parlamenta armijā un atrada dzirdīgas ausis. Šeit sāp pirmo reizi nosaukumu, no kurā atvasina vēlāko divpartiju sistemu Anglijā Rodas. t. s. "cavaliers and roundheads". "Cavaliers" bija karaļa armija. "Roundheads" bija Londonas karaspēks. Viņus tā nosauca tādēļ, ka karavījiem bija īsi apcirsti mati un viņu galvas izskatījās apaļas. Vēlāk šo nosaukumu attiecināja uz tiem, kas stāvēja parlamenta pusē. Tas tomēr vēl nebija partijas. Partijas radās vēlāk, pēc 2 revolūcijas pēc konstitucionālisma formālas ieviešanas, kad izveidojās 2 partijas "wigs and tories". Torijas grib vest sakarā ar kavaleriem, bet wigs ar apalgalvainiem. Cīņā parlamenta pusē nostājās skotu presbiteriāni, no kuriem palīgā nāca apm. 15000 apbrunotu vīru, kas bija ievērojams spēks. Parlamenta armija bija fanatiska. Bieži noturēja sapulces, kur uzsējās ļabi runātāji. 1648. g. parlamenta karaspēks sagūstīja karaļi. Armijai likās, ka karalis jāatceļ un jānodod tiesā. Parlaments tomēr gribēja vest ar karaļi sarunas. Karaļim izdevās izbēgt, viņu atkal sagūstīja un arī otrreiz parlaments vilcinājās nobeigt lietu ar krasu revolūciju, bet gribēja panākt izlīgumu. Tad armija nosūtīja pulkvedi Fraidu ar apbrunotu karaspēka nodaļu, kas arestēja tos deputātus, kuri noteikti pieprasīja izlīgšanu, citus nevēlamos pādžina un tā parlamentā palika tikai apm. 100 cilvēku. Šim parlamentam bija nosaukums "Crump t. i. atliekas". Iecēla 150 vīru komisiju karaļa tiesāšanai. Daļa no viņiem atteicās, bet 67 nebaidījās un sastādīja augsto komisiju, kas izmeklēja karaļa noziegumus. Karalis tam protestēja un neatzina patlaban darbojošos parlamentu. Uz to viņam tiesām bija tiesības, jo formēli parlaments bija nelikumīgs. Karaļi notiesāja uz nāvi un viņš esot miris ar īsti karalisku cīņu.

Pēc tam sākās 11 g. ilgais republikas periods, kurā lielākais noteicējs bija Oliveris Kromvels, viens no parlamenta armijas generāļiem. Viņš un tā radnieks Ferfakss bija ieguvuši lielu iespaidu armijā. Kromvels nebija liels runātājs, bet viņam bija ļoti lielas politika spējas un stingrs raksturs.

XV lekcija. 1631. g. 16. III.

Republikas laikā radās mēģinājumi ievest rakstītu konstitūciju. Anglijā bija militārā diktatūra ar Kromvelti priekšgalā. Armija diktatūru neatbalstīja, bet gribēja ievest jaunu konstitucionālu iekārtu. Armija sastāvēja no apzinīgiem pilsoņiem, kas bija nākuši aizstāvēt brīvību. Bieži noturēja sapulces, par kurām ir uzglabājušies protokoli. Tādēļ saprotams, ka no šīs armijas nāca daži interesanti projekti, kuri nav zaudējuši nozīmi arī tagadējā laikā. Pirmais jaunas konstitūcijas mēģinājums bija 1648-9. g., kad pilsoņu karš bija beidzies, karaļi sagūstīti un nodoti parlamentam. Radās vienošanās līgums. Viņš bija domāts kā sabiedriskais līgums, kurš toreiz bija ļoti pazīstams no XVII. g. s. pirmās puses politiskā domātāja, holandiešu publicista un valsts darbinieka Hugo Grocijs darba "De iure belli ac pacis", kurā publicēja 1625. g. Grocijs bija iemaisīts kādā sazvērestības lietā un viņu pāris gadu turēja cietumā. Viņam izdevās izbēgt. Kādu laiku viņš pavadīja Parīzē, tad atradās Zviedrijas valsts dienestā.

Sabiedriskā līguma teorijas sākumi meklējami pirms Hugo Grocija Anglijā pie Hukera, kurš pamato laicīgās varas iekārtu uz sabiedriskā līguma. Tā kā Anglijā viens no ievērojamākiem domātājiem bija uzstādījis šo teoriju un viņam radās spējīgi piekritēji citās valstīs, nav brīnums, ka 17.g.s. vidū Anglijā sabiedriskā līguma teorija nebija sveša nevien zinātniekiem, bet arī plašām sabiedriskām aprindām. 1621.g. no Anglijas izceļoja lielāka pilsoņu grupa ar kugi "Mayflower", lai dibinātu koloniju Amerikā. Viņi domāja, ka ir atstājuši Angliju uz visiem laikiem un patlaban atradās ārpus organizētās cilvēku sabiedrības, gribdami dibināt jaunu valsti. Starp viņiem bija daži izglītoti, bet lielāka daļa bija vienkārši laudis. Viņi visi vienojās un parakstīja līgumu par valsts dibināšanu. Šī notikuma piemīnī ir atrodams Anglijas piekrastē liels akmens ar iekaltu gada skaitli 1621. Šādu sabiedriskam līgumam līdzīgu rakstītas satversmes projektu Anglijā, armijas sepulce iesniedza ilgā parlamenta atliekam. Šo satversmes projektu nosauca "An Agreement of the People of England".

Viņš nebija sīki izstrādāts pants, bet sastāvēja no daudzām prasībām, kuras vēl tagad liekas diezgan modernas. Prasīje vispārīgās vēlēšanu tiesības vīriešiem bez cenzu ierobežojuma. Cenzu jautājums bija izsaucis lielus strīdus sepulcēs. Augstākie virsnieki, no tiem arī Kromvels atzina cenzu par vajadzīgu. Armijas vairākums tomēr domāja, ka cenzs ir lieks. Cenzu atcelšanu tomēr nepanāca. Cenzu atcēla tikai 1918-19.g. Satversmes projektā prasīje arī, lai parlaments sastāvētu tikai no vienas palātas un viņu sasauktu katru gadu. Prasīje arī pareizu vēlēšanu tehnikas noorganizēšanu, sapuvušo miestu iznīcināšanu. Šo aktu parlaments sāka apspriest, bet ilgo parlamentu padzina un aktam nebija nekādu panākumu. Armijā Kromvels vēl arvien nestalaida pirms nebija nodibināta jauna valsts iekārta, bet ar to neveicās. Viņš saseuca pārstāvju sapulci no draudzēm. Šis parlaments bija ļoti dievbijīgs, bet darbībai sevišķu sekmju nebija. Apsprieda dažādus gadījumus ar dievlūgšanām un garīgo dziesmu dziedāšanu, kamēr Kromvelam tas viss apnika. Parlamentu atlaida.

Otrs jaunas konstitūcijas ieviešanas mēģinājums bija nopietnāks. Izstrādāja jaunu aktu "The Instrument of Government", kurā arī bija noteikumi par tautas vēlētu parlamentu, bija redzami centieni ierobežot vēlēšanu tiesības, bija noteikumi par valsts galvu- protektoru, par sapuvušo miestu iznīcināšanu u.c. Visumā Kromvels šai satversmei piekrita un varētu teikt, ka viņu arī realizēja. Šo projektu nebija pieņēmis ne parlaments, jo viņa tad nebija, ne arī par viņu notika tautas nobalsošana. Uz šī satversmes projekta pamata izdarīje vēlēšanas un 1654.g. sasauca parlamentu un iesniedza viņam izstrādāto satversmes projektu.

Ja šo aktu atzītu par likumīgu, tad iznāk, ka Anglija bija pirmā valsts Eiropā, kurai bija rakstīta konstitūcija. Tomēr ar viņu nerēķina, jo šī laikmeta aktus atzīst par nelegāliem. Atzīstot to, ka arī šis laikmets dzīvoja savu tiesisko dzīvi, ja šī konstitūcija būtu formāli ieviesta, viņa tiešām būtu pirmā rakstītā satversme Eiropas valstī. Tā kā 1654.g. parlamentā apspriedes novilcinājās, Kromvelam atkal apnika gaidīt un viņš to atlaida. Arī daudzi citi ievērojami darbinieki ir atzinuši, ka parlamentā par daudz runā, bet maz dara. Karleils parlamentu pat nosauca par 600 runājošiem ēzeļiem.

1654.g. parlaments izteica lielu atzinību Kromvelam un piedāvāja viņam karaļa titulu. Kromvels no tā atteicās, jo zināja, ka armija tam nepiekrītu. Tomēr viņu parlaments iecēla augstā lorde protektora godā, apjožot viņam valsts zobenu un piešķirot viņam īpašu tērpu.

Pēc 1654.g. parlamenta atļaušanas viņš vēlreiz sasauca parlamentu, bet to atkal atlaide ar vārdiem: "Dievs lai ir sogs jums un man". Arī šis parlaments darbojās pārāk lēni un Kromvels nevarēja ar to sadarboties.

Kromvels mira. Viņa dēls nebija apbalvots tādām valstsvīre spējām kā Oliveris Kromvels un pats atteicās no protektora amata.

Nobeidzot šī laikmeta svarīgo politisko notikumu pārskatu jāmin daži vārdi par izcilākiem politiskiem rakstniekiem un teorētiķiem.

XVII.g.s. ir ļoti bagāts dažādām politiskām idejām un eksperimentiem. Še var sastapt pirmos rakstīto konstitūciju projektus. Arī vēlēšanu tiesību jautājumu še atrodam pavisam modernā nostādījumā. Arī tautā šīs idejas bija izplatītas. Laikrakstu gan vēl nebija, bet viņus stvietoja brošūras, pamfleti un citāda veida literatūra. Liela daļa no viņes līdz šim ir gājuši bojā, bet daļa ir uzglabājusies mūzejos un bibliotēkās, noderējama pētniekiem par visai vērtīgu materiālu.

Šinī laikā dzīvoja tādi ievērojami teorētiķi, kā Tomass Hobbes un Miltons. Pēdējais gan vairāk pazīstams, kā dzejnieks, bet viņa ir arī lieli nopelni kā politiskam rakstniekam. Uz viņa gulās ievērojams un grūts uzdevums aizstāvēt citu valšku priekšā angļu tautu, kura bija sacēlusies pret savu karali un notiesājusī to uz nāvi. Jāmin vēl 3. ievērojamais filisofs un politiskais rakstnieks Džons Loks, kas nodibināja konstitucionālās

monarchijas teoriju. Šinī pašā laikmetā darbojās vēl arī daudz mazāk ievērojamu rakstnieku kā Sidnejs u.c.

VIII. periods.

Pēc Ričarda Kromvella atteikšanās no protektora amata uz neilgu laiku iestājās nenoteikts stāvoklis. Radās dažādi nogrupējumi armijā. Sanāca ilgā parlamenta atliekas un Montfors uzcēla tronī Stjuartu dinastijas princi ar Kārļa II. vārdu. Tas bija restaurācijas laikmets.

Vispirms izdeva lēmumu, ka visi no Kārļa I. nāves līdz Kārļa II iecelšanai izdotie akti ir atcelti, bet tos no viņiem, kurus atzina par derīgiem, izdeva otrreiz, starp citu arī Kromvella navigācijas aktu. Atjaunoja visu agrāko iekārtu. Nebija vienīgi Zvaigžņu Palātas un augstās komisijas, kura ietīesāja gerīgās lietās. Arī sapuvušo miestu radīšanai bija vilktās robežas. Kārļis II. radīja tikai vienu jaunu Nuarkes miestu.

Kārļis II. bija apzinīgs valdnieks. Savus prinča gadus viņš bija pavadījis ārzemēs kā emigrants un palicis par karali to arī neizmīrsa un dažreiz izteicās, ka negribētu vairs doties ārzemju ceļojumā, kad viņam nācās strīsināt kādu riskantāku jautājumu, kas draudēja viņu novest konfliktā ar parlamentu. Aizrāda, ka viņš esot pastāvīgi saņēmis subsīdijas no Lui XIV, kas ir grūti attaisnojams. Saņēmdams 300000 mārciņas gadā, viņš bija it kā ārzemju valdnieku atkarībā. To viņš darīja, lai nebūtu bieži jālūdz nauda no sava parlamenta un nesanktu ar to konfliktā. Lai saņemtu naudu no Francijas viņš saistījās ar solījumiem ticības lietās.

Kārļa II. galma dzīve bija ļoti grezna un izlaidīga. Tauta to nosodīja, viņš bija nepopulārs, bet ar parlamentu prata sadzīvot. Viens parlaments Kārļa II. laikā strādāja 17. gadus no 1662-1679. g. Tas bija t.s. pensionaru parlaments, jo par tiem līdzekļiem, ko karalis saņēma no Francijas, kārtīgi uzpirka vienu parlamenta locekļu daļu, maksādams viņiem pensijas un turēdams tos savā iespaidā. Tikai uz savas valdīšanas beigām karalis atlaida šo parlamentu. Viņš mēģināja arī atvieglot katoļu stāvokli. Kārļis II. izlaida deklarāciju, kurā deva brīvību katoļiem un nonkonformistiem. Nonkonformisti bija tās protestantu sektes, kas neatzina valsts baznīcu. Karalis gribēja radīt apstākļus, lai Anglijā visiem reliģiskiem novirzieniem būtu ticības brīvība. Pēc to laiku viedokļa tāda rīcība nebija attaisnojama. Domāja, ka to karalis dara uz solījumu pamata Lui XIV. un par to saņem subsīdijas. Kā atbildi šim aktam parlaments izdeva nolīgumu katoļiem ierņemt valsts amatus. Saskaņā ar šo "test act" publiska amata ierņemšana katoļiem un nonkonformistiem bija 3 reizes jāzvērē, ka viņi ir protestanti un valstij uzticamas personas. Katoļu garīdzniekiem nebija tiesību uzturēties lielās pilsētās un 5 jūdžu attālumā no viņām.

Pēc Kārļa II. nāves par karali kļuva Džemss II. / vald. 1685-88. g. / Viņš vēl atklātāk nostājās katolicisma pusē nekā Kārļis II. Džemss II. gribēja pilnos apmēros izlietot suspensācijas un dispensācijas tiesības. Suspensācijas tiesības atļāva karalim atsevišķos gadījumos atsevišķas personas atsvabināt no noteikta likuma izpildīšanas. Dispensācijas tiesības pieļāva karalim taisīt veselām iedzīvotāju grupām izņēmumu no likuma. Šo tiesību aizstāvji atzina, ka karalim šīs tiesības esot piešķīrusi reformācija. Strīdīgs jautājums bija par to, cik tālu šīs tiesības attiecas uz gerīgām un laicīgām lietām. Karalis neapmierinājās tikai ar dažu katoļu iecelšanu valsts amatos, atsvabinot viņus no "test act'a" noteikumu izpildīšanas, bet uz savu dispensācijas tiesību pamata atcēla katoļiem "test act'u" un lika nolasīt savu pavēli baznīcās. Kenterberijas arhibīskaps un citi šai pavēlei pretojās. Galvenie opozicionāri bija 7 bīskapi, kas atteicās izpildīt šo kēnina pavēli. Džemss II. par to ļoti noskaitās un gribēja nodot tiesai šos bīskapus par valsts nodevību. Prāva beidzās ar bīskapu atteikšanos. Līdz ar to karalis bija nosodīts par nelikumīga akta izdošanu un ar to atzina, ka karalim nepieder suspensācijas un dispensācijas vara tādos apmēros. Šis spriedums gan nāca tenī laikā, kad karalis vairs nebija uz troņa. Viņš aizbēga, kādu laiku slēpējās Anglijā un tad aizbrauca uz ārzemēm. Karalim bija 2 meitas. Vecākā, kura bija troņa mantiniece apprecēja Holandes štathalteru Viļumu. Domāja, ka pēc Džemsa II. nāves uz troņa nāks viņa vecākā meita Marija, kura bija apprecējusi protestantisku valdnieku, bet Džemsem II. piedzima vīriešu kārtas pēcnācējs un bija redzams, ka viņš to arī uzaudzinās katoļu ticībā un protestantiskā tauta ilgāku laiku būs nodota katoļu valdnieka varā. Sakarā ar šo notikumu sapratās par pretējās partijas vīri un torii un nolēma pretoties katoliskā valdnieka iecelšanai. Viņi uzcīnāja Viļumu un Mariju no Holandes steigties uz Angliju aizstāvēt protestantismu un ierņemt Anglijas tronī. Viļums to arī izdarīja. Džemss II. aizbēga. Šinī laikā dzimušais troņmantnieks visu mūžu pretendēja uz Anglijas tronī. Viņu nosauca "Bld pretendent".

Ar Viļumu, kurš valdīja no 1688-1702. g., sākās jauns formālā konstitucionālisma laikmets, tādēļ ka parlaments lika priekšā Viļumam un Marijai priekšā rakstītus noteikumus. Tas bija "Bill of rights" vai ka viņu sauca

pieņemšanas laika "Declaration of rights". Te bija 12 punktos ietverts konstitūcijas pārkāpumi, ko bija pielaidis Džemss II. Tālākos 13.punktos bija noteikumi karalim un karalienei. 1701.g. Viļums III. apstiprināja vēl vienu aktu, kurā bija konstitucionāla raksture noteikumi.

XVI.lekcija. 1931.g. 23/III.

Īsumā jāapskata "Declaration of rights" saturs.

I.daļas 1. punktā ir aizrādīts, ka Džemss II. nelikumīgi izlietoja suspensācijas tiesības.

II.daļas 1.punktā karalis apņemas to nedarīt.

I.d. 2.p. aizrāda uz nelikumīgo dispensācijas varu, ko Džemss II. izlietoja, atsvabinādams veselas iedzīvotāju grupas no likuma izpildīšanas.

II.d. 2.p. jaunais karalis apņemas dispensācijas varu nelietot.

Tādā kārtā katram no I. daļas 12 punktiem atbilst attiecīgs II. daļas punkts, kur jaunais karalis apņemas nedarīt Džemsa II. pielaiptās nelikumības.

Jaunais karalis apņemas nodrošināt vēlēšanu brīvību, atzīt parlamenta deputātu immunitāti, apņemas neievest speciālas garīgas tiesas, neņemt pārmērīgu drošības naudu no apvainotiem, garantēja biežu parlamenta saaukšanu.

Jaunajam karalim un karalienei bija pilnīgi vienlīdzīgas tiesības un tādēļ varētu teikt, ka Anglijas tronī sēdēja 2 monarhi. Tādi gadījumi vēsturē ir zināmi vairāki. Senajā Spartā bija 2 karaļi, tāpat Krievijā kādreiz bijuši 2 cari, Pēteris un Jānis. Viļums bija aktīvs valdnieks. Viņš pats bija savs pirmais ministrs, jo pats sastādīja ministru kabinetus pēc sava ieskats un tur prezidēja. Kā svarīgs Viļuma III. jaunievedums bija tas, ka viņš sastādīja kabinetus no vienas partijas. Sākumā viņš sastādīja kabinetus no abām partijām: toriļiem un vigiem. Karaļa simpātijas bija vairāk toriju pusē, bet vīgu partija bija aktīvāka un spēcīgāka, jo viņai piekrita lielākā vidusšķiru daļa un zemāko slāņu iedzīvotāji. Vīgu partijai arī bija noteicošais iespēds parlamentā. Viņa centās izmantot savu stāvokli un šīs partijas lideri nopietni aizrādīja Viļumam III., ka vajadzētu sastādīt valdību tikai no šīs partijas. Karalis piekāpās un 1697.g. sastādīja kabinetu tikai no vienas partijas. Arī visus turpmākos kabinetus viņš sastādīja šādā pašā kārtā un tas palika par paradumu citiem vēlākiem valdniekiem.

Vēl nebija atzīts princips, ka kabinets ir atbildīgs par savu darbību parlamentam. To nevarēja atzīt arī tādēļ, ka karalis pats bija pirmais ministrs, tomēr ministrus varēja saukt pie atbildības, ja arī viņi bija rīkojušies karaļa uzdevumā.

Parlamenta darbības ilgums vēl nebija noteikts. "Bill of rights" par to nekā neminēja. Viļumam III. iesniedza priekšlikumu, ka parlaments vēlams uz 3 gadiem un sasaucams vismaz vienreiz gadā. Pirmo reizi karalis šo iesniegumu noraidīja, bet kad viņam to lika priekšā otrreiz, tad viņš to apstiprināja. 18.g.s. šo likumu pārgrozīja un vēlēja parlamentu uz 7 gadiem. Tādā kārtībā palika līdus 1912.g., kad pieņēma piecgadīgo legislācijas periodu. Septiņgadīgā legislācijas periodā reti kurš parlaments noturējās 7 gadus; viņu atlaida jau agrāk. Presība sasaukt parlamentu katru gadu dibinājās uz civillistes ieviešanu. Tas bija īpatnējais konstitucionāls institūts, ko 19.g. s. pieņēma visās valstīs. Civilliste ir monarchijās valsts budžeta daļa, kuras summu izlietošana nodota monarcha ieskatam bez norēķina. Aktu par civillisti izdeva 1694.g. Karaļa rīcībā esošo summu lielumu noteica ar 600000 mārciņām. Visas citas summas nonāca valsts kasē. Tā kā katru gadu vajadzēja pieņemt budžetu, tad arī parlamentam bija jāsauc vismaz uz vienu sesiju gadā. Tā kā "Bill of rights" paredzēja, ka karalis var iesaukt armiju ne uz ilgāku laiku, kā uz vienu gadu, pie kam parlamentam jānoteic viņas lielums, arī tas radīja nepieciešamību sasaukt parlamentu katru gadu. 1694.g. atcēla arī brīvo presi ierobežojošo cenzūras likumu, veicot plašāku ceļu sabiedriskai domai un aktivitātei. Preses brīvība izsauca arī tolerantākus uzskatus ticības lietās.

Pēc karalienes Marijas nāves radās jautājums, kas būs nākošais tronmantnieks. Tādēļ vēl Viļumam III. dzīvam esot / 1701.g. / parlaments izdeva likumu par troņa mantošanas tiesībām "Act of settlement". Saskaņā ar šo aktu troņmantnieks nedrīkstēja būt katolis un līdz ar to katolis nedrīkstēja būt arī karalis. Bez šiem aktiem "Act of settlement" saturēja vēl citus konstitucionālus noteikumus:

Karaļa slepenai padomei jāapliecina valdības akti, parakstoties visiem padomes locekļiem, kas piedalījās akta apspriešanā. Par ministriem varēja būt tikai karaļa slepenās padomes locekļi. Slepenajā padomē nedrīkstēja būt

neviens Erzemnieks. Parlamentā nedrīkstēja ievēlēt nevienu amata personu, kas atradās valsts dienestā, vai saņēma no valsts pensiju. Šo noteikumu ievēda, lai karalis nevar tu iespaidot parlamenta sastāvu. Vēlāk šo noteikumu drusku pārgrozīja, jo citādi iznāktu, ka ministri arī nevarētu būt locekļi, turpretim tagad tas ir parādums, ka visi ministri ir parlamenta locekļi, un, ja ministri ieceļot viņš nav parlamenta loceklis, tad viņu 6 mēnešu laikā tur jāievēl. Parlamenta locekļu ir 615 un viņu skaitā notiek bieži kaut kādas pārmaiņas, vai nu kādu deputātu nāves, atteikšanās vai citu iemeslu dēļ. Tādēļ bieži notiek papildu vēlēšanas.

Tagad starp kabineta locekļu amatiem ir arī sinekuras: piem. Lankesteros hercogistes zieģeļa glabātājs. Kabineta sēdes notiek stipri bieži. 1705.g. mainīja augšā minēto noteikumu izteicot viņu tādā veidā, ka parlamenta locekļiem ar deputāta amatu ir savienojami tādi valsts amati, kuri pastāvēja pirms 1705.g. Ministru amats ir vecs amats, tādēļ parlamenta deputāti to var ieņemt. Anglijā vēl līdz šim laikam nav likuma, kas noteiktu ministru kabineta organizāciju un funkcijas. Jāatzīmē vēl viena interesanta angļu parlamenta īpašība, t.i. parlamenta locekļi nevar labprātīgi atteikties no sava mandāta. Aplinku ceļš tas tomēr ir iespējams. Šinī gadījumā palīdz 1705.g. akts, kurš paredzēja, ka parlamenta locekļa amatu nevar savienot ar amatu, kurš ir radīts pēc 1705.g. Ja kāds parlamenta loceklis grib atteikties no mandāta, viņš iesniedz valdībai lūgumu iecelt viņu kādā formālā pēc 1705.g. nodibinātā amatā no kura vēlāk var viegli atteikties.

Līdz ar "Bill of rights" un "Act of settlement" izdošanu Anglijā nodibināja formāla konstitucionāla iekārta. Faktiski viņa bija nodibināta 15.g.s. Lankesteru valdīšanas laikā.

Pēc Viļuma III. nāves no 1702.-14.g. valdīja karaliene Anna. Viņa ir bijusi apveltīta ar viduvējam spējam un kā valdniece nav ievērojama. Viņa vienmēr centās izpildīt savus pienākumus, vienmēr prezidēja ministru kabinetos, lai gan daudz ko nesaprata no apspriežamām lietām. Pamazām nodibinājas ieskaits, ka īstie valsts pārvaldītāji ir ministri, kas atbild par savu rīcību. Karaliene Anna valdīja ne vienmēr pilnīgā saskaņā ar parlamentu. 1711.g. parlaments pieņēma likumu par skotu miliciju. Uz valdības padomu karaliene šo likumu neapstiprināja. Ar karalienes Annas valdības laiku nostiprinājās uzskats, ka karalieni nevar darīt atbildīgu par valdības politiku. Vācu jurists Steins saka, ka karaliene nevar darīt nekā launa tāpēc, ka viņa vispār nekā nevar darīt.

Pēc karalienes Annes tronī nāk Hanoveru dinastijas karali Džordžs I. un Džordžs II. Viņi valdīja no 1714. līdz 1760.g. Viņu valdīšanas laikā darbojās Valpole. Šinī laikmetā kabineta vara nostiprinājās, jo karali nepiedalījās kabineta sēdēs. Viņi Anglijā bija svešnieki un neprata angļu valodu. Džordžs I. vairāk nodevēs privātai dzīvei. Ja viņš būtu spējīgs valdnieks un mīļotu politiku, viņš arī būtu iejaucies valdības lietās, bet tam viņam nebija pietiekošas intereses un spēju, visumā tas atgūdināja karalieni Annu. Par Džordžu I. un II. saka, ka Anglijas konstitūcijas vēsturē un tiesību attīstībā viņi esot vairāk ievērojami ar to, ko viņi nav darījuši, nekā ar to, ko viņi ir darījuši. Tā kā šie valdnieki bija ļoti pasīvi, viņi diezgan labprātīgi paši nogāja sēnis un valdības vara pārgāja pilnos apmēros kabinetā rokās. Džordžs I. neprata valodu ierazdamies Anglijā un visā savas valdīšanas laikā nebija to iemācījies. Viņš bija mēģinājis prezidēt kabineta sēdēs, kurās agrāk karaliene Anna, prazdama valodu, vismaz varēja sa-
prasties ar ministriem, bet nekā nesaprata no apspriežamiem jautājumiem un ministri arī esot bijuši ļoti slikti vācu valodās pratēji. Esot mēģinājuši saprasties latīņu valodā, bet arī te iznācis, ka viena vai otra puse valodu nav pietiekoši zinājusi un tādēļ karalis turpmāk kabineta sēdēs nepiedalījās. Viņš vajadzēja noteikt ministru kabineta priekšsēdētāju un tādā radās Valpole personā. Šis spējīgais valstsvīrs bija apbalvots lielām finansista un valsts vīre dāvanām.

Džordžam II. sekoja Džordžs III. Arī viņš bija cilvēks ar vidējām spējam, bet ļoti aktīvs valsts darbā. Savu gribu viņš bieži mēģināja realizēt caur ministru kabinetu bez parlamenta piekrišanas, nostādāmieš neidīgi pret parlamenta vairākumu. Tas bija pēdējais mēģinājums atgriezties pie agrākās konstitucionālās iekārta.

Džordžs III. iecēla ministrus no parlamenta mazākuma partijas. Daži no šiem ministriem bija ļoti spējīgi: kā Pitts jaunākais un vecākais, kuri salauza parlamenta opozīciju, panākdami diezgan lielu karaļa varas nostiprināšanu no parlamenta. Ministri bija vairāk atkarīgi no karaļa nekā no parlamenta. Savas valdīšanas beigās viņš vairākiem lāgiem kļuva vājšprātīgs. Sākumā vājšprātības brīži bija īsāki un viņš atspīrge. Taisni viņa darbīgums esot viņam līdzējis tik ilgi cīnīties ar vājšprātību. Pēdējos gados viņš vēl skaitījās par karali, bet faktiski jau valdīja regents.

Pēc Džordža III. troni ieguva Džordžs IV. un Viljams IV. Viņi bija
mēs aktīvi un vairāk nodevās privātm izpriecēm.

XVII. lekcija 1931.g. 13/IV.

IX. Periods.

Konstitucionālisms un parlamentarisms ir 2 valdības veidi, kam valsts
teorija piegriež vērību. Apskatot tagadējās Eiropas valsts, ļoti reti var
sastapt konstitucionālā dualismā tipu. Vienā otrā valstī, kur pastāv
diktatūra, to var uzskatīt par dualistisko iekārtu, bet līdz šim dikto-
riskā iekārta nav dabūjusi savu galīgi tiesisko izveidojumu, jo viņa atro-
das veidošanās stādijā. Tagad var teikt, ka tā dualistiskā iekārta, kas
pastāvēja Anglijā 18.g.s. un 19.g.s. Eiropas konstitucionālo valstu lie-
lākā daļā, tagad Eiropā gandrīz nemaz nav atrodama. Japānā viņa pastāv
vēl tīrā veidā.

Aplūkojot 18.g.s. Anglijas valsts iekārtu jāatzīmē plaši pazīstamās
konstitucionālās iekārtas teorijas, kas saistītas ar Džons Loka un
Monteskjē vārdiem. Anglijā bija konstitucionālisma teorijā Džons Loks,
kas publicēja savus darbus "Epistola de tolerantia" un "Civil gouver-
nement" pēc formālā konstitucionālisma ieviešanas Anglijā. Viņš bija 17.
g. s. otrās puses liberālais filozofs. Loks nebija aktīvs politiķis, bet
gan dabaszinātnieks un mediķis. Viņš darbojās lorda Šefsberi ģimenē kā
mājskolotājs un mediķis. Lords Šefsberi bija viens no opozīcijas darbinie-
kiem pēdējo Stjuartu, sevišķi Džemsa II. laikā. Lords Šefsberi bija
spiests bēgt no Anglijas un viņam līdzī devās Džons Loks. Šīnī eksila
laikā Loks bija nodevies spekulatīvai domāšanai un, atgriezies dzimtenē,
pēc formālā konstitucionālisma nodibināšanās publicēja savu darbu
"Civil gouvernement". Viņš bija uzrakstījis arī pamfletu par iecietību
relīģijas lietās ar nosaukumu "Epistola de tolerantia". Loks apģēza Filme-
ra mācību, kas izveidoja politisko doktrīnu, ka Dievs esot nodevis pirmā-
jam cilvēkam valdības tiesības par visiem viņa pēcnācējiem. Tā bija
patriarhālā teorija. Viņai var piedot arī racionālu nokrāsu, kā to
dara Vestermarks pētīdams pirmatnējos ģimenes apstākļus. Viņš nonāk pie
domām, ka pirmatnējos apstākļos valdības vara ir piederējusi šīs lielās
ģimenes galvai vai ģints vecākajam.

Ar Filmera teoriju Loks polemizē traktātā "Civil gouvernement",
aizrādīdams, ka valsts ir nodibināta ar individu savstarpīgo līgumu. Indi-
vidi dabīgā stāvoklī pašiem pieder visas tiesības. Iestājoties sabiedrī-
bē indivīds labprātīgi atsakas no vienas savu tiesību daļes. Indivīds
patur sev tiesības uz dzīvību, brīvību, privātpašumu un sirdsapziņas brī-
vību. Tās ir tiesības, kas vecākas par valsti un kuŗas valsts nedrīkst
aizskārt. Valsts ir nodibināta, lai sargātu tās individu tiesības un brī-
vības, kuŗas viņi paši sev ir paturējuši. Monarchs ir juridiski ierobe-
žots valdnieks. Viņam līdzes, kā tautas pārstāvju orgāns pastāv parlaments,
kuŗš skatas, lai ievērotu tautas brīvības un tiesības. Karaļa nevar pats
izdot likumus, to viņš var darīt tikai saziņā ar parlamentu. Pēc Loka
teorijas nodokļu uzlikšana ir sēkarā ar privātpašuma tiesībām, kuŗas kara-
lis nedrīkst aizskārt ar savu varu bez tautas pārstāvju piekrišanas. Lai
gan vēlēšanu tiesības toreiz bija šauras, tomēr parlamentu viņš uzlūkoja
kā visas angļu tautas reprezentantu.

Ar savu popularitāti Loks lielā mērā aptumšoja Monteskjē mācību.
Savā 1748.g. publicētajā darbā kā paraugu Monteskjē ņēma Anglijas iekārtu.
Savu dzimto zemi - Franciju viņš par paraugu ņemt nevarēja, jo tur valdīja
absolūtisms, bet Monteskjē bija konstitucionālās iekārtas piekritējs.
Savu darbu publicēt Francijā viņš nevarēja un izdeva to Holandē.

Monteskjē lūkoja pierādīt, ka personas brīvība nav iespējama valstī,
kur visa valsts vara apvienota vienās rokās. Viņš izšķir likumdevēju varu,
izpildu varu un tiesu varu. Absolūtā monarchijā visas valsts vara ir ap-
vienota viena absolūta monarcha rokās. Viņš izdod likumus un pats arī no-
teic viņu izvešanu dzīvē, kā arī viņa varā atrodas tiesas. Tādos apstākļos
brīvība nav iespējama. Viņa nav iespējama pat tad, ja divas no šīm varām
ir apvienotas. Monteskjē ieteic atdalīt šīs trīs varas vienu no otras.
Likumdošanas vara jāuztic parlamentam, administratīvai varai jāpaliek
karaļa rokās un tiesu vara jānodod vēlētiem tiesnešiem.

Likumdošanas iestādei jā sastāv no 2 palītiem. Katrā tautā atrodamas
dažādas iedzīvotāju grupas, viena tautas daļa ir bagātāka, izglītāka,
no senākiem laikiem lielākām tiesībām apveltīta, otra sastāv no vienkāršā-
kas tautas. Lai priviligiētiem būtu lielākas tiesības lēdzrunāt likumdo-
šanas

darbā, jādibina divas palātas, no kurām vienā būtu tautas pārstāvji, bet otrā priviliegēto aprindu pārstāvji. Tiešā tautas valdniecība / pēc Šveices parauga / ir vēl vēlamāka, bet lielās valstīs tā ir grūti izvedama. Tādēļ jāpieturas pie reprezentatīvas iekārtas. Izpildu vara pilnos apmēros paliek monarha rokās. Ministriem Monteskjē piegriež maņu vērību. Tie ir tikai karaļa gribas izpildītāji. Arī pār tiešām Monteskjē runā samērā maz. No dažiem viņa izteicieniem var spriest, ka arī šē viņš ņēma Anglijas tiesas par paraugu, galvenā kārtā mīertiesnešus, kuriem jābūt vēlētiem vietējās sabiedrības pārstāvjiem, jo tad viņi var autoritatīvi izlemt lietas. Tiesām nav jāņem redzama vieta, bet jābūt neredzamām, jo ar to viņas ir iespaidīgākas.

Lai valsts vara nekļūtu varmācīga, šiem 3 varas faktoriem jābūt tā izveidotiem, lai tie viens otru iespaidotu, neļautu vienam iespiesties otra darīšanās, viens otru brezētu.

Lai likumdevēja vara nekļūtu patvarīga, izpildu varas augstākajam orgānam jānod iespēja viņu iespaidot, kas ir panākams ar noteikumu, ka monarhs var sasaukt un atlaist likumdošanas sapulci, kā arī viņš sankcionē parlamenta izdotos likumus. Monteskjē neatzīst monarham pozitīvās likumdošanas tiesības. Viņš atzīst tikai monarha negatīvās likumdošanas tiesības, t.i. viņa tiesības noreidīt vai apstiprināt parlamentā pieņemtos likumus. Šo teoriju daudzi apšaubīja un atzīdēja, ka Monteskjē attēlotajā valsts iekārtā neizbēgami radīsies konflikti starp likumdevēja un izpildu varām. Monteskjē to jau bija paredzējis un atbildēja drošu un priecīgu prātu, ka dzīve pati prasīsot no šīm valsts varām kopdarbību un konfliktu likvidēšanu. Tādi konflikti Anglijas vēsturē arī ir atrodami. Tieši Anglija bija noderejusi par paraugu Monteskjē iztirzātajai valsts iekārtai. Faktiski šī darba sarakstīšanas laikā Anglijas iekārta bija citāda, kā to attēloja Monteskjē. Ministru kabinets bija lielā mērā neatkarīgs no karaļa, bet atradās stiprā parlamenta iespaidā, jo Valpols centās uzturēt parlamenta vairākumā labvēlību savam ministru kabinetam. Protams, tādus faktus nav viegli novērot, jo sevišķi ārzemniekam, kas aplūkoja valsti vairāk no formālā viedokļa.

XVII.g.s. beigās un XVIII.g.s. sākumā Anglijā pilnīgi nodibinājās formāla konstitucionāla iekārta, bet XIX.g. s. izveidojās parlamentārā iekārta, kamēr pārējās Eiropas valstīs tikai XIX.g.s. sāka izvest duālistisko konstitucionālo iekārtu. Par Angliju pastāv ieskaits, ka tā ir viena no visvecākām tautas tiesību un brīvības zemēm. Savā ziņā tas ir pareizi, un tauta pati ir par šīm tiesībām cīnījusies parlamenta vadībā. Var jautāt, vai Anglijā pastāvēja demokrātisms mums parastajā nozīmē. Šim jautājumam jāatbild ar nē. Tikai 1867. un 84.g. vēlēšanu tiesības demokrātizēja, atvieglināja cenzu noteikumus, bet tomēr pat līdz lielajam pasaules karam Anglijā nebija demokrātisku vēlēšanu tiesību un tikai ar 1918.g. un 1927.g. reformām angļu pilsoņi ieguva demokrātiskas vēlēšanu tiesības.

Aplūkojot vēlēšanu tiesības jāatzīmē dažas agrākās vēlēšanu reformas. Līdz 1406.g. pastāvēja noteikums, ka tautas pārstāvji jāizvēl grafistes pilnā sapulcē "in plena komitate". Vēlēšanās varēja piedalīties visi brīvie, kas atnāca uz sapulci. Noteikumi bija rakstīti karaļa grāmatās, kuras paraksti izsūtīja 40 dienas pirms parlamenta vēlēšanām. Grafistes sapulces notika katru mēnesi un paraksti nebija pilsoņu sapulces, jo no katra ciema piedalījās tikai par 4 pārstāvji, lai gan tiesības piedalīties bija visiem brīviem pilsoņiem. Nekādu cenzu ierobežojumu nebija 1406.g. izdeva noteikumu, ka deputāti izvēlami pirmā sapulcē, kura notiks pēc grāmatas saņemšanas.

1413.g. noteica, ka vēlētājiem, kā arī vēlamiem jābūt grafistes pastāvīgiem iedzīvotājiem. 1430.g. ievēd cenzu. Ievēlēt var tos un vēlēšanu tiesības ir tiem grafistu zemes īpašniekiem friholderiem, kuru zemes dod ne mazāk kā 40 šilipus ienākumu gadā.

1432.g. noteica, ka vēlētāju zemes īpašumiem jābūt tanī pašā grafistē, kuras sapulcē viņi piedalās. Ar šiem noteikumiem bija noregulētas vēlēšanu tiesības uz leukiem, kuras pastāvēja līdz 1832.g.

XVIII. lekcija, 1931.g. 20/IV.

Pilsētu vēlēšanu tiesības nenoteica viens kopīgs likums. Katrai pilsētai bija sava chartija, kurās dažā ziņā gan bija līdzīgas, tomēr bieži stipri atšķīrās viena no otras. Jāņem vērā 3 pamatnoteikumi par vēlēšanām pilsētās.

- 1/ Vēlēšanu tiesības piederēja nekustamo īpašumu īpašniekiem. Nekustamais īpašums varēja būt vai nu māja, vai kāds pie pilsētas piederošs zemes gabals. Daļa no pilsētniekiem nodarbojās ar zemkopību, tādēļ arī pilsētas tuvumā zeme piederēja pilsētniekiem.
- 2/ Pēc dažām chartijām, vēlēšanu tiesības bija tikai tiem pilsētu namu un zemju īpašniekiem, kuri skaitījās par tādām chartijas izdošanas laikā, turpretim tiem, kas nokustamu īpašumu bija ieguvuši vēlāk, šādu tiesību nebija.
- 3/ Dažas chartijas pieprasīja no vēlētajiem pastāvīgu dzīves vietu pilsētās, kas tomēr nebija tikai vienkāršs domicils. Šīm personām vajadzēja būt juridiski pilnīgi brīvām / vispārīgi Anglijas pilsētas brīvība bija daudz lielāka nekā uz laukiem. Tas pats bija arī citur. Vācieši pat izteicās: "Die Stadtluft macht frei" /. Domicils parasti kombinējās ar kādu citu cenzu, vai nu ar īpašuma tiesībām, vai vismaz ar dzīvokļa īrēšanu, vai pastāvīgu nodokļu maksāšanu.

To personu kopumu, kurās dotā gadījumā varēja būt par vēlētajiem un arī paši tikt ievēlēti, sauca par "in corporation". Šī "incorporation" bieži aptvēra visai šauras aprindas, piem. tikai pilsētas dibinātāju pēcnācēju ģimenes vai šo ģimeņu galvas.

Lielākais deputātu palātas locekļu skaits nāca no pilsētām. Lauku apgabalu pārstāvju skaits bija daudz mazāks un pastāvīgāks līdz XIX. g.s. 60. gadiem, kad notika vēlēšanu iecirkņu sadalīšana un no laukiem ievēlēja tos deputātus, kuri agrāk nāca no sapuvušiem miestiniekiem. Pirms šīs reformas no lauku apgabaliem ievēlēja parlamentā mazliet mazāk kā 100 deputātus. Pilsētu un miestu pārstāvju skaits stipri vairojās Tjodoru un Stjuartu dinastiju valdīšanas laikā, jo karaļi ar īpašām chartijām radīja privilēģētus miestiniekus, piem. karaliene Elizabeta radīja 60 tādus miestiniekus. Viņi gan pastāvēja jau agrāk, bet viņu radīšana nozīmēto, ka karaļi izdeva chartiju, ar kuru piešķīra miestiniekiem pašvaldību un tiesības sūtīt 2 pārstāvjus parlamentā. Šī parādība turpinājās arī Stjuartu valdīšanas laikā un izbeidzās tikai pēc re-staurācijas laikmeta. Kopsummā no pilsētām nāca apm. 600 pārstāvju. Viņiem bija palātā noteicots vārds. Vēlēšanu tiesības mūsdienu nozīmē pilsētās neeksistēja. Katrā pilsētā bija savas tiesības, visumā ļoti šauras. Labi vēl, ja bija noteikts, ka vēlēšanu tiesības pieder visiem brīviem pilsētas iedzīvotājiem, kuri ir kādas telpas un kuriem ir kāds saimniecisks uzņēmums. Vēlētajū skaits bija ļoti mazs, ja vēlēšanu tiesības piederēja tikai veciem namīpašniekiem. XVIII. g. s. otrā pusē un beigās daudzās privilēģētās miestiniekos nemaz nevarēja runāt ne par kādām vēlēšanām. Praktiski tur netika nekādu vēlētajū un deputātus iecēla atsevišķas personas. Neviena pilsēta no savām tiesībām neatteicās. Bija plaši pazīstams šo miestiniekos nosaukums "rotten boroughs" / sapuvušie miestinieki /. Daži miestinieki bija panīkuši un no viņiem bija palikušas pāri tikai dažas privilēģētas ģimenes. Dažā atkal bija nākuši atkarībā no kāda lielāka zemes īpašnieka, zemes ārstokrāta. Šos miestiniekus sauca "pocket boroughs" / kabatas miestinieki /. Jāmin dažā piemēri: Bekingemā 2 deputātus iecēla pilsētas galva un 12 pilsoņi, Solsberijā, kur bija samērā plašas vēlēšanu tiesības, deputātus ievēlēja pilsētas galva un 54 pilsoņi, Vinčesterā - pilsētas galva un pilsētas korporācija no 34 locekļiem. Bija arī tādas privilēģētas pilsētiņas, kurās vairs nebija nevienas mājas. Ar kabatas miestiniekiem stāvoklis bija tāds, ka 218 deputātus, kuri no viņiem nāca, iecēla 87 aristokrāti, Norfolkas hercogs iecēla 11 deputātus u. t. t. Dažās pilsētās, kurām pašām bija noteikšana par ievēlēšanu, šauras korporācijas, kurām piederēja tiesības uz ievēlēšanu, izmantoja materiālos nolūkos tiesības uz sēdekli parlamentā to pārdodot. Bija pat gadījumi, ka sludināja laikrakstos, ka tāda un tāda pilsēta pārdod 2 deputātu sēdekļus. Pircēji nāca no bagātnieku aprindām. Lielākie bagātnieki Anglijā bija tie, kas nāca no Indijas korporācijām, kurās pārvaldīja un izmantoja šo koloniju. Tautā šos bagātniekus sauca par nabobiem. Indijas kompanijas bija vairākas. Viņas varēja ieņemt zemes apgabalus un pārvaldīt, tā ka viņās bija no vienas puses privātas kompanijas, bet valsts viņām atzina plašas valdības tiesības. Tādēļ tē varēja runāt itkā par nesuverenām valstiskām organizācijām. Daudzas šo kompaniju dienestā esošās personas kā bagātnieki atgriezās dzimtenē un gribēja sevi parādīt sabiedrībā. To varēja panākt, iegūstot sēdekli parlamentā. Tādēļ viņi maksāja par tiem lielu naudu.

Šādu stāvokli progresīvākā sabiedrība negribēja aizstāvēt. XVIII. g. s. beigās, daudzu svarīgu izgudrojumu dēļ, ātri uzplauka rūpniecība, sevišķi

ziemoļu grāfistēs. Dienvidu grāfistēs vēl lielā mērā pastāvēja agrākā saimnieciskā iekārta un tur šio vēlēšanu iekārtas trūkumi neizlikās tik lieli. Rūpniecības rajonos izauga lielas pilsētas, kurās bija vislielākais nemiers ar pastāvošo iekārtu. Valdību savās rokās turēja konservatīvā partija, kura negribēja izvest reformas. Tas bija Džordža III. valdīšanas laikā, kurš ar savu neatlaidīgo cīņu pret parlamenta vairākumu panāca liberāļu partijas dezorganizāciju. Pitts jaunākais noorganizēja konservatīvo toriju valdību uz gandrīz 50 g., no 1783.- 1830.g. Šī valdība nostājās pret reformām, norādīdama Franciju, kurā notika revolūcija, kā piemēru pārāk liberālai reformātoriskai rīcībai. Pēc revolūcijas Francijā nāca Napoleona kari, kurus bija iejaukta arī Anglija, un šinī laikā bija grūti izvest kautkādas reformas.

XIX. g.s. 20. gados bija nodibinājies miers un kārtība Eiropas kontinentā. Napoleona karš izbeidzās 1814.- 15. g. Vīnes kongresā, kurā piedalījās Anglija, liela noteikšana bija t.s. aliances valstīm. Sadalot Eiropas karti, radās jaunas valstis un varēja domāt, ka nodibināsies miers un kārtība un varēs sākt izvest reformas, bet konservatīvā partija Anglijā turējās pie ieskats, ka tādā gadījumā var notikt tas pats, kas bija Francijā. 1830.g. notika valstības maina. Konservatīvā partija zādēja vairākumu, pie valstības nāca viņu partija un 1831.g. lords Grejs / Gray / un Rassel / Russel / iesniedza jaunu likumprojektu. Pirmo reizi viņu noraidīja pati deputātu palāta. Deputātu palātu atlaida un izdarīja jaunas vēlēšanas. Iesniedzot šim parlamentam jauno vēlēšanu tiesību projektu, to pieņēma apakšnamā ar 100 balsu vairākumu, bet lordu palāta noraidīja. Tomēr lordu palātas pretošanos izdevās salauzt, piedraudot no Karala puses ar jaunu peru radīšanu tādās apmēros, kamēr augšnama sastāvā būs jaunā projekta pieņemšanai labvēlīgs vairākums. 1832.g. lordu palātas protestība ar šo piedraudējumu bija salauzta un likumprojektu pieņēma. Vēlēšanu tiesības, kuras tagad ievēda, nebija nekā demokrātiskas. Svarīgi tomēr bija tas, ka atzina reformu vajadzību un saprata, ka pārstāvības baistīšana uz vecajiem miestiniekiem ir savu laiku pārdzīvojusī. Anullēja 55 pilsētu un miestīņu chartijas, 31 pilsētai pārstāvību pamazināja no 2 deputātiem uz 1. Kadās ap 140 deputātu vietu, kuras sadalīja pa grāfistēm un jaunajām pilsētām. Nāca klāt ap pusmiljona jaunu vēlētāju pilsētās. Agitācijas par vēlēšanu tiesību demokrātizāciju turpinājās, sevišķi t. s. "čartisma" kustība bija tā, kas nesā sev līdz un izplatīja tautā arī prasības pēc demokrātiskām vēlēšanu tiesībām. Par čartistiem sauca šīs kustības dalībniekus tāpēc, ka viņi prasīja jaunu sātversmi, kuru tie apzīmēja ar vārdu "chartija". Viņi aizrādīja, ka ir chartijas pilsētām un miestīņiem, bet tautai vēl nav. Tauta ir savās tiesībās ierobežotā. Čartisti prasīja vispārīgas vēlēšanu tiesības visiem pieaugušiem vīriešiem, kā arī prasīja, lai parlamentu sasauktu katru gadu. Viņi prasīja arī cenza atcelšanu pasīvajām vēlēšanu tiesībām. Līdz 1710.g. nebija izšķirības starp aktīvajām un pasīvajām vēlēšanu tiesībām cenza ziņā. 1710.g. izdeva noteikumu, ka ievēlēt par deputātu vai tikai tādā personu, kam ir nekustams īpašums uz laukiem, kas dod 600 mācīņu gada ienākumu, vai arī kura dzīvo pilsētā, bet kuras kapitāli dod ienākumus ne mazākus par 300 mācīņām gadā. Prasot šī vēlēšanu cenza atcelšanu, čartisti uzstājās par to, lai deputātiem maksātu arī algas. Šo noteikumu realizēja tikai 1912. g. Bez tam čartisti prasīja kārtīgu vēlēšanu iecirkņu sadalīšanu, kā arī aizklātas vēlēšanas. Līdz tam lai am Anglijā balsošana notika atklāti ar cekas pacelšanu. Čartisti tomēr vēl nebija uzdrošinājušies prasīt vēlēšanu tiesības sievietēm. Priekš tā laika tā būtu pārāk radikāla reforma un viņu neviens arī nedomātu izvest.

X. p e r i o d s.

Čartistu kustība izbeidzās pamazām, bez kādiem sevišķiem ekscesiem. Ieskati arvien vairāk un vairāk demokrātizējās un arī pati konservatīvā partija vairs nebija tik absolūti noraidoša pret reformām kā līdz 1832.g. 1866. g. liberāļu valdība ar Gledstonu priekšgalā, iesniedza reformu projektu, bet to parlamentā noraidīja. Pēc tam notika jaunas parlamenta vēlēšanas un konservatīvā partija ieguva vairākumu zem Dizraeli ja lorda Bikonsfilda vadības. Viņi arī ievēda to reformu, kuru bija ierosinājis liberālās partijas vadonis Gledstons. 1867. g. reforma pazemināja cenza noteikumus, sevišķi pilsētās. Pilsētās visi saimnieciski patstāvīgi iedzīvotāji ieguva vēlēšanu tiesības. Nevajadzēja uzrādīt savu saimniecisko uzņēmumu, bet katram, kas irēja dzīvokli uz sava vārda, bija balsttiesības. Pasīvajā vienīgi noteikums, ka balsttiesību iegūšanai par dzīvokli bija jāmaksā mazākais 12 mācīņu apmēros gadā. Apaširniski vēlēšanu tiesības nedabūja. Otrs svarīgs jaunievedums bija pareizāks vēlēšanu iecirkņu sadalījums.

1872. g. ievēda aizklātu balsošanu. Ar to izskauda agrāk ļoti plašos

apmēros izplatīte korupciju. Pie agrākām vēlēšanām nekautrējās uzpirkt vēlētajus. Šeit liela nozīme bija partijai vai arī atsevišķu kandidātu vēlēšanu agentiem. Kad ievēda aizklātu balsošanu, nevarēja uzpirktos balsotājus kontrolēt un agenti baidījās izmest naudu par velti.

1884. gadā izveda vēlēšanu reformas, pazeminot vēlēšanu cenzu lauku iedzīvotājiem. To ko 1867. g. noteica par pilsētniekiem, tagad attiecināja arī uz lauciniekiem. Uz cenza pazemināšanas rēķina nāca klāt ap 2 miljoni jaunu vēletāju. Vēlēt varēja visi saimnieciski patstāvīgie pieaugušie vīrieši. Līdz lielajam pasaules karā vēletāju kontingents bija 4 - 5 miljoni. Līdz 1918. g. sievietēm nemaz nebija vēlēšanu tiesību. 1918. g. atcēla gandrīz visus vēlēšanu cenzus, t. i. mantas cenzus un arī sievietes dabūja vēlēšanu tiesības. Vēlēt varēja tās sievietes, kas bija zināmā mērā patstāvīgas un sasniegušas 30 gadu vecumu. Pēdējā reforma nāca 1927. g., pielīdzinot sievietes vēlēšanu tiesību ziņā vīriešiem. Ar šo reformu balsstiesības dabūja vēl apm. 5 miljoni sieviešu.

Tagad Anglijā vēlēšanu tiesības ir gandrīz 20 miljoniem pilsoņu, kas ir gandrīz puse no visa iedzīvotāju skaita.

XIX. lekcija. 1931. g. 27./IV.

Angļu juristi parasti valstis šķiro divās daļās: valstīs ar rakstītu un nerakstītu satversmi. Anglija ir raksturīgākais piemērs valstij ar nerakstītu satversmi. Eiropas kontinenta valstīs vai arī Amerikas republiku savienībā satversme ir uzrakstīta un likumdošanas iestādē vai tautas nobalsošanā pieņemta vairāk vai mazāk negrozāms pamatlikums, kas nosaka likumdevēju darbības pamatprincipus jeb galvenos virzienus un kuram jāpieskaņo citi vienkārši likumi. Viņu nevar grozīt tādā pašā kārtībā kā vienkāršu likumu. Anglijā ir gan daži atsevišķi likumi, kurus uzskata par ļoti svarīgiem un par kuriem saka, ka tie esot viņu tiesiskās iekārtas stūrakmeni. Kā pirmais no šiem likumiem jāmin 13. g. s. izdotais akts "Magna Charta Libertatum", tāpat arī 1628. g. izdotais "Petition of rights", "Habeas corpus" akts, 1688. g. "Declaration of rights", 1701. g. "Act of Settlement". Tāpat vienošanās akts ar Skotiju, kurš vēl tagad ir spēkā un vienošanās akts ar Īriju, kas tagad ir lielā mērā grozīts. 1922. g. ~~to~~ dabūja savu parlamentu, un šī Īrijas brīvvalsts tagad ieeiet kā loceklis tautu savienībā. Viņa nav gluži suverēna, bet viņas patstāvība ir ļoti liela un līdz ar to arī vienošanās akts ir zaudējis savu nozīmi.

Visi šie likumi kopā ņemot tomēr nesastāda satversmi tādā veidā, kā mēs to esam parādūši saprast.

Otrā Anglijas konstitūcijas īpašība ir tā, ka viņa ir lokana, t. s. "flexible constitution". Atšķirību starp lokano un nelokano konstitūciju ir izstrādājis angļu valststiesībasnieks Džemss Braiss. Savā pazīstamajā darbībā par Amerikas savienoto valsti iekārtu viņš aizrāda, ka Anglijas satversme pieder pie lokanām tām nozīmē, ka parlaments viņu var grozīt parastā likumdošanas kārtībā. Amerikas savienoto valsti satversme ir nelokamās konstitūcijas piemērs, tāpēc ka satversmes grozīšanas kārtība ir stipri komplikēta. Tur ir darīšana ar atsevišķo štātu likumdevēja iestādēm vai atsevišķu ievēlētu konventu, kas nozīmē to pašu, kā Satversmes sapulce. Kā A. S. V. satversme ļoti stingra, to norāda tas, ka visu laiku viņā ir pieņemti tikai 22 papildinājumi un 2 grozījumi attiecībā uz vēlēšanām. Beidzamajos gados pēc pasaules kara ir pieņemti divi šī papildinājumi: viens formulējums, kurš aizliedz alkoholiskos dzērienus un 1922. g. formulējums, ka dzimumu izšķirība nevar noderēt par izšķirību politiskās tiesībās.

Anglijas satversme ir lokana ne tikai tādā nozīmē, saka Braiss, ka viņu var grozīt vienkāršas likumdošanas kārtībā, bet viņa ir grozīga arī pēc savas būtības. Angļi mīl uzsvērt, ka viņu valsts iekārta ir attīstījusies dabīgi, piemērojoties dzīves prasībām un vajadzībām. Dažreiz tas nav noteicis arī gluži bez cīņām. No juridiskās arhitektonikas puses Anglijas satversme nav sevišķi saistīta un simmetriska. Viņā ir lieli trūkumi, bet tā ir nodēriģa pēc sava satura un būtības angļu dzīves vajadzībām. Anglijas satversmē ietilpstošās normas ir pa daļai rakstītas, pa daļai nerakstītas. Piem. pazīstamā formula "The king can do no wrong" / karalis nevar darīt neko nepareizu / ir nerakstīta norma. Turpretim, noteikums, ka karalim nav dispensācijas varas, ir rakstīts likums, kas ietilpst "Bill of rights" saturā. No stingri juridiskā viedokļa Anglijas likumi ir normas, kuras tiesas atzīs un pielieto. Piem. karaļa neatbildība norāda, ka viņu nevar saukt pie atbildības tiesā. Lai nerakstītas normas grozītu, tās jāatceļ ar likumu. "Ja grozījums notiktu ar nerakstīta likuma palīdzību, ir vajadzīgs ilgāks laiks. Anglijas satversme ir arī daudzas nerakstītas normas, kuras tiesas tomēr neatzīs. Tā ir t. s. konvencionālās normas. Šīs normas var būt nevien nerakstītas, bet arī rakstītas. Rakstītas konvencionālās normas piemērs ir parlamenta kārtības rullis. Vēl svarīgākas ir konvencionālās normas, kuras noteic ministru kabineta

darbību. Lielākā daļa no viņām arī ir nerakstītas. Viena daļa no tām gan rod atspoguļojumu parlamenta protokolos / Ministru kabinetam nav nekādu protokolu / Ministru kabinets ir gluži neformāls. Ministru prezidenta stāvokli oficiāli atzīmēja tikai jaunākā laikā tanis noteikumos, kuri noregulē galma ceremonijas. Ministru prezidentam ir noteikta vieta galma ceremonijās. Pirmo vietu ieņem Uelsas princis, tad Kentonberijas arhibīskaps, Jorkas arhibīskaps, un tiem seko premjerministrs. Prof. Daisi savā darbā "Introduction to the study of the law of the constitution" nevar paļaut gažām jautājumu par konvencionālo normu nozīmīgu atzīst, ka viņas nostādāmas līdzas konstitucionālajiem likumiem un tām rakstītajām un nerakstītajām tiesiskām normām, kuras tiesas pielieto. Arī šo normu eksistenci tiesām nāksies netieši atzīt. Ja kāds valsts orgāns sāktu pārkāpt šīs nodibinātas konvencionālās normas, drīzi nonāktu pie pašu likumu pārkāpšanas. Nevarētu aprobežoties ar to, ka, atceļot parlamentāro iekārtu, Anglijā, kuru vēl neatzīst par legalās iekārtas sastāvdaļu, pārkāpis konvencionālo normu, bet būtu jāaizskar tās parlamenta tiesības, kuras atzīst visas angļu tiesas. Tādēļ arī konvencionālo normu pārkāpšana nāk sadursmē ar īsto likumu, ko atzīst un apsargā Anglijas tiesas. Tā tad konvencionālās normas pieskaitāmas konstitucionālajām tiesībām normām, neskatoties uz to, vai šīs konvencionālās normas būtu rakstītas vai nerakstītas.

Jāmin pāris piemēru par tādām konvencionālām normām, kuras, nebūdamas īstas tiesiskas normas, tomēr neapšaubāmi noregulē Anglijas valsts iekārtu. Tā ministriem jāatkāpjas, ja viņiem parlamentā ir izteikta neuzticība, ja izteikta neuzticība ministru kabinetam, viņa amata pilnvaru laiku var pagarināt atlaižot parlamentu un izsludinot jaunas vēlēšanas. Ja jaunajā parlamentā vairākums ir tāds pats kā agrāk, - ministru kabinetam jāaiziet. Tāpat par konvencionālu normu uzskata noteikumu, ka karalis vairs nevar lietot veto tiesības. Tāpat konvencionāla norma ir noteikums, ka likumus parlamentā pieņem 3 lasījumos.

Jāpiegriežas tagadēai Anglijas valsts iekārtai, materiālās iekārtas elementiem, kuri kopā sastāda to, ko mēs saucam par valsts iekārtu.

Šīs valsts iekārtas elementi ir šādi: karalis, parlaments, ministru kabinets, elektorāts, tiesas un administratīvā organizācija. Konstitucionālās tiesības piegriež vērību pirmajiem 4 elementiem. Par tiesām un administratīvo organizāciju dod tikai dažus principiāla rakstura formulējumus.

Jautājums par suverenitāti nav svešs arī Anglijā. Cīņas periodos starp valsts elementiem ir cīnījušies par augstāko valsts varu vai suverēno varu. Angļu juristi arī ir vienā no pirmajiem, kas izveidoja vairākus suverenitātes jēdzienus attiecībā uz valsts varas augstākajiem orgāniem. Tagad viņi izšķir nominālo, legalo un politisko suverenitāti. Nominālo suverenitāti vēl atzīst karalim. Viņai ir vairāk reprezentatīva nozīme. Legalo suverenitāti atzīst parlamentam. Angļi ar parlamentu saprot to, ko citādi apzīmējo ietver formulā "The King in the Parliament". Šinī jēdzienā ietilpst karalis un abas parlamenta palātas. XIX. g. s. pirmajā pusē šis ieskaits bija izplatīts, bet viņu apstrīdēja kāds pazīstams angļu jurists Oatins, pēc kura ieskata suverēnā vara Anglijā piederot karalim, lordu palātai un elektorātam. Pēc viņa ieskatiem legalais suverēns ir komplīcēts orgāns no 3 elementiem. Šis ieskaits dibinās uz to, ka deputātu palātu uzskata kā pārstāvības orgānu šaurākā nozīmē, kam nav patstāvīgas varas, bet kura uzdevums ir izteikt tautas gribu, rīkoties kā pilnvarotam orgānam tautas uzdevumā. Tagad elektorātu atzīst par politisko suverēnu, kuram Oatins ierāda tikai elementa vietu legalā suverēna organizācijā. Elektorātu uzskata par politisko suverēnu tādēļ, ka viņš šād un tad izšķir, kā pēdējā instance, svarīgus jautājumus. Gadījumos, kad parlaments ir izteicis neuzticību valdībai, valdība var neatkāpties no amata, bet izdarīt jaunas parlamenta vēlēšanas un valdība ir kā griežas pie tautas konflikta izšķiršanai. To uzskata kā netiešu tautas nobalsošanu.

XX. lekcija. 1931. g. 4/V.

Aplūkojot atsevišķi Anglijas valsts iekārtas elementus, vispirms jāapstājas pie karāja.

Salīdzinot monarha stāvokli konstitucionālā un parlamentārā valstī, jānāk pie slēdziena, ka pēdējā monarha vara ir daudz vairāk ierobežota. Konstitucionālais monarhs ir ierobežots vienīgi likumdošanas laukā, bet visa pārējā valsts pārvalde paliek viņa rīcībā. Viņš pārvalda valsti, noteic valsts iekšējo un ārējo politiku, viņš arī iecel ministrus, kuri ir pilnīgi no tā atkarīgi. Ne karalis, ne viņa ministri nav padoti parlamenta kontrolei. Citādi ir parlamentārā monarchijā. Tur monarhs patiesībā vairs valsti nevalda.

Anglija ir parlamentārā valsts un tādēļ tur karāja tiesības ir stipri

aprobežotas.

Savu stāvokli monarchs ieņem caur trona mantošanas kārtību. Agrāk šāda kārtība neeksistēja. Parastais akts, ar kuru valdnieki ieņēma troni, bija ievēlēšanas akts. Cīņņu satversmes laikā tā bija pilnīgi reāla ievēlēšana, kad ievēlēja karali vai hercogu cilts sapulcē. Pārdeja turpinājās vēl ilgi eksistēt. Līdzās vecajai ievēlēšanas kārtībai pamazām attīstījās mantošanas kārtība. Radās ģimenes, no kurām nāca vairākas paaudzes ievērojamo vadonu, un tādā kārtā nodibinājās trona mantošanas kārtība. Ja mirušā valdnieka vecākais dēls bija spējīgs būt par kara vadoni, viņu ievēlēja par karali. Bieži radās arī kārtība, ka valdnieks vēl dzīves laikā pūlējās panākt dēla atzīšanu par viņa pēcnācēju uz karaļa troni. Tomēr tas negāja vienmēr tik gludi, gadījās traucējumi mantošanas kārtībā, radās citi ievērojami pretendenti, ar kuriem vajadzēja vest ilgas cīņas. Daži monarhi mēģināja ievest jaunu kārtību, ka patureja sev tiesības novēlēt valdības varu vēlākai personai, vai nu savam dēlam, radniekam u.t.t. Anglijā Indriķis VIII. dabūja no parlamenta tiesības novēlēt troni pēc sava ieskata.

Arī angļusakšu karaļus formāli ievēlēja tautas sapulcēs. Pie kam pēdējā angļu sakšu laikmetā bija izveidots paradums ievēlēt valdījušā karaļa vecāko dēlu, ja viņš bija spējīgs izpildīt valdnieka pienākumus, bija pietiekoši fiziski attīstīts un pāhiski vesēls. Šāda pati kārtība bija arī normānu laikos, kad karaļus vēlēja "magnum consilium". Šīs sapulces lūkoja sastādīt no jaunā karaļa piekritējiem. Bez lielajiem ģarīgajiem un laicīgajiem kungiem, vairāk dekorācijas pēc, šeit bija vēl vietējie brīvie ļaudis. Šādās plašās sapulcēs ievēlēja karali. Vēlāk tautas vārda rīkojās parlaments. Tā pirmo Lankasteru dinastijas karali iecēla parlaments. Galīgi trona ieņemšanas kārtību noregulēja 1701.g. izdotsis un vēlāk papildinātais "Act of Settlement", kurš paredzēja, ka valdniekus iecel trona mantošanas kārtībā.

Ja valdnieks manto troni būdams mazgadīgs, vai ja viņš slimības dēļ būtu aizkavēts izpildīt savus pienākumus, likums paredz īpašu pavaldonības padomi.

Ar likumu karalim piešķir plašas tiesības, kurās sauc par prerogatīvu. Šo jēdzienu juristi dažreiz saprot dažādi, bet vispareizāk to būtu saprast kā karaļa tiesību kopumu. Karaļa tiesības ir plašas un tādēļ tās, labākas perskatamības dēļ, jāmēģina sistematizēt.

Apskatot karaļa personīgās tiesības jāgriež vērība principam, ka karalis nevar darīt nekā ļauna. Kā secinājums no tā ir tas, ka karalis nav atbildīgs par saviem darbiem. Par karaļa izdotiem aktiem atbild tas ministris, kas tos paraksta kopā ar karali. Viens pats karalis nevar izdot nekādus valststiesiskus aktus.

Otrā karaļa tiesību grupa būtu politiskā prerogatīva. Šeit ietilpst tiesības radīt perus, tas ir, iecelt kādas personas muižnieku kārtā. Parlamentam šo tiesību nav, bet arī karalis var iecelt jaunus perus tikai uz valdības priekšlikumu, vai, mazākais, ar viņas piekrišanu. Tā tagad, kur Anglijā ir strādnieku valdība ar Makdonaldu priekšgalā, kura sastop konservatīvajā lordu palātā sev lielu pretestību, pacēlas domas par augšpalātas reformēšanu iecelot viņā vairāk lordu no strādnieku piekritējiem un tādā kārtā to padarīt liberālāku.

Karaļa pārziņā atrodas arī armija un flote.

Viņa jurisdikcijas prerogatīvā ietilpst tiesības iecelt tiesnešus amatos, bet atcel tos viņš pats nevar. Tiesneši atceļami tikai ar tiesas lēmumu vai parlamenta aktu.

Karaļa legislatīvā prerogatīva ietver sevī tiesības nevien sankcionēt likumus, bet arī tos apturēt. Par beidzamām tiesībām angļu juristi gan šaubas un dūmā, ka tās ir zaudējušas savu nozīmi, jo sen nav izlietotas. Šīm domām stādāmas pretī citas, kurās atzīst principu, ka noilgums karaļa tiesības neatceļ.

Juridiski pareizāk ir taisīt slēdzienu, ka, ja karalim ir tiesības visā pilnībā sankcionēt likumus, tad viņam ir šīs tiesības pozitīvā un negatīvā nozīmē. Karalim ir arī tiesības no sava vārda izdot likumus, kuri attiecas uz kolonijām, kurām nav pašvaldības tiesību. Faktiski tie ir ministru kabineta akti, izdoti ar karaļa piekrišanu un uz viņa vārda.

Arī finansu un vispārīgi ekonomiskā laukā karalim atzīst plašas tiesības. Dažas no tām ir tīri idejiskas formulas. Varētu atzīmēt uzskatu, ka karalis ir visas Anglijas teritorijas īpašnieks. Līdzīgs stāvoklis praktikā bija feodālisma laikā, kad karalis bija vienīgais augstākais zemes īpašnieks un visi citi turēja zemes no viņa.

Karalis ir arī augstākais baznīcas galva un no viņa prasa, lai viņš būtu protestantiskās baznīcas loceklis. No karaļa prasa arī amata zvērastu, kurš tam jāparaksta ieņemot troni.

Karalis nevar viens pats izlietot savas politiskās un publiskās tiesības,

bet tās viņa vārdā lietā valdība, jo karalis pats neatbild par savu rīcību. Tas ir rals turīgi parlamentārai iekārtai. Angļu juristi saka, ka konstitucionālās valstīs karalis ir darītājs, bet ministri ir padoma devēji. Karalis tos uzklausa, ja viņš tiem uzticas, bet viņš var ar tiem arī nerēķināties.

XVIII. g. s. pirmajā pusē šis stāvoklis jau bija mainījies uz parlamentārisma pusi, bet Džordža III. laikā atkal atgriezās konstitucionālisma periods, un karalis visur bija darītājs un lēmējs. Piem. spējīgais valsts vīrs Pitts Jaunākais, kas bija 17 g. valdības priekšgalā, ļoti bieži uz ceļiem stāvēdams lūdza Džordžu III. izpildīt viņa iesniegumus.

Parlamentārā valstī augšā minētie noteikumi grozījās. Tur padomdevējs faktiski ir valdnieks un darītājs - ministru kabinets. Šo parādību pirmie ir uztvēruši angļu juristi un tagad šī teorija ir ļoti pazīstama arī Eirōpas kontinenta valstīs. Karalim nevar uzspiest kaut kādu rīcību, piem. viņu nevar piespiest iecelt kādu diplomātisko pārstāvi, kurū viņš nevēlas. Valdībā ir arī jāuzklausa karaļa padomi, jo viņam ir vairāk piedzīvojumu valsts lietās. Ministru kabineta lēmumiem karaļa padomi nav saistoši.

XXII. lekcija. 1931. . 7/V.

Jāpalūkojas uz parlamenta sastāvu un kompetenci. Kā jau bija atzīmēts, ar parlamentu legālā nozīmē angļu juristi šķir 3 elementus : karaļa, lordu palātu un deputātu palātu. Parlaments ir suverēna iestāde, pēdējā lēmeja visos svarīgos jautājumos, "sātversmes noteicēja un neierobežota likumu izdevēja."

Karaļa vara un kompetences aplūkotas iep. lekcijā.

Lordu palāta ir izcēlusies no feodālās iestādes "magnum concilium", kur varēja piedalīties visi tiešie karaļa vasaļi, kā garīgie, tā arī laicīgie. Sākumā lordu palāta parlamentā bija vadošais elements. Tā tad bija apm. līdz XV. g. s. Deputātu palāta izauga pamazām. Pēc karaļa paša ieskatiem laiku pa laikam uzaicināja pārstāvus no grāfistēm un pilsētām. Šis pārstāvības elements sākumā bija nenozīmīgs.

Lordu palātas attīstībā bija laikmets, kad garīgie lordi bija pārsvarā par laicīgiem. Tas bija katolicisma laiks XIV. un XV. gs. Pēc reformācijas izvešanas izvešanos šīs attiecības grozījās. Iznīcināja klosterus un līdz ar to iznīka abatu amats, kurū parlamentā bija ap 20. Pirms reformācijas parlamentā bija 48 garīgie un 36 laicīgie lordi, bet pēc reformācijas, Indriķa VIII. laikā, parlamentā palika 26 bīskapi un 36 laicīgie lordi. Tagad garīgo lordu skaits ir 26 - 28 un viņu skaitā vienmēr kā pastāvīgie locekļi ir Kenterberijas un Jorkas arhibīskapi. No bīskapiem parlamentā ieiet drusku vairāk par 20, vecāko pēc staža.

Pēc Tjodoru laika skaita ziņā stipri paplašinājās laicīgais elements caur peru radīšanu. Tjodoru laikā radās ap 40 jaunu peru. Restaurācijas laikmetā, t. i., XVII. g. s. otrā pusē laicīgo peru bija ap 140 - 150. XVIII. g. s. pirmajā pusē viņu bija ap 200. Arī Džordžs III. radīja perus diezgan lielā skaitā, lai panāktu parlamentā augšpalātā toriju pārsvaru par vīgiem. Viņš iecēla 116 jaunu peru. Viņa laikā lordu palātā bija apm. 300 peru. XIX. g. s. radīja vēl 400 jaunu peru, tā kā tagad lordu palātā ir tiesības sēdēt priekš par 600 lordiem. Ar Skotijas pievienošanu lordu palātā ienāca 16 skotu peri, kurus ievēl skotu augstmaņi.

Pēc Īrijas pievienošanas lordu palātā nāca 28 īru peri. Pēc Īrijas patstāvības atgūšanas īru peru ^{daļa} palākā daļa sēd parlamentā un tikai nedaudzi no Ulsteras ir Anglijas parlamentā.

Dzimtie peri augšnamā nēprezentē neko, varbūt vienīgi savu ģimeni. Viņi ir iecelti savās tiesībās uz mūžu un nedod savas tiesības vecākajam vīriešu kārtas dzimtas loceklim. Šis paradums pastāv no XIX. g. s. kad parlaments noteica, ka karalim nav tiesību iecelt perus uz dzīves laiku. Agrāk karalim šādas tiesības bija, bet tā kā XVII. un XVIII. g. s. tādi gadījumi nebija nākuši priekšā, lordu palātā radās ieskaits, ka šīs tiesības ir anulētas caur nolīgumu. 1856. g. karaliene Viktorija iecēla par peru uz dzīves laiku augstāko tiesnesi Džemsu Parru viņa lielo juridisko zināšanu dēļ. Lordu palāta cēla iebildumus pret Džemsa Parra iecelšanu par peru uz dzīves laiku un komisija nāca pie slēdziena, ka karalim vairs nēesot tiesību iecelt lordus tikai uz dzīves laiku. Tādēļ Džemsu Parru iecēla par dzimto peru. Šim arēji nēiecīgam gadījumam ir liels sakars ar valsts tiesisko iekārtu, un viņa sekas vēl tagad atbalsojas Anglijas valsts iekārtā. "Ja būtu atzītas karaļa tiesības iecelt perus uz dzīves laiku, lordu palāta būtu jaukta sastāva palāta, kur daļa no locekļiem būtu dzimtie peri, pārējie - iecelti tikai uz dzīves laiku. Ir pazīstamas dažas valstis, kur vēl līdz nesenam laikam pastāvēja jaukta sastāva augšpalāta. Spānijas augšpalāta sastāvēja pa pusei no augstākiem muižniekiem ar dzimtām tiesībām, pa pusei no karaļa ieceltiem deputātiem. Itālijās sātversme, kurā vēl tagad formāli nav atcelta

paredzētās augšpalātas sastāvu gandrīz visu iecel, izņemot prinčus un bīskapus.

Kad Anglijā starp abām palātām izcēlās konflikti, jautājums par lordu palātas reformēšanu būtu mazāk akūts, ja karalim būtu atzītas tiesības vienkāršā veidā papildināt lordu palātas sastāvu.

Pastāv noteikumi, ka augšpalātas darbā var piedalīties arī 4 augstākie tiesneši, jo lordu palāta ir tīri formāli valsts augstākā tiesa, kurā nonāk svarīgākās civillietas, kā pēdējā instancē. Kad lordu palāta darbojas kā tiesas iestāde, viņa, saskaņā ar nerakstītām tiesībām, var piedalīties tikai t.s. tiesu lordi - "law lords". Augšpalātas tiesas sēdēs galvenie darbinieki ir jau augšā minētie 4 augstākie tiesneši. Par tiesu lordiem var būt tikai tie lordi, kas agrāk bija ieņēmuši augstāko tiesnešu postenus. Valsts kancelejs paliek par priekšsēdētāju, tāpat kā likumdošanas sēdēs.

Kā tiesu iestāde lordu palāta var darboties ne mazāk kā ar 3 tiesu lordiem. Še nav plašu apspriežu ar ilgām debatēm, bet gan šaurāka kollegija, turpretim, likumdošanas lietās jābūt klāt ne mazāk kā 40 lordiem. Šis skaitlis rāda, ka daudz lordu bieži nav sēdēs klāt. Sapulce ir plašāka tikai pie svarīgu jautājumu apspriešanas. *7. Ser.*

Aplūkojot lordu palātas kompetenci, vēl reiz jāaizrāda, ka līdz XV. g.s. lordu palāta bija vadošais faktors valsts dzīvē. Likumus izdeva karalis ar lordu piekrišanu un uz deputātu lūgumu. XV. g.s., Lankasteru laikā, deputātu palātai nostādīja likumdošanas ziņā līdzas lordu palātai un karalis izdeva likumus ar lordu un deputātu padomu un piekrišanu. Pieaugot parlamenta varai, abas palātas kā likumdošanasorgans nostājās līdzas karalim. Tālākie grozījumi nāca tikai XX. g.s.

Otrs svarīgs parlamenta uzdevums bija lemt par nodokļiem. Šinī ziņā deputātu palāta jau agrāk izkaroja sev priekšrocības. 1395. g. atzina, ka par nodokļiem lemj deputātu palāta ar lordu palātas padomu un piekrišanu. Var teikt, ka šī formula bija stiepjama un diezgan nenoteikta. Tādēļ budžeta lietās diezgan bieži izcēlās svarīgas domu starpības starp abām palātām. Sakarā ar to, deputātu palāta pieņēma rezolūciju, ka tiesības, lemt par nodokļiem, pieder deputātu palātai vienai, pašai, lordu palātai pieder tikai padomdevēja tiesības.

XVII. g.s. atzīmēja, ka budžets ir deputātu palātas dāvana. Kaut cik kārtīgi budžetus sāka pieņemt 17. g.s. beigās pēc Viļuma III. uzkāpšanas tronī. Tad atņēma karalim viņa agrākās ienākuma avotus un noteica viņam civillistē zināmas summas budžeta kārtībā. Vēl XIX. g.s. 60 gados izcēlās starp abām palātām domstarpības budžeta un finansu jautājumos, kad lordi sāka sūdzēties, ka deputātu palāta pievienojot budžetam arī tādus lēmumus, kuriem nemaz neesot finansiels raksturs un tā ierobežojoši lordu palātas tiesības. Šo iemeslu dēļ 1865. noraidīja deputātu palātas pieņemto budžetu. Izcēlās debātes. Uz Gledstona priekšlikumu deputātu palāta pieņēma vairākas rezolūcijas pastrīpojot deputātu palātas tiesības lemt par budžetu. Vairākus gadu desmitus domstarpību nebija, bet 1909. g. lordu palāta atkal noraidīja deputātu palātas pieņemto budžetu, atsaucoties ne tikai uz to, ka budžets ir pārlādēts, ar noteikumiem, kuriem nav tīri finansiels raksturs, bet galvenā kārtā uz daudziem svarīgiem jaunievedumiem, kuri dēļ vajagot atlaist parlamentu, lai tauta pati varētu izteikties par šiem svarīgiem budžeta jautājumiem. Šinī budžetā bija daži jaunievedumi nodokļu lietās, kuri likās lordiem pārāk radikāli. Parlamentu atlaida. Jaunas vēlēšanas deva liberāļu partijas vairākumu, kurā sāka atkal izvest nodokļu reformas. Parlamentu atkal atlaida, bet arī jaunās vēlēšanās liberāļiem bija vairākums. Viņu vadonis Askvits / Asquith / paziņoja, ka nebūšot ātrāk mierā, kamēr nebūšot ierobežotas lordu palātas tiesības un iesniedza parlamentam reformu projektu. Šim reformam piekrita arī karalis. Tad valdīja ļoti parlamentārs karalis Eduards VII, kas atzina par savu pienākumu atbalstīt liberāļus. Tādēļ Askvits varēja paziņot, ka karalis piekrit reformu projektiem un vajadzības gadījumā ir ar mieru iecelt lordu palātā tik daudz jaunu peru, lai reformu projektu pieņemtu arī tur. Reformu izvest nepaspēja, jo karalis nomira. Troni ieņēma tagadējais karalis - Džordžs V., kurš arī piekrita liberāļu prasībām. Redzot tālākas pretošanās nenozīmību, 1911. g. parlamenta augšnams pieņēma reformu likumu, kurā apzīmē par veto aktu, jo šeit runā galvenā kārtā par lordu palātas veto tiesībām.

Likumā bija noteikts, ka parlaments turpmāk jāveik uz 5 gadiem. Līdz tam parlamentu vēlēja uz 7 gadiem. Noteica arī algu deputātiem. Svarīgākie noteikumi attiecās uz lordu palātas tiesībām. Likums aprobežoja lordu palātas budžeta un likumdošanas tiesības. Noteica, ka budžeta un visos finansiēlos jautājumos lordu palātai ir vienīgi padomdevēja, bet ne lēmēja tiesības. Ja lordu palāta vilcinātos, vienas atzinums nemaz nav vajadzīgs.

Ja mēnesi pēc deputātu palāta pieņemtā finansu likumprojekta nodošanas lordu palātai nesaņemta viņas atzinumu, steidzamības gadījumā likumprojektu var nodot karalim abstinēšanai. Tāpat ja lordu palāta budžetam nepiekrīt, to var pieņemt bez viņas piebalsošanas. Tomēr šādiem finansu bilēm nevar pievienot citus nefinansiāla rakstura noteikumus. Kas ir un kas nav finansiāls noteikums izšķir deputātu palātas spikers. Nekāda apelācija šinīs jautājumos nav iespējama. Likums nosaka, ka spikers pēc savas vēlēšanās un izvēles var pieaicināt augšā minētā jautājuma izšķiršanai 2 deputātus..

Par pārējiem likumdošanas aktiem lordu palātai ir lemtas tiesības. Tā kā varēja rasties stāvoklis, kur deputātu palāta kaut kādu likumprojektu pieņemtu, bet lordu palāta, ņemot vērā viņas konservatīvo sastāvu to noraidītu un tādā kārtā apturētu likumdošanas darbu, reformu likumā bija noteikts, ka ja lordu palāta ir divreiz noraidījusi vienu un to pašu deputātu palātas likumprojektu, kuŗu tā ir divreiz pieņēmusi un ja pēc trešās pieņemšanas apakšnamā lordu palāta to nepieņems, pie kam no pirmā līdz trešam iesniegumam būs pagājuši ne mazāk kā 2 g., šis likumprojekts var kļūt par likumu ar karaļa sankciju bez lordu palātas piekrišanas. Divi un vairāki vieni un tā paša likumprojekta iesniegumi nevar notikt vienā sessijā.

Saskaņā ar šo likumu lordu palātai palīķe tikai suspensīvās veto tiesības.

Liekas, ka ar šo likumu stāvoklis būtu noregulēts, bet tomēr jautājums par lordu palātas reformu nav nogājis no dienas kārtības un tagad paši lordi domā par reformu, kuŗa pārveidotu lordu palātas sastāvu, bet piešķirtu viņai lielāku varu. Ir sastādīti vairāki reformu projekti, kuŗos grib ievest lordu palātā pārstāvības elementu uz īpašņu ierobežotu vēlēšanu tiesību pamata. Lordi negrib atteikties arī no savām tiesībām, bet pārstāvības elementa ieviešanas gadījumā visi lordi nevarēs augšpalātā palikt, jo šī palāta kļūs pārāk plaša. Par deputātu palātas sastāvu jau bija minēts pārrunājot vēlēšanu likumu. Deputātu skaits ir 615.

Pašlaik parlamentā apspriež atkal vēlēšanu likuma reformas projektu, kas grozītu ievēlēšanas kārtību, kandidātu uzstādīšanas un balsosšanas kārtību. Projekts paredz atsevišķo iecirkņu kandidātu ievēlēšanu ar absolūto balsu vairākumu. Tagad daudz deputātu ievēl ar relatīvu balsu vairākumu. Ja kādā iecirknī uzstāda tikai vienu kandidātu, viņu var ievēlēt pat vienbalsīgi, bet ja uzstāda vairākus kandidātus, bieži neviens nedabū absolūto balsu vairākumu, bet pēc tagadējiem noteikumiem vienu tomēr skaita par ievēlētu. Tādā kārtā iznāk, ka partijai, kuŗai parlamentā ir vairākums vēlēšanās nodotais balsu skaits var nemaz nesastādīt absolūto vairākumu.

Projektā ir arī noteikums par deputātu skaita samazināšanu. Paredz atņemt vēlēšanu tiesības universitātēm. Pašlaik ap 10 parlamenta locekļu ievēl universitātu kūrījas, kur balstiesības ir visiem tiem, kas ir ieguvuši diplomu. Tādu Anglijā nav sevišķi daudz. Ieskata, ka tas nav demokrātiski, ja daži tūkstoši pat tikai daži simti cilvēku var ievēlēt deputātu parlamentā, kamēr citos iecirkņos to var izdarīt tikai caurmērā 30000 balstiesīgu vēlētajū. Pirmā lasījumā šo likumu noraidīja un nav zināms, vai viņu turpmāk pieņems. Jādama, ka to noraidīs un deputātu palātas locekļu skaits nemainīsies.

Deputātu palātas priekšsēdētājs ir spikers, bet lordu palātas priekšgalā ir kanclers jeb justicministris. Tagad spikeru izvēlē apakšpalāta. Arī agrāk viņu vēlēja, bet līdz 17.g.s. spikeru vaiadzēja apstiprināt arī karalim un bija gadījumi, ka karalis neapstiprināja deputātu palātas ievēlēto spikeru. Tagad karaļa apstiprinājums spikeram nav vajadzīgs. Spikers saņem lielu algu un to skaita par nepiederīgu nevienai partijai. Spikera amatu deputāts var ieņemt vairākkārtīgi. Ir padomums, ka pēc postera atstāšanas spikeru iecel lordu kārtā. Spikers ieņem cienījamu vietu galma ceremoniālā u.c. svinīgos gadījumos. Spikeram ierodoties palātā vai to atstājot papriekšu nes amatu zizli kā varas simbolu. Ja spikers ir atstājis parlamentu, darbība varbūt nevēl turpināties, izņemot gadījumus, kad viss apakšnamā pārvēršas par komisiju un apspriež kaut kādu likumprojektu/.

Deputātu palāta izvēlē arī 2 budžeta komisijas priekšsēdētājus, jo ir divas - ienākumu un izdevumu budžeta komisijas. Ja kāda parlamenta sēde skaitas kā komisijas sēde, prezidē izdevumu budžetkomisijas priekšsēdētājs. Ja kaut kāda iemesla dēļ viņš nevar prezidēt, sēdes vadību uzņemas ienākumu budžeta komisijas priekšsēdētājs. Abi viņi saņem diezgan lielu atalgojumu, ir padoti spikeram un nestājas komisijās.

Deputātu palātā ir īpašs sekretārs "clerk of the house" un 2 viņa palīgi. Šis amatpersonas iecel un visu mūžu ar valdības priekšlikumu. Arī augšnamā ir tāds sekretārs "clerk of the parliament".

Anglijas parlaments darbojas 5 dienas nedēļā no pulkst. 2.45 dienā līdz 11 vakarā. Līdz pulkst. 4 laiks ir veltīts valdības jautājumiem, tālāko laiku

izmantoto likumdošanas darbam. Piektdienās sēdes ir no 12. dienā līdz 8. vakarā un tās ir domātas galvenā kārtā t.s. privātbiliem, t.i., tiem likumprojektiem, kuri ienāk ne no valdības, bet no atsevišķiem deputātiem. Likuma ierosināšanas tiesības arī valdībai formāli nepieder, bet viņas ierosinājumus iesniedz atsevišķi deputāti. Valdības likumprojektiem tomēr ir zināmas priekšrocības pret privātbiliem.

Ja sesijas sākumā privāto bilu ir daudz, viņiem vēl atāuj laiku otrdienās un trešdienās no 8. līdz 11. vakarā. Ja laiks to neatļauj, tad privātbiliem atstāj tikai piektdienas.

Likumprojektu pirmizstrādāšanai ir sevišķi ierēdņi pieskaitīti finanču ministrijai. Viņi izstrādā likumprojektus uz valdības priekšlikumu.

Likuma apspriešanai, Anglijas parlamentā pastāv 3 lasījumi. Pirmais lasījums ir tīri formālas dabas un pastāv likuma virsraksta nolasišana. Pie mums to par lasījumu neskaita. Tad seko otrais lasījums, kur izdebatē likumprojekta principus. Pēc tam notiek balsošana. Ja likumprojektu pieņem, viņu nodod komisijai. Komisijas ir 2 - lielā un mazā. Mazās komisijas atgādina mūsu Saeimas komisijas, tikai, ņemot vērā parlamenta plašāko sastāvu, viņas ir plašākas un sastāv apm. no 40 locekļiem. Likumprojektu var nodot arī lielajai komisijai, kur visa deputātu palāta pārvēršas komisijā. Spīkers paziņo plenārsēdī par slēgtu un viņa vietu ieņem izdevumu budžeta komisijas priekšsēdētājs. Kad apspriešana komisijā izbeigta, nāk referēšanas stādija, kur komisijas priekšsēdētājs paziņo parlamenta komisijas atzinumu. Tad sākas 3. lasījums, kur izdebatē atsevišķus pantus un nobalso par likumprojektu. Pieņemšanas gadījumā seko likuma apstiprināšana no karaļa. Karalis neapstiprina atsevišķi katru likumu, bet gan visus likumus, kas pieņemti parlamenta sesijā. Lorde palātā ierodas karaļa pilnvarotās personas. Palātā var ierasties arī deputāti, kuriem jāstāv kājās, bet lordi sēd. Lorde palātas sekretārs nolasa likumu virsrakstus un karaļa pilnvarotās amatpersonas paziņo karaļa piekrišanu šiem likumiem. Karalis tiem nepiekrīt, paziņo, ka karalis vēl apdomāsies.

Ar to ir aplūkotas attiecības starp parlamenta palātām. Varētu vēl piezīmēt, ka kabinets tagad nav tā padots parlamentam, kā XIX.g.s., kad to uzskatīja kā parlamenta komisiju. Tagad kabinets nāk parlamentā ar savu programmu. Ja parlamentā kabineta programma gūst vairākuma piekrišanu, ministru kabinets prasā parlamenta vairākumu atbalstīt šīs programmas izvešanu, atbalstīt viņu kā likumdošanas darbā, tā arī valsts iestāžu jautājumu izlemšanā. Ja valdībai izceļas konflikts ar parlamenta vairākumu, bieži valdība neiesniedz savu demissionijas paziņojumu, bet atlaiž karaļa vārdā parlamentu izdarīt jaunas vēlēšanas. Skatoties pēc jaunā parlamenta sastāva, viņa vai nu noliek savas pilnvaras vai arī paliek turpmāk. Valdība var demissionēt arī neizdarot jaunas vēlēšanas.

Kabinets kļūst par parlamentam līdzvērtīgu valsts varas faktoru.

F i n i s .

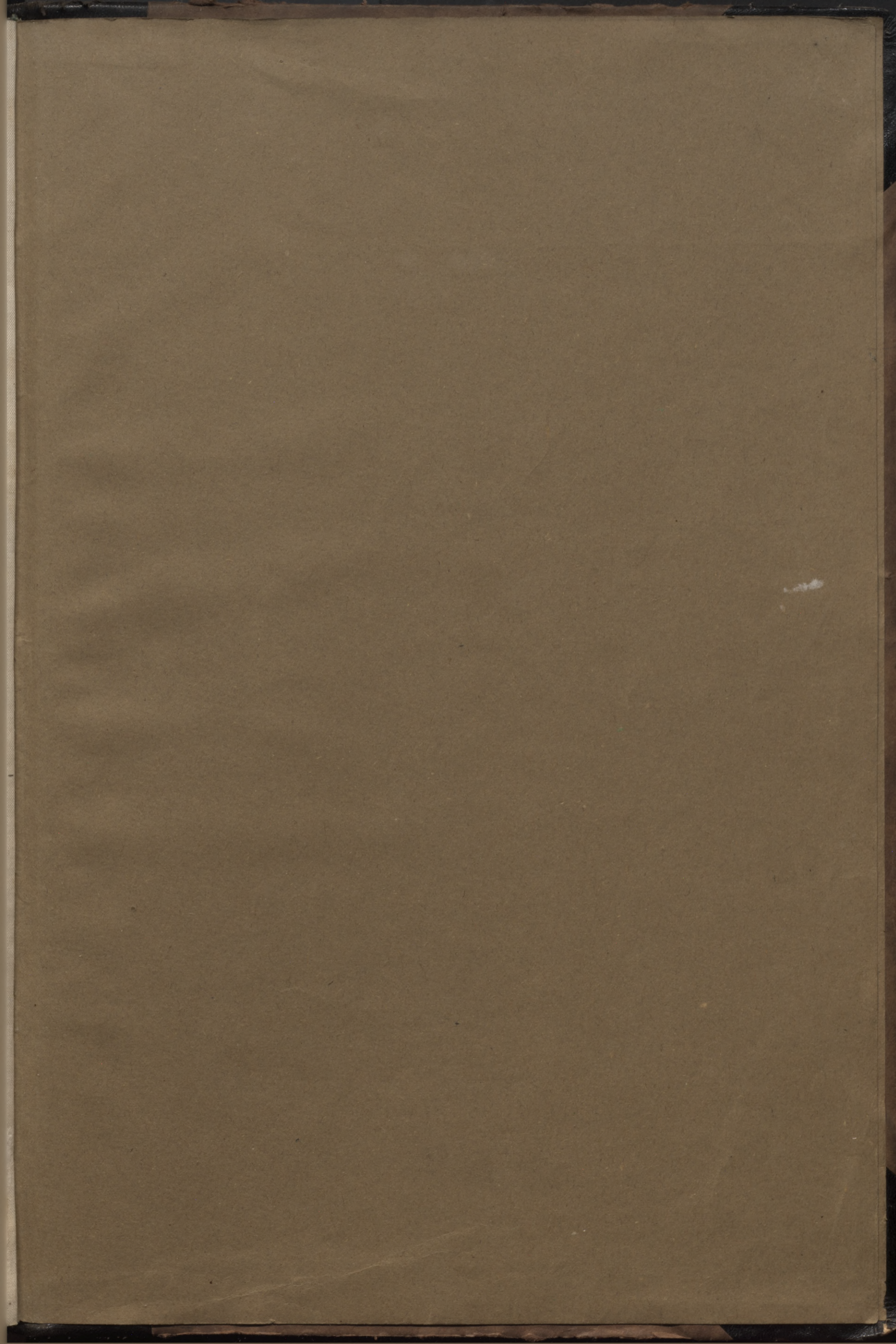
Svarīgākās pamanītās drukas kļūdas.

L.p.	Rinda no augšes	Rinda no apakšas	N o d r u k ā t s	J ā b ū t
✓ 1		25	difference between and absolute	- difference between an absolute
✓ 2	17		Marriottt	- Marriott
3	26		"cestne"	- "castra"
3		31	septiņkaraļu valstī	-septiņās karaļvalstīs
5		38	jeltu	-keltu
8	10,12,13		basilens	-basileus
8	18		novadu	-nomadu
9		6	1366	-1066
10	10		Horaldu	-Herardu
10	26		izlienēja	-izlēnēja
13		3	"court of choncery"	-"court of chancery"
14		29 un visās pārējās vietās, kur nodrukāts	"Magnum concilium"	-"Magnum consilium"
20	8		"modell parlement"	"model parliament"
22	18		nāca aprindām	-nāca no aprindām
22		11	"legis litūra"	-legislatūras
22		3	1395.g.	- 1295.g.
23.	1		kuņa nebija tēva valsts vīra	- kam nebija tēva valstsvīra
23	7		1395.g.	1295.g.
29	4		"leges regice de imperio"	-"leges regiae de imperio".
29	15		prof.Kanels	-pro f.Kouels
29		9	Hemdens	- Hempdens
29		5	pozīcijas	- opozīcijas
30		25	Ženevā	- Ženēvā
30		12	augstākā	- augstā
31		35 un turpmāk	Stroffordu	- Straffordu
34		9	par	- pat
42		25	Parlament	- Parliament
42		23	Ostins	- Ostins
43	26		1901	- 1701.

Programa.

Anglijas konstitucionālās tiesības.

1. Anglijas satversmes īpatnības. Rakstīta un nerakstīta satversme. Precedenti, konvencionālās normas un paraduma tiesības. Anglijas satversmes dabiskā augšana. Parlamenta attīstības vēstures nozīme priekš Anglijas valsts iekārtas izpratnes.
2. Anglijas valsts iekārtas attīstības periodi. Jautājums par Anglijas valststiesisko institūtu germanisko vai kelto-romanisko pamatu. Vecās teitoniskās (Kembls, Freemans, Stebbs) kelto-romaniskās (Ashleys, Seebohms) un jaunās teitoniskās skolas (Maitlands, Vinogradovs) ieskatī šinī jautājumā.
3. Seno ģermanu politiskā satversme. Anglijas politiskā satversme angļu-sakšu laikmetā. Karalis. Vitenagemots. Simtniecību un ciemu sapulces.
4. Normāņu iekarošana. Domesday book. Feodālā sistēma. Lielais Brīvības Rullis. Parlamenta sākums. Simona Monfora parlaments. 1295 gada parauga parlaments.
5. Kārtu priekšstāvība viduslaikos. Anglijas pārvaldes iekārta normāņu karaļa laikā. Curia regis. Centralizācijas mēģinājumi. Ceļojošie tiesneši. Vietējā pašvaldība.
6. Anglijas parlamenta attīstība viduslaikos. Nodokļu lemšanas un likumdošanas tiesības. Parlamenta apakšpalatas nodibināšanās.
7. Parlamenta attīstībai labvēlīgie apstākļi Lankesteru dinastijas laikā. Karaļa un parlamenta attiecības Tuđoru dinastijas laikā.
8. Stuartu karaļu cīņa ar parlamentu. Pilsopu karš un republika. Konstitucionālie eksperimenti: Agreement of the people of England, Kromvela instrument of Government.
9. Stuartu restaurācijas laikmets. "Slavenā revolūcija" 1688.g. Konstitucionālās iekārtas nodibināšana: Bill of Rights un Act of Settlement.
10. Pakāpeniska pāreja uz parlamentāru iekārtu 18.g. simtenī. Šai pārejai labvēlīgi apstākļi pirmo divu Džordžu (Hanoveras dinastijas karaļu) laikā. Ualpola kabinets (1720-1740).
11. Ministru atbildība. Kabineta attīstība un parlamentarisma nodibināšanās 19.g. simteņa pirmajā pusē.
12. 19.g. simteņa parlamenta vēlēšanu tiesību reformas. 1911.gada parlamenta reformas likums. Vēlēšanu tiesību demonstrācija pēc pasaules kara.
13. Anglijas tagadējā valsts iekārta. Karaļa tiesiskais stāvoklis. "Karalis parlamentā" un "karalis padomē". Karaļa prerogative.
14. Legalais un politiskais suverēns Anglijā. Parlamenta attiecības ar tautu, karali un ministru kabinetu. Parlamenta palatu savstarpējās attiecības.
15. Likumdošanas procedūra Anglijas parlamentā. Kontrole pār administrāciju.
16. Ministru kabinets. Vipa sastāvs un tiesiskais stāvoklis. Premjerministra tiesiskais stāvoklis. Ministru politiskā atbildība. Kabineta referendums.

245

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0309057158